

ŞİNÂSİ'NİN FATİN TEZKERESİ BASKISINDAKİ YENİ BİYOGRAFİK BİLGİLER

ÖMER FARUK AKÜN

Şinâsi'nin, tarafımızdan tanıtılan Fatî'nin tezkeresi neşrinin¹ 1271 tab'ına nazaran getirdiği yeniliklerin edebiyat tarihi bakımından en istifadeli ve ehemmiyetli yönünü hal tercemeleri üzerinde yapılmış olan ilâve ve değişiklikler teşkil etmektedir. «Hâtîmetü'l-eş'ar» müellifi, neşr edileli² henüz bir buçuk sene kadar olmuşken, eserinin yeni bir baskısını hazırlamak ve üzerinde malûmat bakımından bir takım ilâve ve düzeltmelerde bulunmak lüzümünü hissetmişti. Bu maksadla gazeteye verdiği anket mahiyetinde bir ilânda kendisine, haberdar olamadığı ve bu sebeple kitabında yer veremediği şairlerin hal tercemeleri ile şiirlerinden örnekler gönderilmesini, kaydettiği biyografik bilgilerde olabilecek hata ve noksanların bildirilmesini, örnek olarak dere ettiği parçaları değiştirmek arzusunda olanların da başka manzumelerini yollamalarını istiyordu³. Şinâsi de, bu teşebbüsten yedi sene sonra müellif ile anlaşarak 1280'de yeni bir neşir için harekete geçtiği vakit, hal tercemeleri evvelki baskıya girmemiş veyâhud mev-

¹ Ömer Faruk Akün, *Şinâsi'nin bugüne kadar ele geçmeyen Fatî'nin tezkeresi baskısı*, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, XI (1961), s. 67-98.

² Kitabın çıkışını haber veren şu ilân ile neşir tarihini tanı olarak tesbit ediyoruz : "Ticaret nazâret-i celîlesi dâhilinde vâki^c ilâmat odası ketebesinden Fatî'nin Sâlim Efendi ile Safâî Efendi merhumların tezkerelerine zeyl olmak üzere bin yüz otuz beş tarihinden asr-ı maârif-hasr-ı cenâb-i mülûkâneye kadar müddette inşâd-ı şi'ire râğbet etmiş olan eshab-ı kemâlin terceme-i hal ve bazı eş'ar-ı rengîn-meâlini câmi^c otuz cüz'ü şâmil Hâtîmetü'l-eş'ar ismile müsemmâ cem^c ü tertib eylediği tezkere-tü's-suerâ Mısırlı sahâf Hacı Mustafa Efendi tarafından bu def'a Beyoğlu'nda İstihkâm Alayları kışla-i humâyûnunda kâin litografya destgâhında hatt-ı ta'lik ile tab^c u temsil olunmuş ve alafıranka cild olarak beher nüshası elli guruş fiyatla Sahâf çarşusunda efendi-i mumâileyhin dükkânında fûruht olunmakta bulunmuştur" (*Cerîde-i Havâdis*, nr. 730, 14 Cemâziyülâhir 1271).

³ *Cerîde-i Havâdis*, nr. 8 Muharrem 1273; ayrıca bk. *Şinâsi'nin bugüne kadar ele geçmeyen Fatî'nin tezkeresi baskısı*, s. 75-76.

cud olup da, aradan geçen zaman zarfında hayat ve meslekî durumlarında meydana gelen muhtelif değişmeleri göstermek üzere hal tercemelerinin yeniden tanzimini arzu eden şairlerin, bunları şiirlerinden seçecekleri örneklerle birlikte en kısa zamanda göndermelerini istemişti¹. İşte bu teşebbüslerin bir neticesi olarak, «Hâtimetü'l-eş'ar»'ın Şinâsi baskısında, evvelkinde mevcut olmayan yeni hal tercemesi maddeleri ile, eski hal tercemelerinde muhtelif ilâve ve tashihler, değişik manzûme örnekleri yer almış bulunmaktadır. Karşılaştığımız bu yeni biyografik bilgilerin, Fatin Efendi'nin şahsî tahkik ve tesbîtleri yanısıra, bilhassa bu ilânlardaki davete icabeten gönderilmiş yazılar vasıtası ile elde edilmiş olduğunu söyleyebiliriz. Bu bilgilerin mühim bir kısmının diğer hal tercemesi kaynaklarının hiç birinde görülmemesi, bu arada bilhassa tahsil, yetişme devresi v. s. gibi, başkalarından öğrenilmesi kolay olmayan çocukluk ve gençlik çağları ile ilgili malûmatın yer bulması, bunların doğrudan doğruya kendilerinden alındıklarına delâlet eder bir husustur.

Ekserisinin, bir nevi anket yolu ile bizzat hal tercemesi sahiplerinden gelmiş olmak gibi bir vasıf taşıması, Şinâsi neşrindeki yeni malûmâta değer ve doğruluk derecesi bakımından hususî bir ehemmiyet kazandırmaktadır.

Yeni neşrin, evvelki baskıda hal tercemeleri eserin telif tarihi 1269 veya bazen de, matbaaya verildiği, 1271 yılına kadar alınmış olan şairlerin, o tarihten 1280 yılı sonlarına kadar hayatlarında meydana gelen muhtelif değişmeleri takib ve tesbit etmesi, diğer taraftan edebiyat âleminde aradan geçen devre zarfında yeni yeni görünmeğe başlayan veya kendilerinden kitabın neşrinden sonra haberdâr olunmuş şahsiyetlere yer vermesi, bir kısım şairlerin diğer hal tercemesi kaynaklarında — bilhassa 1269-1280 yılları arasına aid — meçhul kalmış hayat safhaları ile, haklarında hiç bilgi bulunmayan veyahut pek az şey bilinen şahsiyetleri bugün bize tanımak imkânını kazandırıyor.

Şinâsi neşrinde, 1271 baskısındaki hal tercemelerinde düşülmüş olan muhtelif malûmat hatalarının düzeltilmesi, Fatin tezkeresinden «Sicill-i osmanî», «Kâmusü'l-âlam», «Osmanlı müellifleri», «Son asır Türk şairleri», «Türk şairleri» gibi çeşitli biyografi eserlerine geçmiş olan bir takım yanlış ve noksan bilgilerin tashih ve tadili imkânını da vermektedir.

Yeni neşirde hal tercemelerindeki tarihlerin bir kısmında, 1271

¹ *Tasvir-i Efkâr*, nr. 135, 27 Rebiülâhir 1280.

'baskısında verilenlere nazaran bir takım farklarla karşılaşılıyor. İlk baskıdaki doğum, meslek ve vazifeye intisab, tayin, nasıb, nakil, yer ve memleket değiştirme gibi tarihler üzerinde meydana gelen bu değişikliklerin, bizzat hal tercemesi sahibleri — veya bazen de yakınları — tarafından gönderilen malûmata istinaden yapılmış olduğunda şüphe yoktur. Şinâsi neşrindeki bu farklı tarihlerin çoğu diğer hal tercemesi kaynaklarına geçmemiştir. Bu durumda bugün, diğer biyografik eserlerde kaydedilen bazı tarihleri, buradaki yeni ve tashihi görmüş, aynı zamanda ilk elden gelmiş olmak itibarıyla daha emin bir vasıf arzeden bu tarihlere göre gözden geçirip kontrol ve tenkide tabi tutmak icab etmektedir¹.

Yeni baskının, hal tercemelerinde şimdiye kadar bilinmeyen noktaların aydınlanmasını sağlayan büyüklü küçüklü ilâve ve yenilikleri arasında vefat tarihleri de mühim bir yer tutuyor. Buradaki yeni kayıtlar vasıtasıyla muhtelif şahsiyetlerin bugüne kadar diğer hal tercemesi kaynaklarınınca meçhul kalmış ölüm tarihleri meydana çıkmaktadır. Bazı şairlerin, Fatin tezkeresinin 1271 baskısında tesbit edilmediği, yahud da neşrinden sonraya ait bulunduğu kaydedilmelerine imkân olmadığı için, vefat tarihleri, «Hâtimetü'l-eş'ar»ın çok defa kendileri hakkında yegâne kaynağı teşkil etmesi veya başka tahkik vasıtalarına müracaat olunmaması sebebiyle diğer biyografik eserlerde ya hiç gösterilmemiş, ya mübhem bırakılmış, yahud da yanlış kaydedilmiştir. İşte yeni neşrin bilhassa 1271 ile 1280 yılları arasındaki vefatları tesbit eden kayıtları sâyesinde bugüne kadar diğer eserlerde noksan kalmış bir taraf tamamlandığı gibi, mevcut hatalı tarihlerin de tashihi mümkün olmaktadır.

Neşrin, elimizdeki aradan 8 sahifesi eksik ilk 52 sahifelik kısmında, 1271 baskısında mevcut olmayan 9 yeni hal tercemesi maddesi yer almıştır. Bunlardan Mehmed Âsaf Paşa (doğ. 1150) hakkında olanı bir tarafa bırakılırsa, sekiz tanesi 1244 — 1263 yılları arasında doğmuş bulunan şairlere aiddir. Mehmed Behcet (doğ. 1244) ile Edhem (doğ. 1248) hariç, diğerleri tezkerenin telif olduğu 1269 tarihinde yaşları henüz 6 ilâ 19 arasında olan şimâldir : Edhem Cemal (doğ. 1250), Bahâeddin (1253), Mehmed Celâl (1254); Hâlet Bey (1254), Mehmed Teyfik (1258), Abdullah Celâleddin (1263). Görülüyor ki, bunlar ancak tezkerenin telifinden sonraki yıllarda edebiyat sahnesine çıkabilen yeni

¹ Bu arada, dizgi ve baskı hatasından ileri geldiği anlaşılan bazı farkların da bulunduğu dikkati çekelim. Doğru oldukları çok iyi, hattâ tam katîyetle bilinen bir kısım tarihler bu sebeble (msl. Nak'büleşrâf Hasan Tahsin Efendi'nin vefat tarihinin 1278 yerine 1274 gösterilmesi gibi) baskıda yanlış çıkmıştır.

nesillere mensub şahsiyetlerdir. Bu şâirlerin çoğu Nâmık Kemal (doğ.1256) ile aynı nesildendir. Recâizâde Celâl ve Hâlet ilk şöhretlerini Nâmık Kemal ile birlikte yaparlar. Encümen-i şuerâda müşterek edebî faaliyetleri olur. Tahsil bakımından da aralarında iştirak vardır. Recâizâde Celâl, Hâlet ve Mehmed Tevfik de, onun okuduğu Bâyezid rüşdiyyesi veya Dârülmaârif (= Vâlîde mektebi) den birinde tahsil görürler. Tezkereye yeni giren şahsiyetlerden Bahâeddin ve Edhem Cemal'e gelince, hal tercemeleri, başta İbnülemin Mahmud Kemal'in XIX. asırda yetişmiş Türk şairlerini mümkün olduğu kadar geniş kadrosu ile tesbit etmek gayesini güden büyük érudition eseri olmak üzere, biyografik kaynakların hiç birisine geçmemiştir. Bu itibarla yeni neşirdeki hal tercemeleri, bu iki şair hakkında şimdilik yegâne kaynağı teşkil etmektedir.

Yeni baskıda yalnız XIX. asır şairleri ile değil, Safâî ve Sâlim tezkerelelerinden sonraki devreye mensub daha eski şairler ile de meşgûl olunmuştur. Bu cümleden olmak üzere, Mehmed Âsâf Paşa'ya dair bir yeni hal tercemesi maddesi kaleme alınması yanısıra, evvelki tabı da mevcut başka bir eski şairin (Mollacık zâde İshak Efendi, ölm. 1195) hal tercemesi üzerinde yapılan ilâve ve tashihleri zikredebiliriz.

Neşirde, hal tercemelerinde yapılan ilâvelere mukabil, bazı maddelerde de bir kısım malûmatın çıkarıldığı veya ihtisarı cihetine gidildiği görülüyor (Msl. bk. Hasan Tahsin, s. 32; Kıbrıslı Hasan Tahsin, s. 31-32; Mehmed Câzım, s. 40; Süleyman Sâkıb, s. 37). Fakat bu hususta en dikkat çeken nokta, Hâfız İsmail Müşfik hakkındaki hal tercemesi maddesinin baskıda toptan çıkarılmış olmasıdır. Devrinin edebiyat muhitinde bir akis uyandırmış olan bu şahsiyetin¹ Şinâsi neşrine alınmaması, izahı gereken bir meseledir. Eğer bu madde, esas ad «Müşfik» itibar olunup «ç» harfine konulmak üzere terkedilmemişse, burada Şinâsi'nin bir müdahalesi ile karşı karşıya bulunduğumuzdan bahsedebiliriz. Bu takdirde

¹ İbnülemin Mahmud Kemal, *Hâfız Müşfik Efendi*, Türk Tarih Encümeni Mecmuası, 1929, nr. 1 (97-20), s. 26-39; a. ml., *Son asır Türk şairleri*, İstanbul 1938, s. 1018-1031. Ayrıca, Nâmık Kemal'in Hâfız Müşfik hakkındaki hâtıra ve mutaleaları için bk. *Nâmık Kemal'in Ta'lim-i Edebiyat üzerine bir risâlesi*, (nşr. N. H. Onan), Ankara 1950, s. 32. Hâfız Müşfik'in, 1270 'de şiiirleri de berâber olarak basılan *Münşeât*'i ile, gençlik devresinde Nâmık Kemal'in çok alâkasını çekmiş bir şahsiyet olduğunu bu ada bilhassa ilâve edelim. Nâmık Kemal, Sofya 'da yazdıkları ile ora dönüşü İstanbul'da kaleme aldığı ilk manzumeleri ihtiva eden ve bir yerinde 1273 tarihi bulunan şiir mecmuasını tertib ederken başından bir çok sahifesini «Meşâhir-i şuerâdan Hâfız Müşfik Efendi'nin eser-i hâme-i müşğîn-allâmeleri olan bazı tesvîdat» başlığı altında bu münşeâtta istinsab ettiği örneklere tahsis etmişti (Üniversite kütüphanesi, İbnülemin yazmaları, nr. 2807, s. 1-22).

Şinâsi onu, ya « mebhusetün anha » meselesi dolayısıyla hücumuna uğradığı ve arasının bu yüzden açık olduğu Cerîde-i Havâdis gazetesinin, eski de olsa, bir mensubu olarak zikretmek istemediğinden (çünkü 1271 baskısında Hâfız Müşfik, Cerîde-i Havâdis muharriri olarak tanıtılır), veyahud da cunun getirmiş ve her türlü kayıtlar dışında hayat süren bir şahıs olarak bahse lâyık görmediği için tezkerenin yeni baskısına almamış olacaktır.

Yeni neşrin elimizde bulunan kısmında sekiz şairin, ilk baskıdaki manzumeleri değiştirilerek, yerlerine başka örnekler verilmiştir. Değiştirilen manzumelerden beşinin, Fatîm Efendi ile Şinâsi'nin yaptıkları ilânı nazarı itibara alarak bizzat şairleri tarafından gönderildiğini söyleyebiliriz. Zira bunlar, tezkerenin yeniden tanzimi sırasında hayatta olan şairlerdir : Mustafa Eşref, Hasan Basrî, Mehmed Câzım, Mehmed Sadullah Cemilî, Hasırcı-zâde Hâfız Mehmed Ağa. Değiştirilen manzumelerin diğer üçü ise daha eski şairlere aiddir : Mustafa Sâkîb (ölm. 1148), Mehmed Emin Belîğ (ölm. 1172), Hekimbaşı Mustafa Behcet (ölm. 1241). Seçilen yeni parçaların, eskilerine nazaran, daha şahsî ve müttekâmil manzumeler olmasına dikkat edildiği fark olunuyor. Mehmed Sadullah Cemilî'nin ilk tab'ındaki « gazel-i nâtamam » ı yerine başka ve tam bir gazel konulmuş, Mehmed Câzım'dan tahmis'i terkedilerek yerine bir murabba, Mustafa Eşref'den de şahsiyetini daha iyi gösterdiği bir başka gazel alınmıştır. Hasırcı-zâde Hâfız Mehmed Ağa'dan aktüel bir hâdiseye temas eden « Sergi-i Osmanî » manzumesi seçilmiş, 1271 baskısında Hekimbaşı Mustafa Behcet Efendi'den alınmış olan basit bir kıt'a da terkölünarak yerine bu defa bir müstezad dere edilmiş, Mustafa Sâkîb ve Mehmed Emin Belîğ'de ise birer nazîre mahiyetinde olan şiirler yerlerini, bu iki şairin şahsiyetini daha iyi aksettiren başka manzumelere bırakmışlardır.

Şinâsi baskısının getirdiği yeni biyografik bilgiler itibarile değerini ve ihtiva ettiği farkların mahiyet ve derecesini daha iyi göstereceği ve aynı zamanda bir mukayese imkânı vereceği cihetle 1271 tab'ının değişikliğe uğrayan parçalarını, yeni neşirdeki kısımlarla birlikte veriyoruz. Bundan başka, buradaki yeni malûmatın diğer hal tercemesi kaynaklarında mevcut bilgiyi ne derece tamamlayıp tashih ettiği hususunu meydana koymak için de, bu eserlerdeki ilgili kısımları ayrıca derc olunmuştur. Mukayeseyi kolaylaştıran bir zemin teşkil etmeleri yanı sıra, iktibas olunan bu parçaların yardımı ile yeni neşirdeki malûmatı tamamlamak, bilhassa hal tercemesi sahiblerinin 1280'den sonraki hayat safhalarını takib etmek mümkün olacaktır. Yalnız

hemen kaydedelim ki, meşhur ve hayatlarının müteakib safhaları iyi bilinen şahsiyetlere dair iktibaslarda 1280'den sonrasına aid kısımların nakline lüzum görülmemiştir.

Az tanınmış ve müstakil tedkiklere şimdilik pek namzed görünmeyen şairler hakkında elimizdeki bazı tamamlayıcı notları da bu vesile ile burada veriyoruz.

YENİ HAL TERCEMESİ MADDELERİ

Gazel

*Kudûretyab olur hûban âh-ı binevâlardan
Kapar nem çünkü mir'at-ı mücellâlar hevâlardan*

*Belâ-yı halka-i zülfü nedir sor mübtelâlardan
Sual et hâlet-i girdâb-ı bahrı nâhudâlardan*

*Felek bir dâne vermez etmeyince merdi sergeşte
Bu remze dikkat et âgâh olursun âsiyâlardan*

*Muhassal lafz-ı kâni^c münkalib olsa olur ankâ
Kanâat ehli istignâda âlâdır hümâlardan*

*Kişi ikbâlden üftâde olsa hâk-i idbâra
Bulunmaz dest-gîr Edhem o demde âşinâlardan*

Edhem Efendi

ادم افندی

“Sakız kal'ası topçu asâkiri yüzbaşılardan müteveffâ Mehmed Ağa'nın sulbünden bin iki yüz kırk sekiz senesi cezîre-i mezbûrede kadem-nihâde-i sâha-i vucûd olmuştur. Sinn-i temyîze vâsıl olduktan sonra Dersââdet'e muvasalat eyleyüp âtiü't-terceme Mazlum Paşa¹ merhûmun dairesine muvâzebetle vefâtına kadar mühürdarlık ve kitâbet hizmetlerinde istihdam olunmuş ve ba'dehu hâlen İzmir vâlisi âtiü't-terce-

¹ Şiir ile de meşgâlesi bulunan Mazlum Paşa, 1259 yılından 1268 'e kadar Deâvi nâzirliğini ifa edip, 1270 'de Ticâret nâzırı vekili ve aynı yıl içinde serasker müsteşarı, 1271 'de Meclis-i Vâlâ âzâsı, 1276 'da Tersâne müsteşarı ve 1277 'de vâlide kethudâsı olmuştur (Mehmed Süreyya, *Sicill-i osmâni*, IV, 500). 1278 muharreminde Hazîne-i Hassa nâzirliğine tayin edildi (*Rûznâme-i Ceride-i Havâdis*, nr. 175, 5 Muharrem 1278) ve iki ay kadar sonra da kendisine müşirlik rütbesi verildi (*Rûznâme-i Ceride-i Havâdis*, nr. 217, 6 Rebiülevvel 1278). Çok geçmeden ma'zul oldu (*Rûznâme-i Ceride-i Havâdis*, nr. 249, 23 Rebiülâhir 1278). Pek kısa süren bir iki ta'yinden sonra, aynı hierî yılın sonunda vefat etti (*Rûznâme-i Ceride-i Havâdis*, nr. 397, 5 Zilhicce 1278).

me Kabûlî Paşa'nın¹ Sayda vâililiğinde mühürdarlık hizmetile mahall-i mezkûra azîmet eylemiştir. Mumâileyhin bir miktar eş'arı vardır" (s. 7-8).

Mevcut diğer hal tercemesi kaynakları içinde şairden bahseden tek eser, İbnülemin Mahmud Kemal'in kitabıdır. İbnülemin, şairin kardeşi müşir Kâzım Paşa ve yeğenine müracaat etmekle beraber, onlardan kendisi hakkında bilgi edinemediğini belirtir. Şinâsi neşrindeki bu malûmat, İbnülemin'dekinden farklıdır. «Son asır Türk şairleri»nde şairin doğum tarihi tahmini olduğu gibi, babasının adı da başka şekilde gösterilmiştir. Yukardaki malûmat, hayatının son safhasına dair İbnülemin'in yazdıkları ile kısmen tamamlanmaktadır. Tezkereye alınan şiir, İbnülemin'deki örnekler arasında yoktur. Daha sonra şairden bahseden Sadeddin Nüzhet, yeni herhangi bir bilgi ilâve etmeksizin İbnülemin'i olduğu gibi nakletmiştir. (*Türk şairleri*, s. 1212)

Edhem Efendi. İbrahim Edhem Efendi, Sakız kalesinde topçu kolağası Mustafa Efendi'nin oğludur. Tahminen 1234'de Sakız'da doğdu. Babasının vefatından sonra amcası sağ kolağası Hasan Efendi tarafından küçük birâderleri ile birlikte İstanbul'a gönderilerek tahsil-i ilm ettirildi. Hazîne-i Hâssa nâzırı ve vâlîde sultan kethudası Giritli Mazlum Paşa ile valilikler ve sefirliklerde ve ticaret nezâretinde bulunmuş olan Kabûlî Paşa'nın kitabetlerinde istihdam olundu. Bilâhâre bazı memuriyetlerde ve şehremâneti âzâllığında bulundu. Tahminen 1303 sene-i mâliyesinde Beşiktaş'da birâderi sadr-i esbak Es'ad Paşa merhûmun konağında vefat etti. Eyüb'de Bostan iskelesinde medfundur. Mezar taşı yoktur.

Terceme-i hâlini ve âsârını bulmak kabil olamadığından küçük birâderi mütekaid müşîrandan Kâzım Paşa'ya mükerreren müracaat ettim, cevap alamadım. Birâder zâdesi Celâl Es'ad Bey'den sordum, malûmatı olmadığını söyledi. ... Mukaddemâ «Servet» gazetesi ile neşr olunan iki gazelinden ve bir kaç beytinden başka eserini görmedim. Vucûdu nakl olunan âsârının hangi ellerde kaldığı, kimlerin âsârma karıştığı meçhuldür" (İbnülemin, *Son asır Türk şairleri*, 1931, II, 265 v.d.).

*

Kıt'a

*Her dil şerâb-ı aşkla pür nûr olur mu hiç
Her tûde-i siyeh cebel-i Tûr olur mu hiç*

¹ Mehmed Kabûlî Paşa'nın Sayda vâililiğine ta'îni 1279 ramazanı sonudur (*Tasvir-i Efkâr*, nr. 75, 25 Ramazan 1279). Burada bir yıl kaldıktan sonra İzmir vâililiğine ta'înin edildi (*Cerîde-i Havâdis*, nr. 480, 7 Ramazan 1280; *Terceman-ı Ahval*, nr. 451, 7 Ramazan 1280; *Tasvir-i Efkâr*, nr. 174, 8 Ramazan 1280). Ayrıca bk. *Sicill-i osmânî*, IV, 52.

*Asaf şerâb-ı aşk u muhabbetle mest olan
Tâ haşredek yaşarsa da mahmûr olur mu hiç*

Beyt

*Düşüp hayâl-i leb-i yâre mest olup kalmış
Şerâbhânedeki dil mey-perest olup kalmış*

Mehmed Âsaf Paşa

محمد آصف پاشا

“Sadr-ı esbak Topal Osman Paşa zâde Ahmed Paşa'nın sulbünden bin yüz elli bir tarihinde kadem-nihâde-i sâha-i vücûd olup Sultan Osman-ı sâlis asrında dergâh-ı 'âlî kapucıbaşılığı ve yetmiş bir senesi mîr-mîranlık ve seksen iki senesi vezâret rütbeleri uhdesine bittevcih bir müddet muhafızlık ve vâililik ile bazı mahallerde âram u ve ikamet ederek def'a-i sâniyede Belgrad muhafızı iken bin yüz doksan beş senesinde irtihâl-i dâr-ı beka eylemiştir” (s. 16).

Şiirlerinde Âsaf mahlasını kullanan Mehmed Paşa'nın, mensub olduğu devrenin diğer şairlerini ihtiva etmekle beraber — belki de nâtamam kalmış olmaları dolayısıyla — Râmiz ve Es'ad Efendi tezkerelerinde yer almamış olan hal tercemesi burada, Silâhdar-zâde ve Şefkat tezkereleri ile «Osmanlı müellifleri» ndekinden daha mufassaldır¹. Müstakil hal tercemesi kaynakları içinde paşanın hayatını en etraflı bir şekilde tesbit eden «Sicill-i osmânî» de mevcut bilgidен fazla olarak, burada doğum tarihi de gösterilmiştir. Bu maddeyi teşkil eden malûmatın Cevdet tarihinden alındığını tesbit ediyoruz:

“Müteveffâ-yı müşârünleyh sadr-ı esbak meşhur Topal Osman Paşa zâde Ahmed Paşa'nın oğlu olup bin yüz elli tarihinde tevellüd ederek asr-ı Osman Hanî'de dergâh-ı 'âlî kapucıbaşılığı ve yetmiş bir senesinde mîr-mîranlık ile bekâm olup on seneden mütecâviz taşra mansıplarında devr

¹ Krş. “Âsaf Mehmed Paşa - Sâlifü'z-zikr Râtib Ahmed Paşa-yı âsaf-nazîrin levha-i şecere-i vücûdu, ya'ni ferzend-i saâdet-numûdudur. Fevt şud der Belgrad 1195” (Silâhdar-zâde, *Tezkere*, Üniversite Kütüphanesi, TY. nr. 2557, vr. 52^a).

“Âsaf-Mehmed Paşa sâlifü'z-zikr Râtib Ahmed Paşa-yı âsaf-nazîrin devha-i şecere-i vücûdu, ya'ni ferzend-i saâdet-numûdudur. Bin yüz doksan beş senesinde vefat etmiştir. Bu gazel-i ra'nâ anlarıdır» (Şefkat, *Tezkere*, Üniversite Kütüphanesi, TY. nr. 3916, vr. 7^b). “Sadrâzam Topal Osman Paşa zâde Ahmed Paşa'nın mahdûmu fâzıl bir vezîr-i kâr-âgâhdır. 1195'de Belgrad muhafızı iken vefat eyledi. Şiirle iştigâli az olmakla beraber şâirâne ve hakimâne eş'arı vardır (Bursalı Tahir, *Osmanlı müellifleri*, II, 70).

ettikten sonra seksen iki senesi seferi esnâsında ordu-yı humâyuna me'mur olmağla uhdesine rütbe-i vezâret tevcih buyurulmuş idi. Ol vaktidenberû muhafızlık ve vâililik ile istihdam olunarak hüsn-i sülûk u sadâkatle meşhur olmuş idi. Def'a-i sâniye olmak üzere Belgrad muhafızı iken bu esnâda < 1195 > vefat eyledi. Vüzerâ-yı ʿizâm içinde fazl u kemâl ile mümtaz ü beuâm olup Âsaf tahallüs ederek inşâ-yı şiire dahi rağbet buyururlar idi. Ebyat-ı âtiye âsar-ı hâme-i belâgat-allâmelerindendir. (Şiir) *Her dil şerâb-ı aşkla pür nâr olur mu hiç * Her tûde-i siyeh cebel-i Tûr olar mu hiç * Âsaf şerâb-ı aşk a muhabbetle mest olan * Ta haşre dek yaşarsa da mahmûr olar mu hiç * . Velehu iyzen (Beyt) Düşüp hayâl-i leb-i yâre mest olup kalmış * Şerâbhânedê dil mey-perest olup kalmış "* (Cevdet, *Tarih*, 1. tab., 1271, I, 278; 2. tab., I, 226; tertib-i cedîd, 1309, II, 155-156).

Cevdet Paşa da, Mehmed Âsaf Paşa'nın hal tercemesi hakkında verdiği bu malûmatı vak'anüvis Enverî'den hülâsa sûretiyle iktibas etmiştir. Enverî'de hal tercemesi daha tafsilatlı olduğu gibi, Paşa'nın tezkerelere ve buna mümâsil diğer eserlere geçmemiş başka manzûmelerini de ihtiva etmektedir:

"Belgrad muhafızı" olan Mehmed Paşa'nın ʿillet-i hummâ-yı reddiyeden ʿâzim-i dâr-ı beka olduğu şehir-i rebîülevvelin onuncu günü < 1195 > ʿatebe-i ulyâ-yı hilâfet-ârâyâ arz u inhâ olunup muhafaza-i mezkûre serhadât-ı mansûrenin ʿâzamı ve bir an akdem muhafız nasb olunmak emri umûr-ı sâirenin ehemm ü akdemi olmağla evâsıt-ı şehir-i mezkûrda Belgrad muhafazası Rumeli vâlisi merhûm sadrâzam biraderi Mustafa Paşa'ya tevcih buyurulup Rumeli vilâyetinin âhere verilmesi Sadrâzam hazretlerinin Erzurum'dan teşrif-sâz-ı makam-ı sadâret olmalarına tevkif buyuruldu. *Tereme Merhum-ı müşârünileyh meşhur-ı âfak sultan Mahmud Han عليه الرحمة والنفران* vüzerâsından sadr-ı esbak Topal Osman Paşa zâde melek Ahmed Paşa'nın oğlu olup¹ bin yüz elli tarihi hududunda şehir-i ademden kadem-nihâde-i bendergâh-i vucud olmuşlardır. Asr-ı Osman Hânî'de dergâh-ı muallâ kapucıbaşılığ-ı ihسانیyle kadem-nih-i evvelin-i pâye-i süllem-i âmâl ve evâhir-i saltanat-ı gufran-penah-ı müşârünileyhde pederleri dâr-ı bekaya intikal etmeğın yetmiş bir senesi bidâyet-i saltanat-ı Mustafa Han-ı sâlisde bâ-rütbe-i ulyâ-yı vezâret gürûh-ı pür-şükûh-ı mîr-mîrana ittisâl ve on seneden mütecâviz devr-i menâsib-i vüzerâ-yı ʿizam ederek mümtaz-ı emâsil olmuşlar idi. Seksen iki senesi seferi evâilinde ordû-yı humâyun câniblerinde ber-vech-i me'mûriyet bazı hıdematla iştigal ve sarf-ı makdur ve bezl-i emvâl üzere olmağın muktezâ-yı vakt u hal terfî-i şânını icâb eder maslahat zuhûruna binâen bin yüz seksen dört senesi esnâları rütbe-i sâmiye-i vezâretle kâmyab olmuşlar idi. Bundan sonra on bir sene mikdarı serhadât-ı islâmiyyede muhafız ve vâli ve hüsn-i sülûk ve ibraz-ı sadâkat cihetlerinden faik-i akran u emsâli olup sâni kerrede muhafız-ı Belgrad-ı

¹ Ceddi olan Mehmed Âsaf Paşa'nın şiiri üzerinde, Nânk Kemal ile babası arasındaki mektublaşmalarda bir mübahese geçer (Süleyman Nazif, *Nâmık Kemal*, İstanbul 1922, s. 5-6).

dârü'l-cihad ve zikrolunduğu üzere yüz doksan beş senesi rebiülevveli evâsıtında hulûl-ı ecel-i mev'udile âzim-i seyr-i gülzar-ı bekâ ve mesned-neşîn-i kusûr-ı cennetü'l-me'vâ oldular. Vezir-i müşârünileyh beyne'l-vüzerâ mehâsin-i 'ilm ü edeb ve seceyâ-yı fazl-ı mevrus u mükteseb birle faik-i akran ve tertil-i manzum u mensûra kemâl-i kudret ile müşarün bilbenân ve Âsaf mahlâsı ile câbecâ teşhiz-i zihn-i vekkad için negemât-ı sec'iyeye-i nazmla gûyan olurdu. رحمة الله عليه . Merhum-ı müşârünileyhin eş'ar-ı belâgat- şia-rındandır :

Şi'r¹

Düşüp hayâl-i leb-i yâre mest olup kalmış
Şerâbhânede dil meyperest olup kalmış
Uruldu ayağa kâlâ-yı ma'rifet sad hayf
Dükân-i dehrde mikdârı pîst olup kalmış²

Şi'r

Meyl edüp meclis-i agyâra o şûh-ı ayyaş
Huşk u ter nukl ile aldatmış işittim miş yaş^{*}
Halka-i zikrde yaktı o bütü zâhid-i huşk
Kuru yanınca yanar bile yanınca nice yaş

Şi'r

O menzül kim varılmak mümteni'dir niçe bin yılda
Vusûlü sehldir bir hatvede dil şâhrâhından

Şi'r

Sahâif-i kütüb-i kevni yoklayup gördüm
Meğer zamânede fazl ü hüner hacâlet imiş³

Şi'r

Cunânu Kays'den şeydâlığı Ferhâd'dan gördüm
Edüp tahsil fenn-i aşkı ben üstâddan gördüm
Görüp işittiğim âlemde Âsaf âşinâlardan
Ne bir bigâneden gûş eyledim ne yâddan gördüm⁴

¹ Sırada ilk örneği « hiç » redifli parça teşkil etmektedir. Yukarıda iki defa geçtiğinden bu parçayı burada tekrarlamıyoruz. Gazelin tamamı Şefkat tezkeresinden naklen, Sadeddin Nüzhet, *Türk şairleri*, s. 99'da mevcuttur.

^{2,3,4} Bu parçaların gazel halindeki tam şekilleri için bk. Sadeddin Nüzhet, *Türk şairleri*, s. 96.

* Enverî'nin bir kısım nüshalarında bu mısra şu şekilde yazılıdır :

خشك تر قفل ايله آلدائمش . مش ياش

(Enverî, *Tarih*, Üniversite Kütüphanesi, TY. nr. 5995, vr. 259^b - 260^b ve nr. 2437, vr. 233^a - 234^a).

Muahhar müellifler için Mehmed Âsaf Paşa hakkında hemen hemen yegâne kaynağı « Sicill-i osmanî » deki malûmat teşkil etmiştir. Biyografik mahiyetteki eserlerin çoğunda (msl. « Kâmusü'l-âlam », « Türk meşhurları », « İslâm Ansiklopedisi » — Türkiye ve Avrupa neşirleri -) hal tercemesi mevcut değildir. Bir yerde Nâmık Kemal'in ecdadı¹, bir diğer eserinde de² şair olarak paşanın hal tercemesine temas eden Sadeddin Nüzhet, « Sicill-i osmanî » yi olduğu gibi tekrarlamaktan öleye gidememiştir. Sadeddin Nüzhet'in mevcuda ilâve edebildiği şey, bir mecmuada bulunduğu paşaya aid üç manzumeyi kaydetmek olmuştur (*Türk şairleri*, s. 96). « Sicill-i osmanî » de Mehmed Âsaf Paşa'nın hal tercemesi derli toplu olmakla beraber, Enverî'deki malûmattan tam mânâsile istifade edilmemiştir. Bu eserde, paşa'nın doğum tarihi³ ile ordu-yı humâyuna memur edildiği 1182 tarihi ve 1184'de vezaret tevcih olunması nazar-ı itibâra alınmadığı gibi, vefat tarihi de safer olarak kabul edilmiştir. Enverî ve Sicil'de kaydedilen tarihlerden bazılarının da başka kaynaklardan tahkiki gerekiyor.

“ Mehmed Âsaf Paşa (Sarığı güzel) . Topal Osman Paşa zâde Râtib Ahmed Paşa'nın mahdûmudur. Kapucubaşı, 1171'de mir-mîranlıkla Köstendil mutasarrıfı⁴, ba'dehu Agriboz ve 80'de Hotin muhafızı⁵ olup ba'dehu ordu-yı humâyuna me'nur oldu. 1182'de vezâretle Selânik vâlisi, 183 şa'banında Haleb⁶ ve zilhiccede Vidin ve 185 şevvâlinde Belgrad ve 189'da İnebahtı, 190'da Hotin vâlisi ve Bender muhafızı ve 193'de Belgrad, 194 de Rumeli vâlisi oldu. 1195 saferinde fevt oldu. Fazl u kemal sahibi, şair idi ” (Mehmed Süreyya, *Sicill-i osmânî*, IV, 259).

*

Gazel

*Bu şeb âgûşa aldım hâle-veş bir mâh-i tâbânı
Kemâl-i şevkle geşt eyledim tâ hâveristânı*

¹, ² Sadeddin Nüzhet, *Nâmık Kemal, hayatı ve şiirleri*, İstanbul 1933, s. 18-19 ; *Türk Şairleri*, İstanbul 1936, I, 96.

³ Cevdet tarihi ile Enverî'de bu tarih 1150 olarak gösterildiği halde, yeni neşirdeki maddede 1151 kaydedilmesi bir mürettip hatası olsa gerektir. Paşanın doğum tarihini Mehmed Süreyya belki de, onun 1271 de yükseldiği mir-miranlık rütbesi ile yaş arasında bir nisbetsizlik görerek şüpheli bulunduğu için zikretmemiştir.

⁴ 11 Rebiülâhir 1171 (Vâsıf, *Tarih*, İstanbul 1219, I, 105).

⁵ 18 Şa'ban 1180 (Çeşmî-zâde, *Tarih*, nşr. Bekir Kütükoğlu, İstanbul 1959, s. 13). Mehmed Paşa, Selânik vâililiğinden önce « Sicil » de gösterilmeyen şu mansıblara ta'yin olunmuştur: Kendisine 5 Şevvâl 1180'de İnebahtı muhafızlığı (a.e., s. 24) ve 4 Şevvâl 1181'de Ohri mutasarrıflığı tevcih edilir (a.e., s. 79).

*Dil-i mecrûhuma etti müselsel zülfüne bende
 Aceb mi tayy edersem Kays-veş deşt ü beyâbânı
 İştittik kûhken kund eylememiş Bîstun dağın
 Kopardım nâhun-ı hasretle ben bin dağ-ı hirmânı
 Sana benzer mi hiç ey nevnihâl-i gülşen-i ümmid
 Eğerçi çekseler timsâlini Bihzad ile Mâni
 Behâ yetmez metâ'-ı vaslına ey gonçe-fem zîrâ
 Ki eşmânı tecâvüz eylemiştir hadd ü pâyanı*

Bahâeddin Efendi

بهاءالدين افندى

“Elhac Ahmed Baba Efendi'nin sulbünden mahrûsa-i Bursa'da bin iki yüz elli üç senesi kadem - nihâde-i sâha-i vücud olup muahharan Dersaadet'e muvâsalatla Evkaf-ı Humâyun mektûbî odası ketebesini sınıflandırmaya idhal olunmuştur” (s. 27).

Bu madde, diğer hal tercemesi eserlerinin hiçbirisinde hayatına dair malûmat bulunmayan şair hakkında tek kaynağı teşkil etmektedir.

*

Gazel

*Subh-veş çeşm-i ümîdi geh açar geh kaparız
 Bugün ey mihr seni dest-i felekten kaparız
 Hikmetin gec-nigehiñ doğru bir anlar göremem
 Piç ü tâb-ı gam-ı zülfüñle zihinler çaparız
 Biz ki tersâ-yı sanem-hâne-i aşkız cânâ
 Şive-i hüsnüñü 'uzzâda da görsek taparız
 Bahs-i la'liñ açılır bâb-ı salat okur iken
 Reh-i meyhâneye mescid kapusundan saparız
 Behcetâ bir gün eder âh-ı demâdem te'sir
 Tâk-ı gerdûnu yıkar kalb-i harâbı yaparız*

Mehmed Behcet Efendi

محمد بهجت افندى

“Trabzon'da kazzaz Hacı İsmail Ağa'nın sulbünden bin iki yüz kırk dört senesi kadem-nihâde-i sâha-i vücud olup hengâm-ı cevânide on

iki sene müddet Hacı P r Efendi'nin¹ halka-i dersine devam ettikten ve bir sene müddet Tol i* sancağı tahrirat kitabetinde bulunduktan sonra Rusya muharebesinde Silistre'ye azimet ve Silistre kumandanı M sa Hul si Paşa maiyetinde dahi bir sene kadar kitâbet hizmetinde istihdam olunup silk-i h ceg na bililhak Paşa-yı mumâileyhin vukû-ı vef tından sonra bir müddet daha hizmet-i me'm resine devam ile sâniye rütbesini bilihaz bazı v zer nin biraz vakt d van kitâbeti hizmetlerinde bulunduğu halde hav li-i merk mede ikamet eyleyüp muahharan Dersaâdet'e bilmuvâsala iki yüz seksen senesi evâhirinde Őirket vapurları meclisi tahrirat kitâbetine ta'yin olunmuştur" (s. 29).

Şair İsmail Safâ ile Ali K mi Akyüz' n babası olup muharrir Peyami Safâ'nm da büyük babasıdır ( lm. 1296). 1280 yılı sonlarına kadar olan hayat safhası hakkında burada verilen bilgiler, babasının adı ve doğum tarihi hariç, şairin hal tercemesi ile ilgili başka yazıların hiç birinde görülmemektedir. İsmail Safâ ile Ali K mi Akyüz' n, babalarının hayatına temas eden yazılarında da bu malûmata rastlanmıyor². Yukarıki hal tercemesi bu itibarla bugün için şairin — 1280'e kadar olan safhasile — hayatına dair en fazla ve en orijinal bilgiyi ihtiva eden bir kaynak vasfını haizdir. Esasen, Mehmed Behcet Efendi hal tercemesi kitaplarının çoğu için meçhul kalmıştır. İbnülemin'den evvelki eserlerde (msl. «Kâmusü'l- l m», «Sicill-i osmânî», «Osmanlı müellifleri») kendisin-

¹ Şairin «Be-huz r-ı P r-i destg r El-hae Mustafa Efendi  arz-ı hal st ki  arz  sude» başlığı ile 1265 tarihinde kaleme aldığı kasidenin (İsmail Safâ, *Huz m  safâ*, s. 27-32) ithaf edildiği zatın bu olup olmadığı sorulabilir. Behcet Efendi'nin yetiŐtiđi devrede Trabzon ulem sından «Hacı P r» unvanile anılan ve n mina bir medrese inşa olunan «El-hac P r Mehmed en-Nazif » Efendi'yi biliyoruz (bk. Mehmed Emin Hilmi, *Divan*, Trabzon 1293, s. 84, 92; Bayburdlu Zihni, *Divan*, İstanbul 1293, s. 53-54). İbnülemin, Trabzonlu şair Emin Hilmi'nin dayısı ve hocası olan «Hoca P r Efendi» den bahseder (*Son asır Türk şairleri*, s. 679). M. Süreyya, Mehmed Efendi hakkında Şu bilgiyi veriyor: «El-hae P r Mehmed Efendi. Trabzonludur. Oranın müftüsü Süleyman Efendi'nin mezunlarından olup orada tedris-i ul mla Rusya muharebesinde Erzurum'a gitmiŐidi. Ba dehu Dersaâdet'e gelip burada dahi tedrisle meşgûl oldu. 1288 ramazanının g rresinde fevt oldu. Edirnekapısı'nda medfundur. Âlim, hasen l-vech bir p r idi" (*Sicill-i osmânî*, II, 42-43).

² İsmail Safâ, *Huz m  safâ*, İstanbul 1308, s. 4. (Burada verilen biyografik bilgi bir kaç satırdan ibarettir). Ali K mi Akyüz, *İsmail Safâ*, Türklük Mecmuası, III, 30 Nisan 1940, nr. 13, s. 391-392. «Huz m  safâ»nm bazı sahifelerinde Behcet Efendi'ye dair bazı hatıralar yer alır. İsmail Safâ'nın, babasının hatırasına tahsisen yazdığı «*Meulid-i pederi ziyâret*» adlı manzum kitabından da (İstanbul, 1312) Behcet Efendi'nin Şahsiyeti ile ilgili muhtelif malûmat daha edinmek mümkündür.

* Tul a = Tulca.

den bahsedilmemiştir. İbnülemin'deki malûmata, daha sonra Sadeddin Nüzhet, « Trabzon şairleri » adlı gayrimatbu bir eserden naklen şairle ilgili bazı kayıtlar ilâve eder (*Türk şairleri*, II, 774 — 776). Ali Kâmi Akyüz'ün yazısında da, mevcûda ilâve olarak, Behcet Efendi'nin büyük babasına dair bir kayıt ile, şairin tam bir resmi ve elyazısından bir örnek vardır.

“Behcet Efendi. Mehmed Behcet Efendi, Trabzon tüccarından İsmail Efendi'nin oğludur. 1244'de Trabzon'da doğdu. Rüşûmat memuriyetlerinde bulduktan sonra Hicaz vilâyeti mektupçuluğuna tayin olundu. Bir aralık infisal eyledi ise de memuriyeti iade kılındı. 1296'da Mekke-i mükerrerede vefat etti” (*Son asır Türk şairleri*, I, 177).

“Mehmed Behcet, Tüccardan Hacı İsmail Efendi'nin oğlu olup 1244'de Trabzon'da doğmuş, evvel emirde medreselerde ulûm-i arabîyeyi tahsil edip tabiatındaki kudret-i şairâne daha o zaman kendisini göstermekle memleketin bazı şuerâsına peyrev olarak bir hayli eş'ar tanzim etmiştir. Bilâhâre eihet-i mülkiyeye tahvil-i meslekle on beş yirmi sene kadar hidemât-ı devlette ve müteaddid memûriyetlerde bulduktan sonra divan efendiliği ilâveten Hicaz mektubculuğu ile bekâm ve bir aralık bilistifâde Dersaâdet'e avdetle verem gibi bir derd-i devâ-nâpezirin altında çırpınan refika-i hayatını bin süz u gudâz-ı âlâm içinde hâk-i ebediyete tevdi etmiş ve 1292'de tekrar Hicaz mektubculuğuna tayin olunup gitmiş ise de 1296 tarihinde Mekke-i mükerrerede hulûl-i ecel-i mev'ûdiyle irtihâl-i dâr-ı beka eylemiştir. Behcet Efendi rütbe-i ulâ sınıf-ı sânisini hâiz, üçüncü rütbeden Meeidî ve Osmânî nişanları ile Silistre madalyasını hâmil idi” (*Feyz gazetesi*, Trabzon, nr. 75, 21 Haziran 1909)¹.

Büyük bir divan teşkil edecek kadar olduğu ve hayatta iken zâ'ye uğradığı söylenen şiiirlerinden, dağınık evrâkı arasında kalmış olanları İsmail Safâ, « Huz mâ safâ » adlı eserinde « Pederimin âsârı » başlıklı bir kısım halinde neşretmiştir (s. 7-63). İsmail Safâ'nın neşrettikleri dışında onun, Trabzonlu şair Emin Hilmî ile müşterek iki gazeli daha olduğunu kaydedelim (Mehmed Emin Hilmî, *Divan*, Trabzon 1293, s. 133, 143). Divan'da ayrıca, Hilmî tarafından tahmis olunan, Trabzonlu şair Sâlih Rıf'at ile müşterek bir na'ti de vardır (s. 8-9). Sadeddin Nüzhet'in « Trabzon şairleri » adlı gayr-ı matbû eserden naklettiği parçalar arasında İsmail Safâ'nın kitabında bulunmayan: *Gösterir dâire-i neşve-i nûşânûşum / Bana girdab-ı belâ dîde-i deryânûşum* matla'lı bir gazel mevcuddur. Keza bunlara bir de, Trabzonlu şair Fevzi (doğ. 1241) ile müşterek bir gazelini de katmalıyız. (Ömer Akbulut, *Trabzon şairleri*, Trabzon 1952, s. 25-26).

Yukarıdaki manzûme ile « Huz mâ safâ » da (s. 8-9) neşrolunan şekli

¹ Sadeddin Nüzhet, *Türk şairleri*, s. 774.

arasında tertib ve ifâde bakımından muhtelif farklar bulunduğu cihetle, mukayese edilebilmesi için onu da ayrıca gösteriyoruz :

*Subhveş çeşin-i ümidi geh açar geh kaparız
Bir gün ey mihr seni dest-i felekten kaparız
Bahs-i lâ'liñ açılır bâb-ı salat okur iken
Reh-i meyhâneye mescid kapısından saparız
Biz ki tersâ-yı sanemhâne-i aşkız cânâ
Şive-i hüsnüñü 'uzzâda da görsek taparız
Hikmet-i gec-ni'gehiñ doğru bir anlar göremem
Olalı çîn-i cebîniñle zihinler çaparız
Behcêâ bir gün eder âh-ı demâdem te'sir
Tâk-ı gerdânu yıkar kalb-i harâbı yaparız*

Gazel

*İktisab-ı feyz hiç kâbil midir ber bâd-ı aşk
Özge bir tarh-ı harâb-âbâddır bünyâd-ı aşk
Mekteb-i aşk içre eyler idi ta'lim-i cünûn
Zülf-i Leylâ'dan edüp Mecnun'a bahs üstâd-ı aşk
Deşt-i firkatte heman sevdâ-yı zülf-i yâr ile
Oldu dil reşk-âver-i Mecnûn-ı mâderzâd
Sad hezâr ah etmede gülşende her subh ü mesâ
Hâre te'sir eylemez bilmem neden feryâd-ı aşk
Subh-ı vasla eyledi tebdil şâm-ı firkatı
Müjdeler Tevfik-i zârâ feyz-i istimdâd-ı aşk*

Mehmed Tevfik Efendi

محمد توفيق افندی

“ Emtia gümrüğü tahsildârı Mustafa Ağa'nın sulbünden bin iki yüz elli sekiz senesi kadem-nihâde-i sâha-i vucûd olup altmış dokuz senesi Sultan Bâyezid-i velî cami'-i şerifi civârmda vâki' Mekteb-i Rüşdiye'ye müdâvemete mübâderetle dört sene mürûrunda nizâmiye muhasebesi ketebesini sınıfına bilidhâl bir müddetçik muhasebe-i mezbûreye müdâvemetten sonra ki bin iki yüz yetmiş altı senesi hilâlinde Hazîne-i Hassa mektûbî odası hulefâsı sınıfına ilhak olunmuştur. Bir mikdar tarih ile eş'arı olduğu mervîdir ” (s. 35-36).

Buradaki hal tercemesi sahibi, sonraları nesir sahasındaki çeşitli eserleri ile isim yapan ve çıkardığı « Çaylak » ünvanlı mizah gazetesinden dolayı « Çaylak Tevfik » adı ile anılan muharrirdir (ölm. 1311=1893). Yeni baskıdaki bu madde bize onun başlangıçta şiir ile meşgûl oldu-

ğunu haber veriyor. Bu tarafı ile bilinmediği için « Son asır Türk şairleri »nde kendisine yer verilmemiştir¹. Yukardaki malûmat, muharririn 13 - 14 sene sonra yazdığı otobiyografisinde bulunmayan bazı noktaları ihtiva ettiğinden dikkate şâyandır. Otobiyografisinde belirli tarihler mevcut olmayışına mukabil, burada mektebe başlayış ve memuriyete giriş tarihleri, yılı ile verilmiştir. Doğum tarihinin farklı kaydedilmesinden başka, otobiyografisinde hiç bahis konusu etmediği halde, Bâyezid rüşdiyesine devamı burada, yılı ve müddetine varana kadar belirtilir :

“ ... muharrir-i seyahatnâme-i âcizleri 1259 şa‘banında tevellüd eylediğim pederim tarafından bir risaleye tahrir ettirilmiştir.

Pederim vüzerâ-yı ızzam kapu çukadarlığı ve emtia gümrüğü tahsil darlığı ile bilinir Mustafa Ağa'dır. Kendisi gençliğini yeniçeri âleminde geçirip tahsile hevea etmemiş ise de sonraları ekâbir-i asr ile vukûa gelen nisbet ü ülfeti okumak yazmanın kıymetini kendüsüne takdir ettirmiş olduğundan vâlidem dahi Şûrâ-yı Devlet Tanzimat dâiresi reisi atûfetlu Besim Efendi hazretlerinin pederleri Aya Sofya camii-i şerifinde şehiden vefat eden Ali Rıza Paşa'nın utekasmdan olup merhûm-ı müşârünileyh sâyesinde biraz okumak-yazmak tahsil eylediğinden bu ikisi tahsil-i ilm için kendilerine imkânın müsâid olduğu himmet ü gayreti sarf etmişler ve hattâ fransızca öğrenmem için iki üç def'ca hoca tayin eylemişler ise de tahsilsizliğim nefsime aid kusurların cümlesinden bulunmuştur. Lisan-ı mâderzâdım olan türkçenin kavâidin doğru-doğruca bilecek kadar tahsilden mahrum olduğum halde sâika-i hevesle bâb-ı vâlâ-yı seraskerîde Nizâmiye Muhasebesine ve muahharan Hazîne-i Hassa mektûbi kalemine devam etlim ” (Mehmed T evfik, *Yadigâr-ı Macaristan*, İstanbul 1294, s. 29-30).

*

Gazel

Gönülde cüş edeli cüyibâr-ı âlem-i âb

Erişti fasl-ı cunûna bahâr-ı âlem-i âb

Esince hurmen-i sabr u sebâtı bâde verir

Fezâ-yı aklımıza rûzigâr-ı âlem-i âb

Cenâb-ı sâki-i temkin-güzar imiş bildik

Müdir-i sâger-i gerdün-medâr-ı âlem-i âb

Demâdem etmede hâtırdâ birbirin ta'kib

Safâ ve cümbüş-i leyl ü nehâr-ı âlem-i âb

¹ Bursalı Tahir, *Osmanlı müellifleri*, II, 117-118'deki çok basit hal tercemesinde buradaki malûmatın hiç biri yoktur. Müellif için ayrıca bk. Th. Menzel, *Tevfik Mehmed*, *Encyclopédie de l'Islam*, IV, 765; İ. A. Gövsal, *Türk meşhurları*, s. 92.

Olurdu leşker-i humyâzeden harâbe-pezîr

Su olmasaydı muhîr hisâr-ı âlem-i âb

Dehen-güşây-ı ser-i çeşme-i hayat olamaz

Gedâ-yı mürde-dil-i gamgüsâr-ı âlem-i âb

Dimağ-ı cânâ verir neşve-i garib Celâl

Humâra bu gazel-i âbdâr-ı âlem-i âb

Mehmed Celâl Bey

محمد جلال بك

“Âtiü't-terceme Recâi Efendi'nin sulbünden Dersaâdet'te bin iki yüz elli dört senesi kadem-nihâde-i sâha-i vücûd olup Dârü'l-maârif nam mekteb-i rüşdiyye bir müddetlik devam ile mikdar-ı kâfi ulûm-ı arabîye ve Takvimhâne-i Âmirî musahhihlerinden müteveffâ Sâî Efendi'den¹ dahi bir mikdar funûn-ı edebîye tahsil ederek iki yüz altmış sekiz senesi Terceme Odası ve biraz vakit mürûrunda bâ-rütbe-i sâlise mektûbî-i hâriciye odası hulefâsı sınıfına bililhak bir kaç sene mürûrunda sâniye rütbesini ihraz ile bir sene müddet dahi Takvimhâne-i mezkûre kitâbet hizmetinde² bulduktan sonra tekrar mezkûr mektûbî odasına nakl eyleyüp iki yüz seksen senesi memûriyet-i teftişîye maiyetinde ikinci kitâbetle Bosna ve Hersek cihetlerine azîmet ve muahharan Dersaâdet'e avdet eylemiştir. Eş'arı iki üç kasîde ile bir kaç gazelden³ ibâret ise de hezeliyâta dâir başkaca bir mecele-i sagîresi vardır” (s. 42).

Recâi zâde Mahmud Ekrem'in ağabeyişidir (ölm. 1300 = 1882). Hayatı hakkında en fazla malûmat ihtiva eden hal tercemesi, buradadır. Kendisinden bahseden mahdûd bir kaç kaynaқта, yukarıda kaydedilen malûmatın bir çoğu yoktur. Meselâ, Sâî Efendi'den tahsil görmesi ve bir müddet Takvimhânedeki çalıştığı, diğer yerlerde hiç gösterilmediği gibi, Terceme Odası'na giriş tarihi bile bunlarda kaydedilenlerden farklıdır. «Osmanlı müellifleri» ve Sadeddin Nüzhet'in «Türk şairleri» nde kendisi hakkında bir madde yoktur.

¹ “Sâî Efendi. Tebrizlidir. 1218'de tevellüd eyledi. 240'da Memâlik-i Osmanîye'ye gelip hakkâk oldu. Bâyezid şehrinde sâkin olup cerî tahsil etti. Andan Mısır'a ve 265'de İstanbul'a geldi. Takvimhâne'de nâzır-ı sâni makamında bulunup 270 de Mısır'a gidip huruf basmasını vücûda getirdi. Orada fevt oldu. Fatîm, âkil, şair idi” (Sicill-i osmanî, III,2).

² *Takvim-i Vekâyi*^c, nr. 583, 18 Ramazan 1276 'de bu vazifeye tayini haber verilir.

³ İki gazeli *Dolap* mecmuası, nr. 16, (1291), s. 128 ve nr. 17, s. 136 'da neşrolunmuştur.

“ C e l â l. 1254 senesi recebinde tevellüd eylemiştir. Gençliğinde mekâtib-i rüşdiyeden birine devam ve pederinden tahsîl-i dest-mâye-i hüner ü kemâle sa'cy ü ikdam ile 1269. senesi Bâb-ı âli Terceme Odası'na ve üç sene sonra mektûbî hâriciye kalemine memur ve kalâm-i mezkûrda bi't-temeyyüz sâlise ve sâniye rütbelerine nâil olarak mesrûr olmuştur. 1279 senesi Petersburg sefâret-i senîyesi ser-kitâbetine ta'cin buyurulduğu halde maârif nâzırı devletlû Cevdet Paşa hazretlerinin Bosna ve Hersek cihetleri teftişine memûriyetleri vukn^c bularak bu ise muvakkat bir şey olduğundan hitam-ı umûr-ı teftişiyeden sonra yine Petersburg'a gitmek kaydile müşârûnileyh hazretlerinin hizmet-i kitâbetlerine ta'cin edilmiş ve halbuki oralarda geşt ü güzârî bir seneyi tecâvüz ettiği misillü cânib-i sefâret-i senîyeden ser-kâtibin îzâmı isti'câl olduğundan memuriyet-i mezkûre bi'z-zarûr uhdesinden sarf kılınmıştır. . . .

Âsar-ı mevcûdesi şimdilik nazmından biri vâdî-i âdide ve diğeri tarz-ı hevâyide iki müretteb divançe-i eş'ar ile nesirden kaleme aldıkları bazı hikâye ve daha sâir müteferrika-i âsardan ibare olup fakat henüz tab^c ettirmemiştir ” (*Kafîle-i şuerâ*, 1290, s. 98—99).

“ C e l â l B e . y . Melmed Celâl Bey üdebâ-yı ricâlden Recai Efendi'nin büyük oğludur. Receb 1254'de İstanbul'da doğdu. Beyazıt ve Valde rüşdî mekteblerine devam ve pederinden de istifade etti. 1270'de Bâbîâli Terceme Odası'na, üç sene sonra hariciye mektubî kalemine girdi ve sâlise ve sâniye rütbelerini ihraz eyledi. 1279'da Petersburg sefâreti baş kitabetine ta'cin olundu. O sırada Cevdet Paşa, Bosna ve Hersek cihetlerini teftişe memur olmasile — teftişin hitamından sonra Peteraburg'a gitmek üzere — müşârûnileyhin kitabetine nasbedildi. Aradan bir sene geçip başkâtibin îzâmı sefârette isti'câl olduğundan başkitâbet diğer zâta tevcih kılındı. (*Son asır Türk şairleri*, II, 200).

Gazel

*Anılsın meclis-i vuslat ki mey nûş ettiğim demdir
Serâser mâsivâ fikrin ferâmuş ettiğim demdir*

*Anılsın hâmil-i vahy-i ilâhî olduğum eyyâm
Ki gayretle dil-i Cibrîl'i medhûş ettiğim demdir*

*Anılsın mest-i sahbâ-yı tecellâ olduğum eyyâm
Dili Mûsâ gibi hayretle hâmuş ettiğim demdir*

*Zehî devr-i melâmet kim olup berhemzen-i ikbâl
Zemîn ü âsümânı düş ber-düş ettiğim demdir*

*Zehî bezm-i muhabbet kim safâ-yı câm-ı feyzinden
Dil-i ervâhi yekser mest ü bihuş ettiğim demdir*

*Celâl etsün yine bünyâd-ı çarhı târumar eşkim
Yem-i aşkım hevâ-yı âh ile cûş ettiğim demdir*

Abdullah Celâleddin Bey

عبدالله جلال الدين بك

“Selânik vâlisi müteveffâ İbrâhim Paşa zâde mîr-mîrandan Humus sancağı kaimmakamı saâdetlû Ali Tefvik Paşa'nın sulbünden bin iki yüz altmış üç senesi dünyâya gelüp pederi mumâileyh ile beraber bir müddet Bağdad ve Şehrizûr ve Süleymâniye taraflarında bulunmuş ve muahharan Dersââdet'e muvâsalatla bin iki yüz seksen senesi Hâriciye Odası'na çerağ buyurulmuştur” (s. 42-43).

Abdullah Celâleddin Paşa'dır (ölm. 1321 = 1903). Burada hakkında verilen bilgilerin bir kısmı, başka yerlerdeki hal tercemelerinde yoktur. Esasen, hal tercemesi ancak bir iki eserde yer alabilmiştir. Sadeddin Nüzhet, *Türk şairleri*, s. 929-930'daki madde daha evvelce bilinenlerin bir tekrarıdır.

“Celâl Paşa. Ali Tefvik Paşa zâde. Gazel-serâlıkda, lâtif kıt'alar tanzim ii inşâdında birinci derecede add olunan erbab-ı iktidardan olduğu gibi, üslûb-ı inşâda dahi hâiz-nisâb-ı kemâl olup Siroz'ludur. Âhir memuriyeti Hama mutasarrıflığı idi. 1321 senesinde İstanbul'da irtihal-i dâr-i bekâ eyledi. Eyüb'de Otakçılar dergâhında medfundur. Tarikat-i mevlevîyeye müntesib idi” (*Osmanlı müellifleri* II, 133).

“Celâl Paşa. Abdullah Celâluddin Paşa, Selânik vâli-i esbakı Sirozlu İbrahim Paşa zâde Ali Tefvik Paşa'nın oğludur. 1263'de Siroz'da doğdu. 1279'da Hâriciye Mektûbî kalemine girdi. v. d.” (*Son asır Türk şairleri*, II, 210).

*

Gazel

*Başka bir fer buldu hüsnün hatt-ı anber-fâmdan
Zâhir oldu çün şafak subh-ı saâdet şâmdan
Gûyiyâ bir vîrd-i ahmerdir açılmış nazrede
Âl al oldukça vechin tâbiş-i hammâmdan
Olsa şemsîr-i tegâfülden vücûdum çâk çâk
Dest-i ümmîdim kesilmez dâmen-i ibrâmdan
Konmadan peymâne-i imkâna sahbâ-yı vucûd
Neş'e-dâr-ı zevk idim la'l-i leb-i gülfâmdan
Öyle me'nûsum Cemâl âzürde-hal eyler beni
Bir nefes olsa cüdâ gam hâtır-ı nâkâmdan*

Edhem Cemal Bey

“Bidâyet-i Tanzimat'ta Tokad muhassıllığına ta'yin kılınp kazâen irtihal-i dâr-ı beka etmiş olan hâcegân-ı divan-ı humâyundan Hilmi Efendi'nin sulbünden Dersââdet'te bin iki yüz elli senesi hilâlinde kadem-nihâde-i sâha-i vücûd olup bir kaç sene Mekteb-i Maârif-i Adliye'ye müdâvemetle iki yüz altmış dört senesi Divan-ı Humâyun kalemine çerağ olunarak bir sene mürûruhda mektûbî-i sadr-ı âli odası hulefâsı sınıfına bililtihak sırasile kat'î rüteb ederek vüzerâdan Ziya Paşa'nın dâmâdı olduğu ve kethüdâlık ve divan kitâbetile maiyetinde bulunduğu halde eyâlât-ı müteaddidede bir çok vakt geşt ü güzardan sonra iki yüz yetmiş iki senesi uhdesine rütbe-i sâniye sınıf-ı sâniye tevcihile mezkûr mektûbî odasına devâma mübâderetle iki yüz yetmiş üç senesi bir müddet dahi vüzerânın kapu kethudâhk hizmetlerinde istihdam olunup iki yüz yetmiş dokuz senesi me'mûriyet-i teftîşiye maiyetinde tahrirat başkitâbetile Bosna ve Hersek'e azimet ve bir kaç mah mürûrunda infisâli vukûf bularak Dersââdet'e avdet eylemiştir. Eş'arı bir kaç gazelden ibârettir” (s. 43-44).

Hayatı, diğer hal tercemesi eserlerine geçmemiş olan bu zat hakkında şimdilik yegâne kaynağı, yeni neşirdeki bu madde teşkil etmektedir.

*

Gazel

*Almasa tâb-ı ruhuñdan nâr rûy-ı âfitâb
 Âlem etmez tâ be-mahşer ârzû-yı âfitâb
 Olmasa pertev-gedâ-yı feyz tâb-ı tal'atîñ
 Kûşe-i târik olurdu çârsûy-ı âfitâb
 Düşse aks-i kâmetîñ bir kerre tâ rûz-ı kıyam
 Bin tecellî gösterir her mevc-i cûy-ı âfitâb
 Şeb-çerağ-ı ârızındır şevk-bahş-i bezm-i can
 Sâye-i hüsnünde kılmam cest-i cûy-ı âfitâb
 Müncelîdir sîne-sûz-ı nûr-ı mihr-i aşkıñ
 Tâ kıyâmet meşhedinden reng ü bûy-ı âfitâb
 Var iken dağ-ı gamîñ sinemde etmem tâ ebed
 Zulmet-âbâd olsa âlem meyl-i sûy-ı âfitâb*

*Âh-ı düzeh-sûz-ı hicrânımdan olsa hissemend
Mihr-i mahşer-sûz olur zerrât-ı kûy-ı âfitâb
Söyleten şevk-i fûrûg-ı hüsnüdür bir âfetin
Yohsa kim eyler cihanda güft u gûy-ı âfitâb
Eylerim bin pâre bir âh-ı felek-sûzumla ben
Olsa ger fülâddan Hâlet sebû-yı âfitâb¹*

Hâlet Bey

حالت بك

“Mevlâna Şeyh Abdülkadir-i Geylânî hazretlerinin sülâlesinden olup Mâliye nezâretinden münfasılan irtihal-i dâr-ı beka eden Hâlid Efendi'nin sulbünden semere-i nihâl-i tab'ı olan (Nesl-i pâk-i Kâdirî'yim ma'nevîdir kudretim) mısra'ı müfâdıncâ Üsküdar'da bin iki yüz elli dört senesi kadem-nihâde-i mehd-i vucûd olarak sinni temyiz-i nik ü bed raddelerine resîde oldukta ibtidâları mesnevîhan Hacı Hüsâmeddin Efendi² ile halîfesi Mustafa Efendi'den ve ba'dehu şehri Osman Efendi'den bir mikdar tahsil-i ulûm-ı arabîye ve edebîye eyledikten sonra bir müddet dahi Sultan Bâyezid cami'ci şerîfi nezdinde kâin Mekteb-i rüşdîye'ye devam ile bin iki yüz altmış altı sâlinde mektûbî-i hâriciye odası hulefâsı sınıfına dâhil ve muahharan râbia rütbesine nâil olmuştur. Hayli eş'arı vardır” (s. 50-51).

Nâmık Kemal'in arkadaşı olan ve 1271'de, sonraları Encümen-i Şuerâ adı verilen toplulukta onunla birlikte faaliyette bulunan şairin (ölm. 1295) yetiştirme devresi hakkında en geniş malûmat buradadır. Başka eserlerdeki hal

¹ Manzûme, Hâlet Bey'in el yazısı ile *Divan*'nda daha değişik bir tertiple mevcuttur (Millet, Ali Emiri Kütüphânesi, Manzum, nr. 95, vr. 23^b - 24^a; ayrıca, nr. 96, vr. 19^{a-b}). Yukardaki şekline nisbetle beyitlerin tertib sırası orada şöyledir: 1-2-6-7-5-4-3-8-9. Ayrıca şu kelime farklarını ihtiva eder: *kılmam* = *etmem* (beyit 4); *tâ ebed* = *haşre dek* (beyit 6). Daha sonra *Dolap*, nr. 8, 1290, s. 63'de neşrolunmuştur.

² “Hüsâmeddin Efendi. Mesnevîhan olup Eyub cami'inde va'z u tefsir eder idi. Hacc'a gidip avdetinde 1285 tarihinden sonra [doğrusu: 1280'dir] fevt olmuştur. Mahsus türbeye defn edilmiştir. Yerine şâkirdi Mustafa mesnevîhan olup 1295 tarihlerinde bu da irtihal eylemiştir” (*Sicill-i osmanî*, II, 116). Ayrıca bk. Muallim Nâci, *Esâmi*, s. 115-116; Bursalı Tahîr, *Osmanlı müellifleri*, I, 67; Mehmed Ziya, *Yenikapı mevlevihânesi*, İstanbul 1329, s. 164-168. Mesnevîhan Hüsâmeddin Efendi hakkında en geniş malûmat şu eserde: Mehmed Elif, *Tenşit el-Muhiddin bi-Menâkıb-ı Hâce Hüsâmeddin*, İstanbul 1342. Hâlet Bey de hocasının hal tereemesini yazmış, fakat neşri yarım kalmıştır: *Dolap*, nr. 10, 1292, s. 74-75.

tercemelerinde bu bilgilerin çoğu eksiktir. Kendilerinden tahsil gördüğü hocalar, Bâyezîd rüşdiyesine devâmı, mektübî kalemine giriş tarihi hakkındaki kayıtlar başka kaynaklarda görülmeyen malûmattandır. Hal tercemesinden bahseden diğer müellifler, doğum tarihini farklı kaydederler. Bu tarih kimi yerde 1253¹, kimi yerde de 1255² olarak gösterilmiştir. Buradaki doğum tarihi bunların hepsinden ayrılmaktadır.

Hâlet Bey'in yukarkı gazeli Nâmık Kemal tarafından tanzir edilmiştir³.

"Hâlet. Müşârüneyh Ahkâm-ı Adliye nezâret-i celîlesi başkâtibi esbakı saadetlû İbrahim Hâlet Beyefendi hazretleridir. Sultan Abdülkadir-i Geylânî قدس سره الصمدانى hazretleri evlâdından ve eshab-ı hayrattan mâliye nazırı esbak es-seyyid Mehmed Hâlid Efendi'nin mahdûm-ı sagîri olup 1253 senesinde medîne-i Üsküdar'da 'ıkd-ı pervîn-i vücûdu eve-ârâ-yı âsumân-ı şuhûd olarak pederlerinin zill-ı âsâyiş-i müstazilinde tahsil-i maârifle müştagil iken 1267 senesinde ol vakt Âmedî-i divân-ı humâyun mesnedinde bulunarak....." (*Kafile-i şuerâ*, 1291, s. 122 v. d.).

"Hâlet Bey. Osmanlı muharrirlerinden olup sülâle-i Abdülkadir-i Geylânî'den esbak mâliye nazırı Hâlid Efendi'nin oğludur. 1255'de tevellüd eylemiştir. Mesnevihân-ı şehîr Hoca Hüsam Efendi'den arabî ve farisî okuduğu gibi, Ayasofya cami-i şerifinde de esâtize-i ulemâdan tederrüs etmiştir. Daha pek genç iken Cerîde-i Havâdis'e bir çok makalât yazmış ve Napolyon tarihini nazar-ı tashihden geçirmişdi" (Ş. Sâmî, *Kâmsü'l-âlam*, 1308, III, 1916).

"Hâlet Bey. Mâliye nazırı Hâlid Efendi'nin ikinci mahdûmudur. Hâriciye mektübî odasından neş'etle rûsûmatta ve sonra Haleb mektubculuğunda bulundu. 285 saferinde ahkâm-ı adliye başkâtibi ve âzâsı oldu. 286 şevvâlinde adliye-mektubcusu olup ba'delazl 293 saferinde maârif mektubcusu oldu. 1295 rebiülâhîrinde fevt oldu. Ehl-i dil, şair, münşî idi" (*Sicill-i osmanî*, II, 102-103).

"Hâlet Bey. İbrahim Hâlet Bey, Abdülkadir-i Geylânî قدس سره sülâlesinden mâliye nazırı Mehmed Hâlid Efendi'nin oğludur 1253'de Üsküdar'da doğdu. Tahsili-i maârifte çalışırken 1267'de — o vakit divân-ı humâyun âmedcisi olan — sadr-ı esbak Mahmud Nedim Paşa'nın delâleti ile bâ-irâde-i senîye hariciye nezâreti mektübî kalemine girdi. Kalemé cevâm etmekle berâber mesnevihân-ı şehîr hoca Hüsameddin Efendi hazretlerinin dersinden istifazeye çalıştı" (*Son asır Türk şairleri*, III, 512).

¹ *Kafile-i şuera*; *Son asır Türk şairleri*.

² *Kâmsü'l-âlam*.

³ Sadeddin Nüzhet Ergun, *Nâmık Kemal'in şiirleri*, İstanbul 1940, s. 81. Ayrıca bk. *Nâmık Kemal'in şiirleri* (nşr. Ali Erten), İstanbul 1957, s. 23-24. Nâmık Kemal tarafından tanzir edilmiş iki manzumesi daha vardır (S. N., 221-222, A. E., 75-76; A. Erten, s. 65'deki nazire S. N. neşrinde mevcut değildir). Nâmık Kemal ile müşterek iki gazeli (S. N., 93, 210; A. E., 41, 82) olduktan başka, ikisinin Hersekli Ârif Hikmet, Kâzım Paşa (S. N. 121, A. E., 95) ve bir de sadece Ârif Hikmet ile müşterek (S. N., 56-57; A. E., s. 133) birer manzumeleri daha bulunduğunu ilâve edelim.

İLÂVE VE DÜZELTMELER

Mollacık zâde İshak Efendi ملاجق زاده اسحاق افندی

“Dersâadet’de kadem-nihâde-i mehd-i vücûd olup bin yüz kırk üç tarihinde tarîk-i tedrise duhûl ile yüz yetmiş senesi Yenişehir mevleviyetine nâil ve yetmiş üç senesi Edirne ve yetmiş beş senesi Mekke-i mükerreme pâyelerine vâsıl olmuş ve yüz seksen üç senesi Dârülhilâfeti’-aliyye hükûmetine ve seksen dokuz senesi Anadolu ve doksan dört senesi Rumeli sadâretlerine mukarenetle beyne’l-emâsil kesb-i imtiyaz etmiş iken sene-i mezbûre şehr-i zilhiccesinde ba’de’l-infisal dâr-ı bekâya intikal eylemiştir. Nâ’şı atık Tab’hâne-i Âmire civarında vâki’ kapudân-ı esbak merhum el-hac İbrahim Paşa câmi’-i şerîfi makberesinde medfundur. Bâlâda mestûr kıt’asından başka âsârına zaferyâb olunamayup kıt’a-i mezkûre dahi kendi zâde-i tab’ı olarak seng-i mezârında mukayyed bulunmuş olmak takribile nakl-i cerîde-i âcizî kılınmıştır” (s. 9).

1271 baskısındaki hal tercemesi burada malûmat bakımından geniş ölçüde değişikliğe uğramış, mevcut bir çok hata tashih olunmuştur. Tarihi 1176 gösterilen Mekke mevleviyeti 1175, 1194 kaydedilen Anadolu sadâreti 1189 ve 1195 yazılan Rumeli sadâreti 1194 olarak düzeltilmiş¹, senesi belirtilmeyen Edirne mevleviyetinin tarihi tesbît edilmiş, hiç bahsedilmeyen 1170’deki Yenişehir mevleviyeti de ayrıca ilâve olunmuştur. Buna mukabil, 1195 senesi zilhiccesi olarak zabtedilen vefat tarihi, muhtemelen bir zuhul neticesi, 1194 zilhiccesi sûretinde gösterilmiştir.

- Nâzım-ı mecmua-i hünermendi Mollacık zâde İshak Efendi Dersâadet’de kadem-nihâde-i mehd-i vücûd olup bin yüz kırk üç tarihinde tarîk-i tedrise duhûl ile bir müddetten sonra Edirne mevleviyeti ve 1176 senesi Mekke-i mükerreme mevleviyeti pâye-i mûteberesini ihraz ve yüz seksen üç senesi Dârülhilâfeti’-aliyye hükûmetine ve yüz doksan dört senesi Anadolu ve doksan beş senesi Rumeli sadâretlerine mukarenetle beyne’l-emâsil kesb-i imtiyaz etmiş iken sene-i mezbûre hilâlide sadâret-i merkûmeden ma’zulen dâr-ı bekâya menkul olmuştur, Nâ’şı mağfiret-nakşı Tab’hâne-i Âmire civarında vâki’ kapudân-ı esbak merhum el-hac İbrahim Paşa câmi’-i şerîfi makberesinde medfundur. Müşârünileyhin bâlâda mestur kıt’asından başka âsârına zaferyâb olunamayup kıt’a-i mezkûre dahi kendi zâde-i tab’ı olarak seng-i mezârında mukayyed bulunmuş olmak takribile nakl-i cerîde-i âcizî kılınmıştır” (1271, s. 9).

¹ Rumeli sadâretine nasbı tarihi 1 Receb 1194’tür. bk. Enverî, *Tarih*, Üniversite kütüphanesi, TY. nr. 5995, vr. 224^b ve nr. 2437, vr. 208^a.

Şinâsi neşrindeki hal tercemesinde gördüğümüz yeni malûmat, Cevdet tarihinden alınmıştır :

« V e f a t - ı İ ş h a k E f e n d i . Doksan beş senesi recebinde Rumeli sadâretinden munfasıl ve mübtelâ olduğu nikris illeti müdâvâtile müştegil olan Mollacık zâde İshak Efendi zilhiccenin on dördüncü günü vefat eyledi.

T e r c e m e : Müteveffâ-yı müşârünileyh bin yüz yirmisenesi zilhiccesinde hâcegân-ı divan-ı humâyundan cizye muhasebecisi Mollacık Mehmed Efendi'nin¹ sulbünden tevellüd edüp mukaddemat-ı ulûm-ı âliyeyi tahsil esnâsında ki bin yüz otuz üç tarihinde « Beheetü'l-fetâvî » sahibi merhum Şeyhülislâm Abdullah Efendi'den mülâzım ve kırk üç senesinde Şeyhülislâm Mirzâ-zâde Şeyh Mehmed Efendi'nin himmetile müderris ve müsâde-i rûzigâr ile yetmiş senesinde Yenişehir-i Fener mevleviyeti ve yetmiş üçte Edirne pâyesi ve yetmiş beşde Mekke-i mükerreme pâyesile bekâm ve seksen üçte İstanbul kazâsile ve seksen dokuzda Anadolu sadâretile ve doksan dörtte Rumeli sadâretile benâm olup ba'de'l-înfisâl hânesinde ikamet üzere iken bervech-i muharrer nikris illetile irtihal ettikte Sultan Bâyezid cami'i civarında vâki^c Kapudan İbrahim Paşa cami'i bazîresine defn olundu.

Meşâhir-i ulemâ ve dânişmendân-ı şuerâdan olup her vâdide suhanper-dazlığa kâdir ve husûsile bedahaten söz bulmakta emsâli nâdir bir zât-ı celîlü'l-meâsir idi. Zâde-i tab'ları olmak üzere seng-i mezârına tahrir olunmasını vasiyyet etmiş olduğu kıt'a levh-i mezârında mestûr olup aynile bu mahalle dere olundu. (Kit'a) *Encümenegâh-ı fenâdan nice oldumsa nihan * Levh-i kabrimde de nâmım olur elbet pinhan * Umarım rahmet settâr u kerim u hayyden * Cürm ü isyanımı da setr ede keff-i mizan.* (Cevdet, *Tarih*, 1. tab., 1271, I, 291 ; 2. tab., I, 239 ; tertib-i cedîd, 1309, II, 367).

« Cevdet tarihi » nin de kaynağı vak'anüvis Enveri'nin eseridir :

« Z i k r - i v e f a t - ı İ ş h a k E f e n d i . Doksan beş recebi gurresi hilâlinde Rumeli sadâretinden ma'zul ve mübtelâ olduğu nikris illeti müdâvâtile meşgûl olan Mollacık zâde İshak Efendi'nin vakt-i mukadderi hulûl etmeğin dûçar olduğu illetinin hıfzı esbâbına fırsatyâb olamadığından yevmen fe-yevmen mecâri-i insibabı münsed ve mevadd-ı maraz dimağına su'ud eylemek takribi ile bir kaç gün küllî müşted olup bilâhâre mâh-ı zilhiccenin on dördüncü cuma günü derd-i mezkûrdan terk-i dâr-ı dünya ve ruh-ı revânî azm-i sûy-ı cennetü'l-mevâ eyledi. T e r c e m e : Merhum-ı müşârünileyh bin yüz yirmi senesi zilhiccesinin on beşinci günü hâcegân-ı divan-ı humâyundan cizye muhasebecisi Mollacık Mehmed Efendi sulbünden sahn-ı şuhûda vaz'ı kadem ve teallüm-i mukaddemat-i ulûm ile meta'ı âmâlin muallim etmeğin bin yüz otuz üç tarihinde merhum Şeyhülislâm Abdullah Efendi'den mülâzım ve kırk üç senesi şâ'banının on ikinci günü cevher-i vücûdu müftiülenâm Mirza-zâde eş-şeyh Mehmed Efendi himmetile

¹ " Mollacık Mehmed Efendi. Kaleminden bittefeyyüz hâcegândan olarak cizye muhasebecisi oldu. 1151 zilhiccesinin on dördünde fevt oldu. Kapudan İbrahim Paşa cami'inde medfundur. Mahdûmu sudûrdan İshak Efendidir. Evlâdına Mollacık-zâde ler dendi. Kendisi zî-ilm zât idi " (*Sicill-i osmanî*, IV, 232).

silk-i müderrisine muntazem olup müsâede-i rûzigâr-ı nâhencar ile yetmiş senesi rebiülevvelinin on ikinci günü Yenişehir-i Fener mevleviyetile bekâm ve yetmiş üç recebül-ferdi guresinde Edirne pâyesile benam olduktan sonra yetmiş beş cemâdiülevvelî esnasında Kahire-i Mısır hükümetine mu-tasarraf ve yetmiş altı eemâdiülevvelinin yirmi ikinci günü Mekke-i mükerreme pâyesile müteşerref olmuş idi. Bu hal üzere bir kaç sene vaktin imrar ve inkiza-yı zaman-ı mukaddere intizar üzere iken seksen üç senesi cemâdi-ülührâ evvelinde Islambol kadılığı ile mesrur u handan ve seksen dokuz rebiülâhîrinin ikinci günü sadâret-i Anadolu ile mahsûd-ı akrân oldular. Hasbe't-tarik bir müddet dahi hânelerinde ikamet ü intizar-ı ferec ba'd şiddet eyledikleri akabinde ki doksan dört senesi recebül-l-müreccenin gurresi idi Rumeli sadâretile karîrül-l-ayn u münşerihü'l-bâl olup zikir olunduğu hânesinde mukim iken delâlet-i iilet-i mezkûre ile davet-i irci'îye icabet ve azm-i civar-ı rahmet eyleyüp mehâdim ü hişâvendî mübâşeretile techiz ü tekfin ve na'şî Sultan Bâyezîd Han cami'-i şerifi civarında vâki' Kapudan İbrahim Paşa cami'i hâtîresinde vâlideyni merâkidi cünbünde vedâ-i zîr-i zemîn olundu ¹ . رحمة الله عليه . Merhûm-ı müşârünileyh ulemâ ve üde-bâ-yı şuerâdan olup her vâdide suhan-senc ü subhânsâz olmağa sahib-i iktidar ve hususâ bedîhe-gûyluğu cihetinden nâdire-i rûzigâr bir zât-ı bülend-çitibar idi. Hattâ zâde-i tab'larından olmak üzere işbu kıt'anın inşad olunduğu mukarrer ve seng-i mezarına tahrir olunmasını vasiyet etmekle anda

¹ Bugün yanında Üniversite Kütüphânesi bulunan cami'in hazîresinde, caddeye bakan mezarının kitabeli taşı, arkasındaki kabrin üzerine devrilmiş vaziyettedir. Kible istikametinde biraz sağ ilerisinde annesi Hacı Ayşe Hanım'ın (ölm. 1156) lahdi dağılmış mezarı görülüyor. Babasının kabir taşı ortadan kalkmıştır. Dört metre kadar solunda biraz geride kız kardeşi Lebâbe Hanım'ın (ölm. 1153) mezarı vardır. İshak Efendi'nin mezar kitabesi şudur :

هوالباقى

سابقاً روم ايلي قاضيسكرى

مرحوم و منقوله ملاجق زاده

الحاج اسحق أفندى روحىچون

رضاء لله تعالى الفاتحه

مرحومك كفتهمسى و وصيتيدر

انجمننگاه قنادن بجه اولدمسه نهان

لوح قبرمده ده نام اولور البت نهان

اومارم رحمت ستار و كريم و حيدن

جرم و عصيانمده ستر ايده كف ميزان

۱۱۹۵

فی ذ ۱۴

mestur u muharrerdir¹ (Enverî, *Tarih*, Üniversite Kütüphanesi, TY. nr. 2437, vr. 256^a - 257^b).

Mehmed Süreyya'nın kaydettiği hal tercemesi Enverî'ye muvâzilik gösterir ise de, bazı noktalarda ondan ayrılır. M. Süreyya, İshak Efendi'nin Mekke mevleviyetini 1175 cemâziülevveli yerine 1176 şevvâli, Anadolu sadâretini 1189 rebiülâhiri yerine safer ve Rumeli kazaskerliğini de 1194 recebi yerine, ramazan olarak kaydeder ve Enverî'deki hal tercemesinde geçmeyen, 1192 'de nâil olduğu Rumeli pâyesini de belirtir :

"İshak Efendi. Mollacık zâde. Ricâlden Mollacık Efendi'nin mahdûmudur. 1120 zilhiccesinin on beşinde tevellüd eyledi. 1143'de müderris, 70'de Yenişehir-i Fener mollası, 73 recebinde Edirne pâyesi, 75'de Mısır mollası, 76 şevvâlinde Mekke mollası, 83 eemâziülâhbirinde İstanbul kadısı, 89 saferinde Anadolu kazaskeri olup ba'delikmâl 92 eemâziülâhbirinde Rumeli pâyesi, 1194 ramazanında Rumeli kazaskeri oldu. 1195 zilhiccesinin on dördünde ma'zulen irtihal eylemiştir. Bâyezid'de Kapudan İbrahim Paşa mezarlığında medfundur. Tarih-i seng-i mezârî zâde-i tab'ıdır. Âlim, şair, suhan-perdaz, bedi'a-gü idi. Mahdumları sudûrdan Muhtar ve Ataullah Efendi'lerdir². Mahdumlarından müderris Nûreddin Efendi 1213'de vefat ile Eğri-Kapu'ya defnedildi" (*Sicill-i asmânî*, I, 327).³

Gazel

*Hurdebîn-i mârifetdir dîde-i bîdârımız
Men aref mihrin temâşâdır bütân gün kârımız
Hırz-ı mahviyyet ile kıldık mutalsım öyle kim
Keşf olunmaz her kese gencine-i esrârımız
Pâkdir meydânımız subh-ı tecelliden beri
Sed olur nâ-ehline ammâ der ü dîvârımız
Bezm-i cem'ül-cem'de sâger-keşân-ı hayretiz
Şahreden Mansûr-veş havf etmez en hûşyârımız
Meclis-i vahdet çırağımız bi-fadl-i câvidan
Dâmen-i kesretle olmaz muntafî envârımız*

¹ Yukarıda da geçtiği için bu kıt'ayı buraya tekrar kaydetmiyoruz.

² İshak Efendi'nin ikinci oğlu olduğu kaydedilen Mollacık zâde Raif adlı bir çocuğu daha vardır; hal tercemesi için bk. Ârif Hikmet, *Tezkeretü's-şâera*, Millet, Ali Emiri kütüphanesi, Tarih, nr. 789, s. 21.

³ İshak Efendi'nin, Mehmed Şâkir, *Terâcim-i ahvâl-i meşâhîr-i islâmiye*, 1301, (Üniversite Kütüphanesi, TY. nr. 5040, s. 365-366) daki hal tercemesi doğrudan doğruya Cevdet tarihinin bir nakil ve hulâsasından ibarettir.

Sâde-gûyâne teşâbih bilmesek Eşref n'ola

Muhkemât-ı âşkdır mecmûa-i eş'ârımız

İktibas etsek aceb mi mihr-i lütfundan müdam

Zerre- perverdir cemâl-i hayder-i kerrârımız

Mustafa Eşref Bey

مصطفى اشرف بك

“Sıdkı-zâde Ahmed Efendi'nin sulbünden mahrûsa-i Bursa'da Pınar-başı-kapusu mahallesinde bin iki yüz otuz dört tarihinde kadem-nihâde-i sâha-i vücûd olup birâderi Bağdad kadısı esbak Şerif Rüşdü Efendi ile Ebe-zâde Abdürrahman Efendi'den sarf ü nahvi okuduktan sonra iki yüz elli iki senesi Dersaâdet'e gelip Mekteb-i Harbîye şâkirdânı sınıfına iltihak ile mekteb-i mezkûr hocalarından ve husûsile âtiü't-terceme Kethüdâ-zâde Ârif Efendi'den bir mikdar ulûm-ı hikemîye ve edebîye bittahsil evvelâ asâkir-i hassa tabur kitâbetine ve ba'dehu alay kitâbeti hizmetine ta'yin olunup bilâhare yâver-i harb binbaşılığı unvanile silk-i askerîye dahil ve iki yüz yetmiş üç senesi üçüncü Ordu-yı Humayun'da kaimmakamlık ve bir müddet mürûrunda mîr-alaylık rütbelerine nâil olarak ve iki yüz seksen senesi Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî âzâsı sınıfına ilhak olunmuş ve bir kaç mah mürûrunda mâliye nâzırı Kânî Paşa'ya dâmad olmuştur. Matbu bir kıt'a divanı ve muahharan söylenmiş bir mikdar eş'arı vardır” (s. 14-15).

Yeni neşirdeki bu değişik madde, şairin hal tercemesinin 1271'den sonraki safhalarını ihtiva ettikten başka, Bursa'da doğduğu yer, ilk okuduğu hocalar gibi evvelki baskıda bulunmayan yeni bilgiler vermesi yanısıra, ondaki bazı tarihleri de düzeltmektedir. 1271 baskısında gösterilen ve oradan diğer eserlere geçmiş bulunan doğum yılı ve İstanbul'a geliş tarihi burada, bunların hepsinden farklı kaydediliyor. Buna göre Eşref Paşa'nın doğumu, 1235 değil, 1234 ve İstanbul'a gelişi de ilk neşirde ve onu tekrarlayan öbür eserlerde yazıldığı gibi 1253 yerine 1254'dür. Hayatının 1271'den sonraki kısmına aid malûmat arasında, 1280 yılında Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî âzâsı ve Kânî Paşa'ya dâmad oluşu hakkındaki kayıtlar ise, diğer yerlerdeki hal tercemelerinde hiç bulunmayan bilgilerdir¹.

Bu maddenin başındaki manzûme de, şairin 1278'de başılan «Divan»ında bulunmayan, sonraki şiirlerindedir.

¹ Sadeddin Nüzhet, *Türk şairleri*, s. 1353-1357'de de yeni bilgiler ilâve edilmeksizin, gösterilen kaynaklar nakil ve tekrar olunmuştur.

"Nâzım-ı mumâileyh Mustafa Eşref Efeudi mahrûsa-i Bursa'da kadem-nihâde-i sâha-i vücûd olup bin iki yüz elli üç sâlinde Dersâdet'e bilmuvâsala Mekteb-i Harbîye şâkirdânî sınıfına ilhak olunup mekteb-i mez-kûrda tahsil-i ulûm-ı arabîye ve tealliim-i fûnûn-ı hikemîyede bulunduğu esnâda Kethüdâ-zâde âtîjü't-terceme Ârif Efendi'den dahi funûn-ı fârisîyeyi biletraf tahsîl eyleyerek muahharan Asâkir-i Hassa-i Şâhâne alay kitâbeti hizmetine memûr u tu'yiñ kılınmış ve işbu tezkere-i âeizânemizin tab'ından yedi-sekiz ay mukaddem Rumeli ordu-yı humâyunu cânibine sevk ü 'izâm olunmuşdur. Mumâileyh akrânına faik bir şair-i müdakkik olup tanzîm-i kasâidde yed-i tûlâ âshâbmdandır," (1271, s. 16).

"Eşref, Ferîkan-ı kirâmdan ve Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî âzâsından saâdetlü Eşref Paşa hazretleridir, Bursalı olup 1253 senesi İstanbul'a gelerek Mekteb-i Harbîye-i şâhâne sınıfına dahil ve ihraz-ı kemâlât u fezâil edüp alay kitâbetile Rumeli'ye gitmişti. Nâil-i rûteb-i askerîye ile Bağdad vilâyeti fırka riyâsetine ve andan Tahran sefâretine memur olmuştur." vd. (*Kafile-i şuerâ*, 1290, s. 44).

"Eşref Paşa, Mustafa Eşref Paşa, Bursalı Sıdkî-zâde Ahmed Sıdkı Efendi'nin oğludur. Zilhijce 1235'de Bursa'da doğdu. Biraderinden -medrese usûlünce- tasdikata kâdar tederrüs etti. Bursa müftisi Ankaralı Abdurrahman Efendi'den bazı ulûm ve Mekteb-i Harbîye'de müretteb dersleri okudu. Mülâzım-ı evvel rûtesile çıkıp 1260'da tabur kâtibi, 1270'de binbaşı oldu. Serdâr-ı ekrem Ömer Paşa yâver-i harbliğine tayin kıldı. 1273'de kaim-makam, 1279'da üçüncü ordu redif birinci alayına miralay, 1283'de miraliva ve mezkûr ordu erkâhlından oldu" (*Son asır Türk şairleri*, II, 330).

Elhac Hasan Tahsin Bey

الحاج حسن تحسین بك

"Kıbrıs muhassıl esbak müteveffa-Hacı Mehmed Ağa'mn subbünden cezîre-i Kıbrıs'da kadem-nihâde-i sâha-i vücûd olup unfüvan-ı şebâbetinde Dersâdet'e muvâsalat ve bir müddet ikametle pederi mu-mâileyhin cezîre-i mezbûreye muhassıl nasbı esnâsında Kıbrıs'a avdet ve bin iki yüz otuz dokuz senesi cânib-i Hicaz'a azîmet ve o hengâmda Mekke-i mükerrermede bulunan tarîkat-ı nakşbendîye meşâyihinden Mehmed Can Efendi'den ahz-i yed-i inâbetle ba'cdelavde iki yüz kırk iki senesi Dersâdet'e muvâsalat eyleyüp devrîye müderrislerinden bulunduğu cihetle iki yüz kırk altı senesi Sofya kazâsı mevleviyetine nâil olduktan sonra iki yüz kırk yedi sâlinde bâ-ıtibâr-ı mahrec-i metrûk Üsküdar mevleviyeti ve iki yüz elli senesi Mekke-i mükerreme ve elli iki senesi İstanbul kadılığı¹ ve elli sekiz senesi Anadolu² ve altmış üç senesi Rumeli sadâretleri pâyelerini bilihraz iki yüz altmış dört sâlinde nikabet hizmeti ve iki yüz altmış dokuz sâlinde bilfiil Rumeli sadâreti³

¹ Lutfî, *Tarih*, V, 71

² Lutfî, *Tarih*, VII, 60.

³ Gurre-i ramazan 1269 (Mehmed Süreyya, *Nahbetü'l-vekâyi*, s. 243); *Takvim-i Vekâyi*, nr. 490, 15 Şevvâl 1269.

ve iki yüz yetmiş bir senesi reisülulemâ unvânı ve iki yüz yetmiş dört senesi sâniyen Rumeli sadâreti uhdesine bittevcih iki yüz yetmiş dört senesi şehr-i saferinde dâr-ı bekâya rihlet eylemiştir. Bir çok eş'ar u güftârı vardır " (s. 31-32).

Yeni neşirdeki maddede devriye müderrisi olduğu işaret olunarak 1246 'da Sofya kadılığına nasb edildiği, 1247 'de Üsküdar, 1250 'de Mekke ve 1258 'de Anadolu, 1263 'de Rumeli sadâreti pâyelerini ve 1271 'de reisülulemâ unvanını aldığı kaydedilmiştir ki—Mekke pâyesi hariç — başta «Devhatü'n-nukebâ», «Sicill-i osmanî» ve «Son asır Türk şairleri» olmak üzere Hasan Tahsin Efendi'nin hal tercemesini veren eserlerin hiçbirinde bu tarihler mevcut değildir. «Devhatü'n-nukebâ» da bu nasib ve tayinler sadece, tarihleri gösterilmeksizin zikredilmekle kalmış, «Sicil-i osmanî» ile İbnülemin'in eserinde ise Sofya ve Üsküdar mevleviyetleri hiç zikredilmediği gibi, Mekke, İstanbul mevleviyetleri ile Anadolu sadâreti pâyelerini ihraz edişi tarihleri tesbit olunmamıştır. İbnülemin, «Sicil» e uyararak, Mekke mevleviyeti yerine onu 1250'de Bağdad kadısı olmuş gösterir ve Mekke mevleviyetinden de daha sonraya ait bir husus olarak bahseder. Tahsin Efendi'nin Hicaz'a gidiş tarihi İbnülemin'de 1240 gösterilmesine mukabil, burada 1238 ve ikinci Rumeli sadâreti de receb 1275 yerine 1274 olarak kayıtdır.

1278 olan vefat tarihinin¹ yeni maddede 1274 şeklinde gözükmesi, bir mürettip hatasından ileri gelse gerektir.

1271 baskısındaki madde, bu işaret edilen noksanları ile birlikte Hasan Tahsin Efendi'nin hal tercemesi için «Kâmusü'l-âlâm» ın tek kaynağını teşkil etmiştir. İbnülemin'deki hal tercemesi, isimlerini hiç zikretmeksizin, bilhassa «Sicil» ve «Devhatü'n-nukebâ» ya dayanır². «Devha» ve «Sicil» de mevcut olmayan 1265'de Meclis-i Vâlâ âzalığına tayin olduğu hakkındaki kayıd, İbnülemin'e «Hâtimetü'l-eş'ar» ın ilk baskısından gelir. «Sicil» de, Tahsin Efendi'nin 1263'den itibaren nasib, tayin ve aldığı pâyelerin tarihleri ayları ile tesbit olunmuş ve İbnülemin de

¹ Terekesi, bazı mülk ve eşyasının satışa çıkarılması ile alâkali olarak, şu ilânları tesbit ediyoruz: *Rûznâme-i Cerîde-i Havâdis*, nr. 236, 4 Rebiülâhir 1278; nr. 241, 11 Rebiülâhir 1278; nr. 249, 23 Rebiülâhir 1278.

² «Devhatü'n-nukebâ» daki hal tercemesi maddesi, vefatı münasebetile daha önce imzasız olarak gazetede neşrolunmuştur: «Nakîbü'l-eş'râf merhum el-hac Hasan Tahsin Beyefendi'nin terceme-i hâlidir», *Cerîde-i Havâdis*, nr. 1062, 15 Rebiülâhir 1278. İbnülemin, yaptığı iktibaslarda nedense «Devhatü'n-nukebâ» dan ayrı bir şeymiş gibi mehas olarak *Cerîde-i Havâdis*'deki yazıyı gösterir.

bunları oradan almıştır. İbnülemin, Hasan Tahsin'in şiir mecmuasına görmüş ve Fatin tezkeresinde bulunmayan iki gazelini dercetmiştir¹.

"Nâzım-ı müşârunileyh el-hac Has an Tahsin Bey Kıbrıs muhas-sılı esbak surre emîni müteveffa Hacı Mehemed Ağa'nın sulbünden cezîre-i Kıbrıs'da kadem-nihâde-i sâha-i vücûd olup ünfiivân-ı şebâbetinde Dersaâdet'e muvâsalat ve bir müddet ikametle pederi mumâileyhin cezîre-i mezbûreye muhassıl nasbı esnasında Kıbrıs'a avdet ve bin iki yüz otuz dokuz senesi cânib-i Hicaz'a azîmet ve o hengâmda Mekke-i mükerrremede ikamet-sâz-ı kerâmet olan tarikat-ı aliyye-i nakşebendîye meşâyihinden Şeyh Mehmed Can efendi merhumdan ahz-ı yed-i inâbetle ifâ-yi farîza-i haccı şerîf eyledikten sonra cezîre-i mezbûreye avdet ve iki yüz kırk iki senesi Dersaâdet'e bilmuvâsala tarîk-i tedrise dahil ve bilâhare sâniyen cânib-i Hicaz'a azîmetinde şeyhi mumâileyh tarafından ridâ-yi hilâfeti bil-iksâ mümtâz-ı emâsil olduğu halde Deraliyye'ye avdet eyleyüp iki yüz altmış dört senesi hizmet-i müstelzimül-mefharet nikabete nâil ve bir sene mürûrunda Meclis-i Vâlâ âzâsı sınıfına dahi dâbil² olarak iki yüz altmış dokuz senesi şehri Ramazanında meclis-i mezkûrdan Rumeli sadâretine menkûl ve bir sene hitamında sadâret-i merkumedên ma'zûlen hanesinde peygüle-güzîn-i istirahat olmuştur. Müşârunileyh eshâb-ı servet ve erbâb-ı tabiâten³ olup bir mikdar eş'ar u güftârı vardır." (1271, s. 83-84).

"El-mevlâ es-seyyid el-hac Has an Tahsin Bey efendi. Mevlânâ-yı müşârunileyh صحت سبحان الرحمة عليه Şam-ı cennet-meşâmda beyne'l-ehâli Beytü's-sürefa denmekle ma'ruf hâne-i âlînin fi'l-asl sahibî sâdat-ı hüseyniyeden Kıbrıs cezîresi muhassılı esbak merhum el-hac Mehmed Ağa'nın necl-i siyâdet-menâkibidir. Gevher-i nâbdâr-ı vücûdu cezîre-i mezkûreden ma'den-i rieâl-i ahrâr olan Lefkoşe'de bin iki yüz on beş senesinde nemûdâr olarak terbiyet-i pederi 'âli-himmet ile tefehhüm-i kelâma meknet geldikte ibtida mekseb-i edeb olan mektebde Kuran-ı Kerîm, ba'dehu sırasile fenn-i tecvîd u vucuh-ı kıraati muallim-i kâminden teallüm ve telemmüz ve mukaddemat-ı fûnûn-ı âliyyeyi bazı efâdıldan ahz u telezzüzden sonra câzibe-i kismet ile vâlid-i mâcidleri Dersaâdet'e rihlet eyledikte الولد الفاضل meâlince müşârunileyh dahi berâberce azîmet ve bazı fuhûl-i benam ve fzelâ-yi kiramdan ulûm-ı âliyyeyi tahsil ve erbâ-

¹ Hasan Tahsin'in Boğaziçi'nde bazı mimârî eserlerin kitabeleri için yazdığı manzumelere rastlanır. Msl. Göksu camii kitâbesi (1251): Mehmed Râif, *Mir'at-ı İstanbul*, 1314, s. 217-218; Kanlıca'da kendisinin kurduğu Kavaçık çifliğine Mahmud II'um inşa ettirdiği çeşme (1253): Câbir Vada, *Boğaziçi konuşuyor ve Kanlıca tarihçesi*, İstanbul, ts., s. 99.

² *Takvîm-i Vekâyî*, nr. 412, 15 Zilhicce 1265.

³ Hasan Tahsin Efendi'nin şahsiyeti ve bazı hususiyetleri için bk. Ceydet Paşa, *Tezâkir* 13-20, (nşr. Cavid Baysun), Ankara 1960, s. 152, 153, 156. Hattatlığı hakkında ayrıca bk. İbnülemin, *Son hattatlar*, İstanbul 1955, s. 805-803. Burada, «Son asır Türk şairleri» ndeki hal tercemesi tekrarlanmıştır.

bile devâvîn ü kütüb-i bedi'iyat ve nuseh-i nâdire-i muhâdarat müzakeresine bezl-i kudret ve kemâlât-i beşerîyeden ma'bud olan hüsn-i hat-ta dahi bir aralık meyi ü teaşşuk ve ol tarihlerde beyne'l-hattatîn müm-taz olan Laz Ömer Efendi'den¹ sülüs ve nesih temeşşuk ederek nüsha-i zât-ı fezâil-sımâtını bervech-i tekmil tehziib ü tehziib eylediği halde *كأ جرت المادة* Edirne ruûsile ser-halka-ı ehl-i ifâde olarak ba'dehu bilâd-ı devrîyeden Sofya kazasına sakk-i sahih-istihkakı sahib-i hil'at-i beyzâ cânib-i âlîsinden imzâ, ba'dehu bâ itibar-ı mahrec Üsküdar rütbesine nakl ile mağbut-ı emsâl ve bir müddet sonraca yani elli senesi saferinin on dokuzuncu gününden zabt etmek üzere Mekke-i mükerrreme pâye-i refiasile câric-i me'aric-ikbal buyurulup edâ-yı farîza-i hac ve ifa-yı vecibe-i 'acc u şec ve ziyâret-i ravza-i Hazret-i Seyyîdü'l-beşer *عليه الصلوة والسلام ما ظلمت* *ني بود يارب كه جا در* niyet-i hâlisile cihazrân-ı semt-i Hicâz ve *مصراني* mısranını zenizeme-sâz olarak kible-i enâm olan Beytu'l-lah'il-harâma vusûl ile mahsülü'l-merâm olduktan sonra çend mah müeâveret ve seccâde-neşîn-i irşad u kerâmet olan Şeyh Mehmed Can Efendi hazretlerinden ahz-ı usûl-i tarîkat-i 'alîye-i nakşebendîye ve enfas-ı kudâiyelerinden kesh-i fuyuzât-ı hafîye ve eefîye ve ihtiyâr-ı müeâhadat ile derûnunu tasfiye kılarak badehu Dârü'l-hilâfeti'l-'alîye'ye avdet ettikte İstanbul pâye-i vâlâsile kudümleri teşrif ve bu tevehh-i menâsıbla vak'ı zâtîleri taz'if buyurulmuş idi. Kemâl-i iffet üzere biraz müddet âram ve tekrar şevk-i tam ile cânib-i magfîret-câlib-i tiybe-i tayyibeye âzim ve bu yolda çekilecek zahmetin gâyeti ayn-ı rahmet olacağını câzım olup yâverî-i inâyet-i milk-i ma'bud ile ka'be-i maksûda vâsıl ve işbu def'a-i sâniyede muradî hâsıl olarak aziz-i müşârünileyh hazretlerinin işâret-i lâzîmü'l-icâbetlerle itmam-ı sülük u terakkî ve esrar-ı tarîkatî yoluyla telâkkî ederek lâbis-i hırka-i hilâfet ve muhtar-ı 'avd u ric'at olarak nice fukara-i müstefîzi yek nazar-ı kîmya-eserle gınâ-yı kalbe mâlik ve tarîke müstaaid olanları birer teveccühle sâlik etmişler idi. *على تدر اهل المزم نأق الفرايم* müeddâsmca ulv-i himmetleri zâhir ü bâtın riyasetlerini cem' ile Anadolu ve Rumeli pâyelerini ve altmış dört senesi saferü'l-hayrınm sekizinci gününden zabt etmek üzere nikabet-i eşrâf hidmet-i celîlesini ve mükerreren bilfi'il Rumeli sadâretini ihraz ederek hilâf-ı şer'î-i şerîf hükm ü kazâ ve huzur-ı cenâb-i ahkemü'l-hâkiminde mes'ûliyete hüccet olmamak için olur olmaz dâvâ-yı müzevir i istimâc ve imzâdan ihtiraz üzere müddet-i örfîyelerini itmam ve ömürleri altmış üçe reside olarak revnak-efzâ-yı dest-i riyâset-i ulemâ ve müttekâ-pîrâ-yı mesned-i vâlâ-yı nikabet-i eşrâf oldukları halde yetmiş sekiz senesi şehir-i saferinin on birinci pazar günü ale's-sabah irtihal-i dârü's-selâm edüp Hazret-i Hâlid *رب الواحد* türbe-i şerîfesi civarında Vâlide Sultan türbe-i lâtifesi hatîre-i eennet-nazîresinde defîn-i hâk-i şıtrnâk olmuşlardır *رحمة الله عليه*. Mevlânâ-yı

¹ Hattat Ömer Vasfi Efendi (ölm. 1240). Hal tercemesi için bk. İbn ü l e m i n , *Son hattatlar*, İstanbul 1955, s. 259-261; krş. H a b i b E f e n d i , *Hat ve hattatan*, İstanbul 1305, s. 165.

müşârunileyh servet ü yesar ve nezahat ü veکار ile Hâce Ahrâr gibi şöret-şiar ve menhiyattan perhizkâr olup derece-i belâgetleri ve kuvvet-i ihâta-i ilmîyeleri zâde-i tab^c-ı nekkadlori olan eş^cardan ve eevdet-i hatta melekeleri âsar-ı kalem-i müggîn-rakamları olan levhalardan celî ve bedîdardır. Altmış üç yaşında tekmil-i enfas-ı ma^cdûde buyurmaları dahi ittifakat-ı haseneden ve zât-ı sutûde- sıfatları sâdat-ı hüseyniyeden olmağla şu iki nisbetle mazhar-ı mağfîret olmaları eltaf-ı amîme-i rahmâniyeden müsteb^cad değildir" (Ahmed Rifat, *Devhatü'n-nukebâ*, İstanbul 1283, s. 59—61).

"T a h s i n B e y (El-hac Hasan —) Kıbrıs'lı olup tarik-i ilmiyeye mensub bulunmuş ve 1239'da Hacca gidip Mekke-i mükerrermede Şeyh Mehmed Can-ı nakşbendîden ahz-ı inâbetle Dersââdet'e avdetinde tedrisle meşgul olmağa başlamış ve 1264 tarihinde Nakîbü'l-eşrâf ve bir sene sonra Meclis-i Vâlâ âzasından olup 1269'da Rumeli kazaskeri olmuşdu (Ş. Sâmî, *Kâmusü'l-â'îâm*, III, 1629).

"T a h s i n H a s a n B e y . Kıbrıs muhassılı esbak el-hac Mehmed Ağa'nın mahdûmu olup Kıbrıs'da tevellüd eyledi. Pederi surre emini oldukta birlikte hacc-ı şerife rızîmet edip Şeyh Mehmed Can'dan müstahlef oldu. 242'de müderris ve 250'de Bağdad mollası olup ba^cdehu mahrec pâyesi ve Mekke-i mükerreme pâyesi oldu. Müteakiben İstanbul ve Anadolu ve 263 cemâziülevvelinde Rumeli pâyelerini hâiz oldular. 264 saferinde nakîbü'l-eşrâf oldu ve 267 zilhiccesinde emvâl-i eytam nâzırı oldu¹, 269 muharreminde nezâretten infisal eyledi. 270 ramazanının guresinde üla ve 75 recebinde sâniyen Rumeli kazaskeri olup reisülulemâ olmuştur. 277 zilhiccesinde nikabet-i eşrâf mesnedinden infisal eylemiştir. 1278 seferinin on birinde vefât eyledi. Âlimce ve edîb ve zî-servet ve sahî idi. Kimyagerliğe ve elbise-i nefise telebbüsüne meyli görülmüştür. Bir gözü â^cma olmağla (Kör Tahsin) diye nam almıştır. On bir kadar mahdum ve kerîmesi olup...." (*Sicill-i oşmânî*, II, 49).

"H a s a n T a h s i n [B e y], Şam'da «Beytüşşürefa» denmekle ma^cruf hapenin sahibi — Sadat-ı Hüseyniyeden esbak Kıbrıs muhassılı ve surre emini Elhac Mehmed [Ağa] 'nın oğludur. 1800 [1215 h.] de Kıbrıs'ın Lefkoşe kasabasında doğdu. Babasile beraber İstanbul'a geldi. Tahsil-i ilme çalıştı. Meşhür hattatlardan Laz Ömer [Efendi] den sülüs ve nesih temeşşuk etti. Babasının Kıbrıs muhassıllığına ve muahharan Surre emânetine tayininde 1824 [1240 h.] de Hicaz'a gitti. Fariza-ı haccı eda ve bir kaç ay mücavîret ile —Mekke-i Mükerreme'de mukim— meşâyih-i nakşbendîyeden Mehmed Can [Efendi] den ahz-i tarikat ve Kıbrıs'a avdet eyledi. 1826 [1242 h.] de İstanbul'a geldi. Müderris, 1824 [1250 h.] de Bağdad mollası oldu. Daha sonra mahrec ve Mekke pâyelerini ihraz etti. İkinci defa Hicaz'a giderek Hazret-i Şeyh'den «itmam-ı sülük ve terakkî ve esrar-ı tarikati yoluyla telâkki ederek lâbis-i hırka-i hilâfet ve muhtar-ı avdet olub niçe fükara-i müstefizi yek nazar-ı kimya-eserle gına-yı kalbe mâlik ve tarîka müstaid olanları birer teveccühle sâlik etmişler idi». İstanbul, Anadolu sadareti ve 1847 (Cumâdelülâ 1263) de Rumeli sadareti pâyelerini hâiz ve 1848 [8 Safer 1264] de nakîbüleşraf oldu. 1849 [zilhicce

1 *Takvim-i Vekayî*^c, nr. 456, 27 Zilhicce 1267.

1265] de ilâveten meclis-i vâlâ âzalığına, 1851 [zilhicce 1267] de Emvâl-i eytam nezâretine tayin ve 1853 [Muharrem 1269] da nezâretten azledildi. 1853 [Remezan 1269] ve 1859 [Receb 1275] de iki defa Rumeli Kadıaskeri ve reisülulemâ oldu. ... 1861 [11 Safer 1278] de vefat etti. Hazret-i Hâlid رضي الله عنه türbesi civarında Vâlide Sultan türbesi hazîresine defn olundu. ...

Kütübhaneye-i umumî müdürü merhum İsmail Efendi'de mecmua-i eş'arını görmüştüm. Âkif [Paşa] nın «Adem» kasidesine naziresi vardır, vaktiyle bir mecmuada neşrolunmuştur¹.” (*Son asır Türk şairleri*, s. 1866-1867).

•

Hasan Tahsin Efendi

حسن تحسین افندی

“Dergâh-ı ‘âlî kapucubaşılardan Emrullah Ağa'nın mahdûmu olup Edirne meclisi kitâbetinde bulunduğu halde bin iki yüz elli altı senesi hocalık ve iki yüz altmış iki senesi râbia rütbelerine nâil olarak pederi mumâileyhin kaimmakam bulunduğu mahallerde maiyetinde bulunup iki yüz altmış altı senesi evâsıtında sâniyen meclis-i mezkûr kitâbetine tayin kılınmış ve muahharan oradan dahi infisah vukû bularak bir müddet rûsûmat emâneti mülhakatından olan memliha müdürliklerinde müstahdem olmuş ve geçenlerde Edirne kazalarından birine müdür nâsb olunmuştur” (s. 32).

İlk baskıya yeni neşrin ilâve ettiği malûmat, Ahmed Bâdî Efendi'nin eserindekiler ile daha tamamlanmakta, şairin hayatının sonraki safhalarını ve ölüm tarihini öğrenmek mümkün olmaktadır. Bâdî Efendi'nin, Tahsin Efendi'nin 1266'ya kadar hayatı hakkındaki malûmatı, 1271 baskısından aldığımızı görüyoruz. Misâl olarak verdiği gazel de Fatin tezkeresindeki parçadır. «Riyâz-ı belde-i Edirne» müellifi, ayrı bir maddede Tahsin Efendi'nin Servet Bey adında bir oğlu olduğunu haber verir ve hal tercemesini yazar (s. 452).

“Nâzım-ı mumâileyh Hasan Tahsin Efendi dergâh-ı âli kapucubaşılardan ve Edirne vücûhundan Emrullah Ağa'nın mahdûmu olup meslek-i küttâba dahil ve Edirne meclisinde tahrirat kâtibi bulunduğu halde bin iki yüz elli altı senesi hocalık rütbe-i muteberesine bilvusul muahharan kitâbet-i mezkûreden infisâli vuku bularak iki yüz altmış iki senesi uhdesine rütbe-i râbi'a bittevcih pederi mumâileyhin Prizrin sancağı kaimmakamı bulunduğu esnâda livâ-yı mezbûrun tahrirat kitâbetinde ve badehu yine pederi mumâileyhin Sakız cezîresi muhassillığında bulunduğu

¹ İbnülemin'in, ismini vermediği mecmua şudur: *Envâr-ı Zekâ*, nr. 6, [1300], s. 178-190.

hengâmde kethüdâhğı hizmetinde bulunup iki yüz altmış altı senesi evâsıtında-sâniyen Edirne meclisi hizmet-i kitâbetine memur u ta'yin kıl-mışdır. " (1271, s. 34).

" T a h s i n H a s a n E f e n d i . Edirneli Emrullah Ağa'nın mahdûmudur. Ketebeden olup 1266'da Edirne meclis başkâtibi oldu. Evâil - i Sultan Aziz Hânî'de irtihal eylemiştir. Şairdir " (*Sicill-i asmanî*, II, 50).

" T a h s i n B e y . Dergâh-ı âlî kapucubaşlarından ve vucûhdan Emrullah Ağa'nın mahdumu olup Şehâbeddin Paşa karîb Arasta mahallesinde ikamet etmekte bulunmuş idi. Meslek - i kitâbete dahil ve Edirne meclisinde tahrirat kâtibi bulunduğu halde bin iki yüz elli altı senesi hocalık rütbe - i muteberesine vâsıl olmuş ise de kitâbet - i mezkûreden ahiren infisâli vuku bularak iki yüz altmış iki senesinde uhdesine rütbe - i râbi'a tevcihile pederi Prizrin kaimmakamı bulunduğu esnâda livâ - i mezbur tahrirat kitâbetinde ve ba'dehu yine pederi mumâileyhin Sakız cezîresi muhassılığında bulunduğu hengâmde kethüdâhğı hizmetinde bulunup iki yüz altmış iki senesi evâsıtında sâniyen Edirne meclisi kitâbet hizmetine ve ba'dehu infisal ile bazı memûriyetlerde bulunmuş ve nihayet Şarköy kazâ kaimmakamlığına tayin buyurulup bin iki yüz yetmiş sekiz senesinde orada irtihal etmekle Çarşı camii - i şerifi hatiresinde dâfn olunmuştur. Bu gazel âsâr - ı şiiiriyesindedir. " (Ahmed Bâdî, *Riyâz - ı belde - i Edirne*, Bâyezid Umumî Kütüphanesi, nr. 13092, s. 449 - 450)².

*

Şeyh Hakkı Efendi zâde
Ahmed Tevhid Efendi

شیخ حقی افندی زاده
احمد توحید افندی

" Dersâadet'de kadem-nihâde-i saha-i vücûd olup tarîk-i tedrise duhûl ile Kethüdâ-zâde Ârif Efendi'den tahsil-i ulûm-ı 'âliye ve tekâmîl-i fûnûn-ı edebîye eyledikten sonra bin iki yüz elli beş senesi Mekteb-i İrfânîye şâkirdânî hocalığına ta'yin olunarak müddet-i kalîle zarfında bahriye meclisi müftülüğü ve iki yüz altmış senesi Bosna mevleviyeti ve iki yüz altmış iki senesi bâ-itibar-ı mahrec İzmir mevleviyeti ve iki yüz altmış üç senesi Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî â'zâsı sınıfına bililhak sene-i mezbûre hilâlinde Edirne mevleviyeti pâyesi ve iki yüz altmış beş sâlinde Mekke-i mükerreme³ ve yetmiş bir senesi Medîne-i münevvere mevleviyetleri ve iki yüz yetmiş iki senesi İstanbul kadılığı ve iki yüz yetmiş yedi senesi Anadolu sadâreti pâyeleri uhdesine bittevcih⁴

¹ Bâyezid nüshasında bu tarih yanlış yazılmıştır, 1266 olacaktır.

² O s m a n N u r i P e r e m e c i , *Edirne tarihi*, İstanbul 1940, s. 284'deki hal tercemesi Ahmed Bâdî efendinin kısa bir hülâsasından ibarettir.

³ *Takvim-i Vekâyi*, nr. 415, 25 Zilkade 1265.

⁴ Burada atlanmış olan Dârüşşûra âzâlığına nasbî için bk. *Tercemân-ı Ahvâl*, nr. 358, 26 Muharrem 1280.

iki yüz seksen senesi evâsıtında Meclis-i Vâlâ âzası sınıfına iltihak eylemiştir¹. Haylice eş'arı vardır" (s. 32-33).

Bu neşirdeki hal tercemesi yeni bilgiler yanında, bazı tashihleri de ihtiva etmektedir. İlk neşirde 1262 tarihi ile gösterilen Bosna mevleviyetine nasbı burada 1260 olarak düzeltilmiş, Mekke mevleviyetinin tarihi de 1266 yerine 1265 gösterilmiştir. Bu maddedeki yeni bilgileri teşkil eden, 1262'de İzmir mevleviyetine nasbı ve 1263'de Edirne mevleviyeti pâyesini alması, Ahmed Tevhid Efendi'nin hal tercemesini mevcut kaynaklar içinde en tafsilâtlı şekilde yazan İbnülemin'de yer almayan noktalardandır. İbnülemin, İstanbul mevleviyeti pâyesini zikretmiş ise de tarihini vermemiştir. İbnülemin'de 1280'de ihraz ettiği kaydedilen Anadolu sadâretinin tarihi burada 1277 olarak belirtilmektedir. İhtiva ettikleri diğer tarihlerde de her iki neşirdeki hal tercemesi arasında bazı farklar vardır. Mekke mevleviyetine nasbı burada 1265, İbnülemin'de 1266, Medîne mevleviyeti burada 1271, İbnülemin'de 1270 olarak kaydediliyor. Şiirlerinin² yandığını söyleyen İbnülemin, Ahmed Tevhid Efendi'yi « Son asır Türk şairleri » ne almamıştır. « Evkaf-ı Humânyun nezâretinin tarihçe-i teşkilâtı » nda Ahmed Tevhid Efendi'nin bir fotoğrafı da mevcuttur.

"Nâzım-ı mûmâileyh Şeyh Hakkı Efendi zâde Ahmed Tevhid Efendi Dersaadet'de kadem-nihâde-i sâha-i vücûd olup tarîk-i tedrise duhul ile âtiü't-terceme Kethudâ-zâde Ârif Efendi merhumdan tahsil-i ulûm-ı 'âliye ve tekmil-i fûn-ı fârisiye eyledikten sonra bin iki yüz elli beş senesi hilâlinde bâ-ımtihan Mekteb-i İrfânîye şâkirdânı hocalığına nasb ü ta'cin ve müddet-i kafile zarfında gevher-i yekâne-i bahr-i anaârif olan zât-ı sûtûde-sıfâtı Bahrîye Meclisi müftülüğünâ lenger-endâz-ı temkin buyrulup bir müddetten sonra vukû-i infisâlile iki yüz altmış senesi Bosna kazâsı mevleviyetine nâil ve iki yüz altmış üç senesi Dâr-ı Şûra-yı Askerî âzâsı sınıfına dahil ve iki yüz altmış altı senesi bi-tariki'n-nakl Mekke-i mükerreme hükûmeti ve işbu tezkere-i âeizânemizin esna-yı tab'ında Medîne-i münevvere mevleviyeti ile mümtaz-ı emâsil olmuştur. Mumâileyh sahib-i kemal bir şair-i mâhir-i rengin-makal olup hayliden hayli kasâid-i güzide ve gazeliyat-ı pesendide tarzimine muvaffak olmuş ve ilm-i nücûmda nehâretî derece-i kemâli bulmuştur" (1271, s. 35).

"Es-seyyid Ahmed Tevhid Efendi. Eşref-i Rumî قدس سره şahfâdından Bursalı Şeyh Mustafa Efendi zâde Şeyh İsmail Hakkı Efendi'nin oğludur. Vâlidesi meşâhir-i meşâyih-i nakşbendiyeden Neccar-zâde Şeyh

¹ *Takvim-i Vekâyi*, nr. 733, 22 Şaban 1280; *Tercemân-ı Ahvâl*, ur. 445, 22 Şaban 1280; *Tasvir-i Efkâr*, 22 Şaban 1280.

² *Atâ*, *Tarih*, V, 347'de bir gazelinin tahmisi vardır: « Tahmis-i gazel-i Neccar zâde Kazasker Tevhid Efendi ».

Mustafa Rızaüddin Efendi hazretlerinin mahdûmu Şeyh Sıddık Efendi'nin kerîmesidir.

1222'de İstanbul'da doğdu. Meşâhir-i ulemâdan Kethudâ-zâde Ârif Efendi'den ahz-ı ulûm ettikten sonra tarîk-i tadrise dahil ve serâsker-i esbak Bursalı Damad Said Paşa'ya kitabı oldu. 1255'de bilimtihan Mekteb-i İrfânîye ve Musika-i Humâyun muallimliğine, ahîren Beşiktaş niyâbetine ta'cin olundu. 1260'da Bosna mevleviyetine nasb ile 1262 rebiülâhiri nihâyetinde hitam bulacak olan müddet-i muayyenesi 1262 şa'banı gayetine kadar temdid edildi. Müşârünileyh Said Paşa'nın def'a-i sâniye seraskerliğinde safer 1263'de Dâr-ı Şurâ-yı Askerî âzâlığına ta'cin kılındı. Müşârünileyh seraskerlikten azli ile Sinob'a iclâsmda receb 1264'de âzâlıktan azl ve sûret-i teb'ide Uşak niyâbetine memur edildi. Paşa'nın itlakında müşârünileyh de Dersâdet'e avdet etti. 1266 muharremi guresinden zabt etmek ve rütbesi yevm-i tevehhinden mu'teber olmak üzere Mekke-i mükerreme, 1 Rebiülâhir 1270'den zabt etmek üzere Medîne-i münevvere mevleviyetine nasb olundu. Medîne-i mutahhereden avdetinde Dâr-ı Şurâ-yı Askerî müftisi oldu ve İstanbul pâyesini ihraz eyledi. 17 Şaban 1280'de Meclis-i Vâlâ âzâlığına ta'cin ve Anadolu kazaskerliği pâyesi tevehh edildi [.....] Meemua-i eş'arı—kayın birâderi divân-ı hümayun beğlikçisi esbak Nâsır Beyefendi'nin hânesinde— muhterik oldu " (İbnülemin, *Evkaf-ı humâyun nezâretinin tarihçe-i teşkilâtı ve nüzzârın terâcim-i ahvâli*, İstanbul 1335, s. 134-135, 136).

"Tevhid Efendi (Seyyid Ahmed Tevhid Efendi) — Eşref-i Rûmî hazretlerinin ahfâdından Bursalı Şeyh Mustafa Efendi zâde Şeyh İsmail Hakkî Efendi'nin oğludur. Vâlidisi de terceme-i hâli şuerâ faslında muharrer (Neccar zâde Şeyh Rıza) Efendi'nin mahdûmu Şeyh Sıddık Efendi'nin kerîmesidir. Tevellüdü İstanbul'dadır. Meşhur Kethuda-zâde Ârif Efendi'den ahz-ı ulûm ettikten sonra tarîk-i tadrise dahil ve Serasker-i esbak Bursalı Dâmad Said Paşa'ya kitabı oldu. Son memuriyeti Evkaf-ı Humâyun nâzirliğidir. (Cânân elinde buldu Tevhid safâ-yı vahdet) mısraının delâleti olan 1286'da irtihal ederek ceddî (Neccar zâde) türbesine defnedildi. Ulûm-ı dinîyede, funûn-ı arabîyede yed-i tûlâsı, iffet ü fazîleti müselleme idi. Konağında müntesibîn-i marifete sabah akşam ulûm-ı mütenevvia tedris ederdi. Şiir ve nesri de mükemmeldir. Meemua-i eş'arı muhterik olmuştur" (Bursalı Tahir, *Osmanlı müellifleri*, III, 258).

Murabba

*Dil-i derd-âşinânım hâline rahm eyle derman et
Onulmaz yâreler var merhem-i feyzin firâvân et
Şifâ-yı âcil-î vaslınla ihyâ eyle handan et
Aman yâ Hazret-i Monla bana imdâd ü ihsan et
Gönül me'luf-ı kesret zikr ü fikre istita'et yok
Cefâ-yı mâsivâyı çekmeğe bende liyâkat yok*

*Huzûr-ı kalbe mâni¹ çok gönülde reng-i safvet yok
 Aman yâ Hazret-i Monla bana imdâd ü ihsan et
 Menâhî vü melâhi işlemeklik kâr-ı dîrînem
 Karardı jeng-i isyan ile bak âyine-i sînem
 Yüzüm yok itizâra reng-i haclet ile gamkînem
 Aman yâ Hazret-i Monla buna imdâd u ihsan et
 Hevâ vü nefis olup galib dil-i bîçare-i zâra
 Şaşırttı dört yanım ettirdi gaflet ile âvâre
 Safâ-yı hâtırım yok sîne nîş-i gamla pür yâre
 Aman yâ Hazret-i Monla bana imdâd u ihsan et
 Gam-ı devran ile hâl-i dil-i âşüfte hayrandır
 Çiğer püryan u çeşmim kan u sinem zâr u nâlândır
 Terahhum eylemezsen hâl-i Câzım pek perîşandır
 Aman yâ Hazret-i Monla imdâd u ihsan et*

Mehmed Câzım Efendi

محمد جازم افندی

“Deraliyye’de bin iki yüz otuz senesi hilâlinde kadem-nihâde-i sâha-i vücûd olup iki yüz kırk dokuz tarihinde bir müddetcik atik Bâb-ı Defterî’de kâin metrûk başmuhasebe kalemine ve muahharan bir müddet dahi Divan-ı Hümâyun kalemine¹ devam ederek biraz vakt mürûrunda kalem-i mezbûra mülhak umûr-ı mühimme odasına ve ba’dehu Mektûbî-i Mâliye odasına nakl ile sınıf-ı hâcegânîye bililhak iki yüz altmış tarihinden sonra bir kaç def’a kitâbet me’mûriyetile Rumeli ve Anadolu câniblerine sevk ü ‘izam olunup iki yüz altmış dört senesi Ankara eyâleti idâre-i umûr-ı mâliyesine² ve iki yüz altmış yedi senesi Erzurum eyâleti defterdarlığına ta’yin birle o aralık rütbe-i sâniye sınıf-ı evvelini³”

¹ Vaktile kendisine aid olup şimdi bize intikal eden, başında mührü basılı 1251 Bulak baskısı bir «Humâyunnâme» nüshası üzerindeki hierî 1253 tarihli istishab kaydından, şairin bu tarihte Divan-ı Âlî’de bulunduğu anlaşılıyor. Câzım Efendi, bu istishab kaydında kendisinden «seyyid» olarak bahsetmektedir. 1265’te Ankaralı Câzım Efendi’nin yazdığı takrîzde yine «seyyid» ünvanını kullanır. (Sadeddin Nüzbet, *Türk şairleri*, s. 911).

² “Ankara mal müdürlüğü mektubî-i mâliye hülefâsından rıf’atlu Câzım Efendi’ye” (*Ceride-i Havâdis*, nr, 416, 7 Safer 1265).

³ “Erzurum eyâleti defterdarı bulunup Ordu-yı Hümâyun defterdarlığı dahi ke-zâlik ilâve-i me’mûriyeti kılınmış olan izzetli Câzım Efendi’nin umûr-ı me’mûresinde hüsn-i hareketi meşhûd olmasile rütbe-i hâliyesinin rütbe-i sâniye sınıf-ı evvel mütemâ-yizine terfi...” (*Takvim-i Vekâyî*, nr, 494, 23 Muharrem 1270).

ve ba' dehu rütbe-i ulâ sınıf-ı sânisini bilihaz iki yüz yetmiş iki senesi Trabzon eyâleti meclis-i kebîri riyâseti inzımâm ile Trabzon defterdarlığı ve iki yüz yetmiş beş sâlinde bilinfisâl¹ iki yüz yetmiş altı senesi Şam muhasebeciliği² ve iki yüz yetmiş dokuz senesi İzmir gümrüğü emâneti ve iki yüz seksen senesi evâilirde Aydın kaimmakamlığı uhdesine tevcih olunarak³ mahall-i mezkûra azîmet ve bir kaç mah mûrûrunda nâmizac olduğu halde İzmir'e gelüp anda vefat eylemiştir⁴. Müdevven bir kıt'a *Divan*'ı ve *Keşkül* nâmında bir mecmuası olduğu kendisinden menkûldür" (s. 40).

Bu maddenin ihtiva ettiği tashih ve ilâveler sâyesinde, şairin hayatı hakkında diğer eserlere geçmiş bulunan bazı yanlışların düzeltilmesi mümkün olduğu kadar, öbür hal tercemesi kaynaklarının hiçbirinde bulunmayan bir çok yeni bilgiler de elde ediyoruz. Şairin, mevcud biyografik eserlerin hiç birinde belirtilmemiş olan doğum tarihini ilk defa buradan öğrenmek kabil oluyor. Muhasebe kalemine girdiği tarih,

¹ *Takvim-i Vekayi*^c nr. 571, 5 Zilkade 1275.

² *Ceride-i Havâdis*, nr. 978, 20 Şaban 1276 Şam'da bulunurken Abdülaziz'in cülûsu hakkında yazdığı bir manzumesi gazetede neşrolunur : « Ricâl-i devlet-i aliyyede Şâm-ı şerif muhasebecisi saâdetlu Câzım Beyefendi'nin bulmuş olduğu tarihtir ». (*Rûznâme-i Ceride-i Havâdis*, nr. 180, 12 Muharrem 1277). Bilâhere, Abdünnâfi Efendi'nin Şam muhasebeciliğine tayin olduğu hakkındaki haberden Câzım Efendi'nin bu vazifeden ayrılış tarihini tesbit edebiliyoruz : *Rûznâme-i Ceride-i Havâdis*, nr. 262, 11 Cemâdiülevvel 1277.

³ "Aydın kaimmakamlığı Şâm-ı şerif muhasebecisi sâbık saadetlû Câzım Efendi'ye (*Tasvir-i Efkâr*, 24 Safer 1280; *Tercemân-ı Ahvâl*, nr. 370, 24 Safer 1280).

⁴ "İzmir'den tahrirât-ı mahsûsa - fi 16 Receb : Aydın kaimmakamı şuerâdan Câzım Bey hastalanarak li-eclî't-tedâvi geçen hafta İzmir'e gelmişidi. Mumâileyh dünkü gün burada vefat etmiştir (*Tasvir-i Efkâr*, nr. 159, 24 Receb 1280).

Bir ay sonra da kitaplarının Sahhaf çarşısında satılacağı ilânı çıkar : "Sâbıkâ Aydın kaimmakamı şuerâdan merhum Câzım Efendi'nin kütüb-i nefîsesi mah-ı hâlin yirmi beşinci cumartesi gününden bed ile cumartesi ve pazartesi ve çarşamba günleri Sahhaf çarşusunda furuht olunacağından istek eden zevâtın eyyâm-ı mezkûrede mahall-i müzâyedede mevcud bulunmaları ihtar olunur (*Tasvir-i Efkâr*, nr. 179 12 Şevvâl 1280).

Kitap meraklılarından olan Câzım Efendi'nin kütüphanesine nasıl değerli kitaplar topladığını Erzurum'da defterdar iken istinsah ettirdiği İbn-i Haldun nüshasının tamamlanması münâsebetile tanzim ettiği 1269 tarihli manzûmede, Bayburdlu Zihni şöyle ifade eder :

*Fünân-ı mecmâ'ü'l-bahreyni câmi^c çok kitab aldı
Kodu dolaba gûya mâcerâ-yı rab^c-ı meskûna
Kimin aldı kimin yazdırdı sarf-ı sim ü zer kıldı
Dahi bu İbn-i Haldânu meâl-i kafla nânu*

(Bayburdlu Zihni, *Divan*, İstanbul 1293, 49).

1260'dan sonraki muhtelif memuriyetleri ve hal tercemesinin 1272'den itibaren olan safhaları hakkında, tarihleri de işaret olunmak sûretile, yalnız burada bilgi vardır. Hayatının bu safhasından «Sicill-i osmanî» sadece Trabzon defterdarlığını, İbnülemin de İzmir dühan gümrüğü nâzırlığını tarihsiz olarak zikretmişlerdir. Bir de Sadeddin Nüzhet, “onun bir müddet Şam defterdarlığında bulunduğunu anlıyoruz” diye bir kayıtda bulunur. İlk baskıda sırasile 1265 ve 1268 gösterilen Ankara mal müdürlüğü ve Erzurum defterdarlığına tayin tarihleri yeni neşirde 1264 ve 1267 olarak değiştirilmiştir. Diğer eserler hep 1271 baskısının verdiği tarihleri tekrarlarlar. Yapılan ilâve ve tashihlere mukabil, divan-ı humâyun'a giriş tarihi yeni neşirde çıkarılmış bulunuyor. Şairin ölüm tarihi ise, hal tercemesinden bahseden bütün eserlerde yanlış tahminlerden ibaret kalmıştır. «Kafî-i şuerâ» da vefatı, eserin neşirinden— yani 1290'dan— 5-6 sene evvele aid, «Sicil» de “1286 tarihlerinde” gösterilir. Bu iki kaydı tekrar eden İbnülemin de, «Kafî-i şuera» nın basılış tarihini 1292 alarak, “1284-1285 senesinde vefat eylediği anlaşılıyor” demektedir. (İbnülemin, eserin basılış tarihinde hataya düşmüştür. Cüz cüz neşr olunan «Kafî-i şuerâ» nın «Câzım» maddesini ihtiva eden cüz'ü 1290'da basılmıştır. 1292 tarihi buna değil, daha sonraki cüz'ülere aiddir). Halbuki şair, yeni neşirdeki hal tercemesinde tesbit edildiği üzere 1280 yılında vefat etmiştir. Bu maddeden ayrıca öğreniyoruz ki Câzım Efendi'nin başka kaynaklarca hiç zikrolunmayan müretteb bir «*Divan*» ile «*Keşkül*» adında bir eseri vardır.

«Hâtîmetü'l-eş'ar» ın ilk baskısından şimdiye kadar bilinenlere ilâve olarak İbnülemin, şair Trabzon defterdarı iken hakkında Sürmene ve Vakf-ı Kebir kaymakamlıklarından azline sebep olduğu için Bayburdlu Zihni'nin kâleme aldığı hicviyeyi işaret etmiş¹, Sadeddin Nüzhet de Ankaralı Câzib'in yazma divanındaki takrizinden mevleviliğini ve göbek adının Mehmed olduğunu tesbit etmiştir². Müstehcenliği dolayısıyla İbnülemin'in neşretmediği hicviye Bayburdlu Zihni'nin «Sergüzeştname» sinde³. Bunun fazla müstehcen olmayan 9 beyiti eserin hususî eller-

¹ İbnülemin Mahmud Kemal, *Bayburdlu Zihni ve Erzurum şairleri*, Türk Tarih Encümeni Mecmuası, yeni seri I, 1929, nr. 1 (97-20), s. 59; a. mll., *Son asır Türk şairleri*, 1931, II, 196.

² Sadeddin Nüzhet, *Türk şairleri*, s. 911.

³ İbnülemin'in, Bayburdlu Zihni'nin kendi hattı ile olduğunu söylediği nüsha, Üniversite kütüphanesi, İbnülemin yazmaları nr. 2727, s. 86-89; ayrıca bk s. 56-59; Üniversite kütüphanesi, TY. nr. 9691, s. 56-59; Millet, Ali Emiri kütüphanesi, manzum, nr. 1123, s. 85-89.

deki nüshalarından naklen Ziyaeddin Fahri tarafından dere olunmuştur¹. Hatırlatalım ki, Bayburdlu Zihni, Câzım Efendi'yi Erzurum defterdarı bulunduğu sırada 1262'da hakkında tanzim ettiği bir tarih manzumesinde işe fazilet ve meziyetleri ile pek ziyâde medh etmiş idi².

Bütün bunlara, Trabzon'da defterdar iken vâli Besim Paşa ile kendisi hakkında Trabzonlu şair Mehmed Emin Hilmi'nin yazdığı bir kasideyi ilâve edelim³. Aynı şair tarafından tahmis edilen «verdim» redifli bir gazeli de malûmumuzdur⁴. Mevlevi Nazif Dede hakkındaki bir kıt'ası da «Son asır Türk şairleri» ndedir (s. 1115). Cevdet Paşa, tarihinin ikinci cildinin baskısının bitmesi münasebetile tanzim ettiği tarih manzumesini eserine dere eder⁵. Gazetelerde neşrolunan manzumelerinin sonuncularından biri olmak üzere bir sâl-i cedid tebrikini de ayrıca işaret ediyoruz⁶.

'Nâzım-ı mumâileyh C â z ı m E f e n d i Dersââdet'de kadem-nihâde-i sâha-i vü'üd olup bâb-ı defterîde vâki metrûk baş muhasebe kalemine bir müddet müdâvemetle bin iki yüz elli bir tarihinde Divan-ı Humâyun kalemine çerağ olunup bir kaç sene mürûrunda kalem-i mezbûra mülhak mühimme odasına ve bir kaç sene sonra mektûbî-i mâliye odasına nakl eyleyerek fenn-i inşâda olan ma'lûmatı iktizasınca hocalık rütbesini bilihraz iki yüz altmış beş senesi bâ-rütbe-i sâlise Ankara kazâsı mal müdirliğine me'mur ve bir sene zarfında me'mûriyet-i mezkûreden mehur olmuş olmasile Deraliyye'ye avdet ve bir müddet daha oda-i mezbûra müdâvemetle iki yüz altmış sekiz senesi Erzurum defterdarlığı uhdesine bittevecih mahall-i me'muriyetine azimet eylemiştir. Mumâileyhin haylice eş'arı vardır." (1271, s. 44).

"C â z ı m . Şuera-yı asırdan Câzım Efendi merhumdur. İstanbulludur. Metrûk baş muhasebe kaleminden 1251 senesi divan-ı humâyun kalemine çerağ buyurulup oradan mühimme odasına ve muahharan mektubî-i mâliyyeye nakletmiştir. 1261 senesi rütbe-i sâlise ile Ankara mal müdiri ve 1268 senesi Erzurum defterdarı ve sonra İzmir duhan gümrüğü nâzırı olup bir kaç mahalde dahi defterdarlık ederek beş altı sene mukaddem vefat etmiştir. Merhûmun şiir ile tevaggulu vardır. Kandilli'de vaki sahilhanesinde ma'zûlen oturduğu halde ekser evkatını âsâr-ı şi'riye tetebuu ile imrar eylediği görülürdü. Zât-ı hazret-i hilâfetpenâhî'nin akdemce yukû bulan Mısır seyahat-i humâyunlarına tarih-güne pek güzel kasideleri vardır. Tertib-i divan edip edemediği tahkik kılmamadı.

¹ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, *Bayburdlu Zihni*, İstanbul 1928, s. 66-67; 2. baskı, İstanbul 1950, s. 65.

² Bayburdlu Zihni, *Divan*, İstanbul 1293, s. 49-50.

³ Mehmed Emin Hilmi, *Divan*, Trabzon 1293, s. 36-37.

⁴ Mehmet Emin Hilmi, *Divan*, s. 50.

⁵ Cevdet, *Tarih*, 1. tab., 1271, II, 364.

⁶ *Ceride-i Havâdis* nr. 701, 5 Muharrem 1280.

Fatim Efendi merhûmun tezkeresinde terceme-i hâli bâlâsında bir tahmisi ve ekser gazetelerde dahi yazılmış ve ilân olunmuş kasîdeli güzel tarihleri ve rengin kıt'â ve gazelleri vardır". (Mehmed Tefvik, *Kafile-i şuerâ*, 1290, s. 93).

"Câzım Efendi, İstanbul baş muhasebe kaleminden yetişip 1265'de Ankara mal müdürlüğünden bed' ile Erzurum ve Trabzon vilâyetlerinde defterdar dahi olmuştur. 1286 tarihlerinde fevt oldu, kâtib ve şairdir" (*Sicill-i osmânî*, II, 65).

"Câzım Efendi. Câzım Efendi İstanbul'da doğdu. Bâb-ı defterî'de metrûk başmuhasebe kalemine devam ettikten sonra 1251'de divan-ı humâyûn kalemine ve bilâhâre divan mühimme ve mâliye mektûbî odalarına nakl ve hâcegânlık rütbesi tevcih edildi. 1265'de rütbe-i sâlise ile Ankara mal müdürlüğüne nasb ve bir sene sonra azl olundu. İstanbul'a avdetinde bir müddet daha mâliye mektûbî odasına devam etti. 1268'de Erzurum defterdarlığına tayin kılındı. Muahharan İzmir dühan gümrüğü nâzırı oldu. Daha bir kaç vilâyet defterdarlığında bulundu. İzmir'de iken Yusuf Kâmil Paşa merhûmun sadâretine söylediği kaside-i tarihîyede [.] diyor.

Takriben 1286'da vefat eylediği «Sicill-i Osmani»de muharrerdir. 1292'de basılan «Kafile-i şuerâ » da " beş altı sene evvel " vefat eylediği gösterilmesine nazaran 1284,1285 senesinde vefat eylediği anlaşılıyor.

Cazım Efendi, Trabzon defterdarı iken Sürmene ve Vakfıkebir kaymakamlıklarından azline sebep olduğu için Bayburtlu Zihni elli beş beyitli hieviye tanzim etmiştir. Ahlâk ve ahvâline dair bazı malûmatı havi ise de pek müsteheçen olduğundan naklini muvafık-ı edeb görmedim. Cüzim Efendi'nin « Çukadar zâde » olduğu hecviyenin şu beytinden anlaşılıyor. (İbnü'l-emîn, *Son asır Türk şairleri*, II, 195—196).

*

Gazel

*Hoşâ ki âlem-i ruh-ı revandır âlem-i âb
Vucûd-ı âlem-i aşka nişandır âlem-i âb
Gunûde-i gama çün elfü leyletin ve leylün
Sabuh-ı sahve değın kıssahandır âlem-i âb
Aman şu şeyhi getür sâkiya ki mest edelim
Makam-ı tecrübe ve imtihandır âlem-i âb
O post-neşîn-i kerâmet yürür ayağ üzre
Mesîr-i mürşid-i pîr-i mugandır âlem-i âb
Bu sırrı bilse yine ruh-ı Cem bilür sorma
Ki çeşm-i meste Cemîli nihandır âlem-i âb*

Mehmed Sa'dullah Cemilî Bey محمد سعدالله جميلى بك

“Mir-mîrandan Ankara mutasarrıfı müteveffâ Ali Rıza Paşa'nın sulbünden Dersaâdet'de bin iki yüz kırk bir senesi evâhirinde kadem-nihâde-i sâha-i vucûd olup iki yüz elli dört senesi Divan-ı Humâyun kalemine çerağ olunarak o aralık Mekteb-i Maârif-i Adliye'ye nakl ile bir müddet mezkûra ve bir müddetcik dahi Emtia Gümrüğü tahrirat odası'na devam eyledikten sonra iki yüz altmış senesi Hazîne-i Hassa muhasebesi ketebesine sınıfına dahil ve iki yüz altmış üç senesi hocalık rütbesine nail olarak iki yüz altmış dokuz senesi refik-i evvel nâmile hazîne-i merkûme tahrirat odasına nakl eyleyüp iki yüz yetmiş bir senesi bâ-rütbe-i sâlise mezkûr tahrirat odası ser-halifelîği ve iki yüz yetmiş üç senesi bâ-rütbe-i sâniye hazîne-i mezkûre tahrirat müdürîliği¹ ve sene-i mezkûre hilâlinde bâ-rütbe-i ûlâ Hazîne-i Hâssa muhasebeciliği memûriyeti uhdesine bittevcih iki yüz seksen senesi evâsıtında infisâli vukû bulmuştur². Mumâileyhin bir mikdar eş'arı vardır”. (s. 44).

Sadullah Cemilî'nin «Son asır Türk şairleri» ile diğer biyografik kaynaklara geçmemiş bulunan hal tercemesini kaydeden «Sicill-i osmanî» ve «Riyâz-ı belde-i Edirne» de, hayatının 1269'dan sonraki safhası için burada verilen yeni bilgilerin bir kısmı (1281'de Hazîne-i Hassa'ya serhalife oluşu ve daha sonra aynı yer tahrirat müdürlüğüne yükselişi ve Hazine-i Hassa muhasebeciliğinden ayrıldığı tarih) mevcut değildir. «Sicil» onun 1269'da Hazîne-i Hassa tahrirat müdürü olduğundan bahseder ise de, hakikatte bu vazifeye tayini, gösterilen tarihten 9 sene sonradır. Keza, «Sicil» in onu 1278'de Hazîne-i Hassa muhasebeciliğine tayin edilmiş göstermesi de yanlıştır. Çünkü bu tarihte Sadullah Cemilî Bey muhasebeci değil, tahrirat müdürü tayin olunur. «Sicil» in 1283'ten sonra nisyan içinde kaldığından bahsettiği hayat safhası «Riyâz-ı belde-i Edirne» deki malûmat sâyesinde çok vazih bir sûrette ortaya çıkmaktadır. Eserin müellifi Ahmed Bâdi Efendi, «Sicil» gibi, 1269'a kadar şairin hal tercemesi hususunda münhasıran Fatin tezkeresine bağlı olmakla beraber, hayatının 1283'ten sonraki safhası hakkında başka hiç bir

¹ Burada gösterilen 1273 tarihi yanlış olup doğrusu 1278'dir. Krş. “Hazîne-i Hassa-i şâhâne tahrirat müdürlüğü serhalife izzetlü Sa'dullah Beyefendiye... ihâlâ ve tevcih buyurulmuştur” (*Râznâme-i Ceride-i Havâdis*, nr. 207, 21 Safer 1278).

² Yerine Ata Bey'in 1280 cemaziyülevveli başında tayini çıktığına göre (*Terceman-ı Ahvâl*, ar. 411, selh-i cemâdiülûla 1280), ayrılış tarihi 1280 yılının rebiülâhiri olacaktır.

eserde bulunmayan etraflı bilgiler verir. Şairin « Riyâz-ı belde-i Edirne » de mal müdürleri kısmında yer alan hal tercemesinden şimdiye kadar ki mse istifade etmemiştir. Sadeddin Nüzhet'in kendisine tahsis ettiği hal tercemesi maddesi (*Türk şairleri*, s. 993) sadece Fatim Efendi ve « Sicil » in naklinden ibaret olup mevcuda yeni herhangi bir bilgi ilâve etmez.

“Nâzım-ı mumâileyh Mehmed Sa' d u l l a h C e m i l î B e y Mîr-
mîrandan Ankara mutasarrıfı müteveffâ Ali Rıza Paşa'nın sulbünden Dersa-
âdet'de bin iki yüz kırk bir senesi evâhîrinde kadem-nihâde-i sâha-i vüûd
olup iki yüz elli dört senesi Divân-ı Humâyun kalemine müdâvemete mübâ-
şeret ve o esnâda Mekteb-i Maârif-i Adliye'ye nakl ederek tahsil-i ulûm-i
'âliyye sarf-ı himmetle muahharan bir müddeteik Emtia gümrüğü tah-
rîrat odasına devam eyledikten sonra iki yüz altmış senesi evâilinde Hazî-
ne-i Hâssa muhasebesi ketebesine sınıfına dahil ve iki yüz altmış üç senesi
hilâlinde hocalık rütbe-i refiasına, nâil olarak iki yüz altmış dokuz senesi
hilâlinde refik-i evvel nâmile hazîne-i merkûme tahrirat odasına nakli-
me'mûriyet eylemiştir. Mumâileyhin bir mikdar eş'arı vardır ” (1271, s. 46).

“Sa' d u l l a h C e m i l î B e y . Ankara mutasarrıfı Ali Rıza Paşa
mahdûmudur. 240'da tevellüd eyledi. 254'de Divan-ı Humâyun kalemine gi-
rip sonra Emtia gümrüğü tahrirat kâtibi, 261'de Hazîne-i Hassa hulefâsın-
dan oldu. 269'da Hazîne-i Hâssa tahrirat müdürü, 278 cemâziyülâhiresinde
Hazîne-i Hassa muhasebecisi olup 281 Zilhiccesinde Divan-ı muhâsebât
âzâsı¹, sonra ma'zul kalıp 1283'da Edirne defterdârı olmuş ve bir kaç sene
sonra badelazl nâmı nisyan olunmuştur ” (*Sicill-i osmani*, III, 24).

“Sa' d u l l a h M e h m e d B e y . Ulâ evveli ricâlındendir. Mîr-
mîrandan Ankara mutasarrıfı müteveffa Ali Paşa'nın sulbünden Dersaâdet'de 1241²
senesi evâhîrinde kadem-nihâde-i sâha-i vucud olup 254 senesi Divan-ı Hu-
mâyun kalemine müdâvemete mübâşeret ve o esnâda Mekteb-i Maârif-i
Adliye'ye naklederek tahsil-i ulûm-ı 'âliyye sarf-ı himmetle muahharan bir
müddeteik emtia gümrüğü tahrirat odasına devam eyledikten sonra 260
senesi evâilinde Hazîne-i Hassa muhasebesi ketebesine sınıfına dahil ve 263
hilâlinde hocalık rütbe-i refiasına nail olarak 269 senesi hilâlinde refik-i
evvel nâmile hazîne-i merkûme tahrirat odasına nakl eyledikten ve daha
sonraları bazı memuriyetlerde bulunduktan sonra (21 zilhicce 1283) de
Edirne vilâyeti defterdarlığına ta'cin kılınp 288 şevvâlde bilinfisâh
Dersaâdet'e azimetle mâliye hazinesince bazı umûr-ı mühimmede ba'delistihi-
dam Aydın vilâyeti defterdarlığına tahvil-i memuriyetle İzmir'e gitmiş ve
orada mizacına inhiraf-târî olarak defterdarlık uhdesinde olduğu halde Der-
saâdet'e gelerek 1297 tarihinde Rûmelihisarında irtihal-i dâr-ı bekâ et-
miştir. Sa' d î ve C e m i l î mahlâsile eş'arı vardır. Bu nâtamam gazel anın
güftârındandır². Bu kıt'ea Eski- câmî pişgâhındaki muvakkithaneye ta'lik et-
tiği levhadan istinsah olunmuştur :

¹ *Tercemân-ı Ahvâl*, nr. 637, 6 Zilhicce 1281 : “Divan-ı muhâsebât âzâlığı Hazîne-i
Hassa muhasebecisi sâbık saâdetlu Sadullah Beyefendi'ye ”, *Tasvir-i Efkâr*, nr. 295, 15
Zilhicce 1281.

² Bu manzûme Fatim tezkeresinin 1271 baskısındaki parçadır. Bu sebeble buraya
nakletmeyiz lüzum görmüyoruz.

اشيرو فانيه موقته كرك حقه هر آن و دقيقه طاعة
مرض ذنبه دوا استفار توبدر شافى بسر الساعة

Adliye dairesi kapısında ve Mekteb-i İdadi-i Askerî kapısında ve Hadika-i sultanî'deki dikili tahta olan kıt'a ve Hâzım Ağa'da ve Timurtaş'da ve Mustafa Paşa caddesindeki çeşmelerin tarihleri âsârındandır" (Ahmed Bâdî, *Riyâz-ı belde-i Edirne*, Bâyezid Umumî Kütüphanesi, nr. 10392, s. 591).

*

Ahmed Cevdet Efendi

احمد جودت افندى

"Rumeli'de vâki¹ Lofca nam kasabada bin iki yüz otuz sekiz senesi kadem-nihâde-i sâha-i vücûd olup bin iki yüz elli beş senesi Dersâadet'e bilmuvâsala mu'tad olan arabî derslerini tekmil ve fârisî dahi tahsil eyleyerek iki yüz altmış bir senesi tarik-i tadrîse duhûl ile iki yüz altmış altı senesi Meclis-i Maârif âzâsı sınıfına iltihak etmiş ve iki yüz yetmiş bir senesi vak'anüvislik me'mûriyeti ve iki yüz yetmiş iki senesi Galata mevleviyeti ve iki yüz yetmiş üç senesi metrûk Meclis-i Tanzimat âzâsı² sınıfına idhal ile sene-i mezkûre hilâlinde Mekke-i mükerrreme ve iki yüz yetmiş yedi senesi İstanbul kadılığı ve iki yüz seksen senesi Anadolu sadâreti pâyelerine³ nâil olarak sene-i mezkûre hilâlinde tef-tiş memûriyetile Bosna ve havâlisine îzam olunmuştur³. Şâfiye-i İbn-i Hâcib'e *Gayetü'l-beyan* isminde bir şerhi ve harîr-i ma'rifun ahvâl-i tarihiyesile emr-i terbiyesine dair *Kitab-ı harîr* isminde bir eseri ve *kavâid-i Osmânîyeye* müteallik müştereken bir kıt'a kitabı ve *Medhal-i kavâid* nâmında muhtasarca bir risâlesi ve hutbe ve dibâ-ce hakkında *Beyânü'l-ünvan* isminde diğer bir risâlesi olup müteveffa Hoca Fehîm Efendi'nin bazı gazeliyât-ı Sâib'e olan şerh-i nâkısım itmam ve *İbn-i Haldun mukaddimesi* nin ta'rif-i fûnûna dair olan tarafını terceme eylemiş ve Kaynarca muahedesinden berü güzeran eden vekâyi'e dair bir *tarih* tertib etmekte olup bin iki yüz sekiz senesine müntehi olmak üzere beş cildi şimdiye kadar tab' ü neşr olunmuştur." (s. 45 — 46).

Burada eski maddeye, Cevdet Paşa'nın 1271-1280 arasındaki memûriyetleri ve Mukaddime-i İbn-i Haldun tercemesi ile «Tarih» inin ilk beş cildinin neşr edildiği ilâve edilmiş bulunmaktadır. Paşa'nın hal tercemesi «Tezâkir», «Ma'rûzat» ve kızı Fatma Aliye'nin bunları hülâsa eden «Cevdet

¹ *Cerîde-i Havâdis*, nr. 882, 27 Receb 1273.

² *Takvim-i Vekâyi'*, nr. 702, 12 Muharrem 1280; *Tercemân-ı Ahvâl*, nr. 353, 14 Muharrem 1280.

³ *Tercemân-ı Ahvâl*, nr. 351, 9 Muharrem 1280.

Paşa ve zamanı » ve Ali Ölmezoglu'nun « Cevdet Paşa » hakkındaki tedkiki¹ gibi eserlerle etraflı bir şekilde bilindiğinden buradaki bilgilerin mukayesesi ve ikmâli hususunda başka eserlerden nakiller yapmamıza âizum kalmıyor.

“ Nâzım-ı mumâileyh A h m e d C e v d e t E f e n d i Rumeli'de vâki² Lofca nam kasabada bin iki yüz otuz sekiz senesi kadem-nihâde-i sâha-i vücûd olup iki yüz elli beş senesi Dersaadet'e bilmuvâsala tahsîl-i ulûm-ı 'âliye ve tekmîl-i nuseh-i ilmîye eyleyerek iki yüz altmış bir senesi tarîk-i feyz-refik-i tedrise dahil ve iki yüz altmış altı senesi Meclîs-i Maârif âzâsı sınıfına bililhak mümâta-ı emâsil olmuşdur. Mumâileyh fart-ı zekâsı müsellemler bir şâir-i pâkize-şîm olup divan olacak mikdar eş'ar-ı fesahat-disârı olduğundan başka Şâfiye-i İbn-i Hâcib'e *Gāyetü'l-beyan* isminde bir şerh-i metîn ve müteveffâ Hoca Fehîm Efendi'nin gazeliyat-ı Sâib'in bazılarına olan şerh-i nakısını bitirmiş bir eser-i dilnişîn ve harîr-i ma'rifun ahvâl-i tarihîyesile emri terbiyesine dair *Kitab-ı harîr*² isminde diğer bir eser-i rengin ve kavâid-i osmâniyeye müteallik müştereken bir kit'â kitab-ı güzîn ve *Medhal-i kavâid* nâmında muhtasarca bir risâle-i bihîn ve hutbe ve dibâce hakkında *Beyânü'l-ünvan* isminde diğer bir risâle-i sıhhat-karîn ki tamâmen altı aded âsâr-ı fevâid-nisârın telîfile diğer müteaddid resâil-i güzide tertibine muvaffak olmuştur. Âtiüt-terceme reisü'l-küttâb Vâsıf Efendi'nin keşide-i silk-i sütür etmiş olduğu tarih-i ma'rif sene-i hicretin bin yüz seksen sekiz tarihine kadar sinîn-i ma'âlûmede olan vukûatı mübin olup ma'had Kaynarca muahedesinden Vak'a-i Hayriye'ye gelinceye kadar müddette olan vukuat tafsîl üzre zabt ü tahrîr olunmamış olduğundan ihata vechile vukuat-ı mezkûreyi dahi tahrîre himmet eyleyüp sene-i mezkûreden bed' ile iki yüz senesi nihâyetine kadar olan vukûatı elli cüzden müretteb bir cilde dere ü tahrîr eyleyerek resîde-i hüsn-i hitam etmiş ve sinîn-i müteahhire vukûatını dahi tahrir etmekte bulunduğu misüllü âtiüt-terceme Şeyhülislâm-ı esbak Sâhib Efendi merhûmun sülûsânını terceme eylemiş olduğu Mukaddime-i Haldünîye'nin bākisini dahi terceme eylemekte bulunmuştur” (1271, s. 48-49).

¹ *İslâm Ansiklopedisi*, III, (1944), cüz 22, s. 114-123.

² Başındaki fihristte « *Ta'limnâme-i harîr* », mihrâbiyesinde ise « *İpek terbiyesinin ta'limnâmesi* » adını taşıyan bu taşbasma kitap (İstanbul, Tab'hâne-i Âmiri, evâil-i 1269, 133 s.) doğrudan doğruya Cevdet Paşa'nın telifâtından olmayıp Mustafa Reşid Paşa'nın Paris sefâretine berâberinde götürdüğü tercüman Hoca Agob'un önce ermenice olarak yazdığı eserin tercümesidir. Cevdet Paşa tarafından kaleme alınan, kitabın sâdece dibâcesidir. Bu dibâcede müellifin ısrarı üzerine tercümenin birlikte yapıldığı zikir olunur ki, Cevdet Paşa'nın bu tercüme işine iştirâkinin türkçe ifâdeyi tanzimden ibaret olacağı âşikârdır. Bazıları « *Hâtimetü'l-eş'ar* » daki kayda bakarak bu eseri Cevdet Paşa'nın bir telifi zannetmişlerdir. Bazıları da Hoca Agob'un dostu Cevdet adında, hüviyeti meçhul birinin kitabı ermeniceden türkçeye tercüme etmiş olduğunu ileri sürmüşlerdir. (Msl. Fahri Dalsar, *Türk sanayi ve ticaret tarihinde Bursa'da ipekçilik*, İstanbul 1960, s. 406). Halbuki bu dibâce Cevdet Paşa'nın el yazısıyla olarak evrakı arasında mevcuttur ve sonunda tercümenin 1265 şevvâlinde bittiği kaydedilmektedir. (Belediye Kütüphanesi, Cevdet Paşa evrâkı, nr. 36, vr. 10^b - 12^a). Böylece, onun başka bir Cevdet'e ait olmayacağı kesin bir sûrette ortaya çıkar.

Manzûme berâ-yı Sergi-i Osmanî

Otuz iki aded dürdânedir şâhân-ı Osmânî
 O murvarîdler hıfz etmek üzere nazma şâyândır
 Birer Abdülmecid Abdülhamid Orhan ve İbrâhîm
 Zehî Abdülaziz de bir gelen sultan-ı zîşandır
 Hudâ bin yıl ömür versün bu bir şah-ı dil-âgâha
 İkişer Bâyezid Mahmûd Han Sultan Süleymandır
 Selim Osman ü Ahmed'ler ricâlü'l-gayb-veş üçler
 Mahammed Mustafâ'larla Murad'lar çâr-yârândır
 Otuz üç farz gibi vâcib duâ-yı ömr ü ikbâli
 Otuz ikinci şeh hâlâ şehinşah-ı cihan-bândır
 Otuz bir pâdişah işte şu dört mısra'ca dere oldu
 İki mısra' dahi mahsus-ı nâin-ı şah-ı devrândır
 Hasırcı-zâde serdi sergiye kâlây-ı şâhâne
 Getürsünler melâin şâiran var ise meydandır
 Bu sergi nev-zemîn bir beyttir tab' üzere nazm etti
 Cenâb-ı Mustafâ Paşa ki el-hak ehl-i irfandır
 Şehinşeh sâyesinde ol müşîr-i fâzıla sergi
 Bekây-ı nâm dâvasında bir açıkça bürhandır
 Güzel nev-tarh-ı cây-ı dil-küşâ bâk pek neşat-efzâ
 Bu sergi-i lâtife tam tarih olsa çesbandır
 Felek gördükte nev-dibâlar üzere nakş-i zibâyı
 Demiş kim atlasım hem köhne hem sâde perişandır
 Serildikçe basît-i hâke mihrin fers-i zer-târı
 Desünler seyredüp halk sâye-i Abdülaziz Han'dır
 Güneş el gölgesin ümmid ile takbil eder pâyin
 Serâpâ Hazret-i Abdülaziz Han-ı zill-ı yezdandır¹

¹ İstanbul'da 1279 ramazanında (Şubat 1863) kurulan büyük sergi münasebetile söylenen bu manzûme bu başlık altında Hasırcı-zâde Mehmed Hâfız imzası ile daha önce *Mecmua-i Fünûn*, nr. 8, Şa'ban 1279, s. 342-343'de neşrolunmuştur. Ayrıca bk. *Divân-ı Hasırcı-zâde*, Üniversite Kütüphanesi, TY. nr. 491, s. 22-23; İbnülemin yazmaları, nr. 2766, 42b-43b; Millet, Ali Emirî kütüp., manzum, nr. 13, s. 35. Manzume daha sonra yine neşrolunur : *Müntehebât-ı mecmua-i cevâhirü'l-âşar*, nr. 1, 15 Receb 1289, s. 21-23. Hasırcı-zâde'nin kaimenin ilgası hakkındaki tarih manzumesi de neşrolunmuştur : *Mecmua-ı Fünûn*, nr. 3, Rebiülevvel 1279, s. 127.

Hâfız Mehmed Ağa

حافظ محمد آغا

“Şehr-i Ayıntab hânedâmından olup kendisi her ne kadar mahal-
lince Hasırcı-zâde Mehmed Ağa denmekle ma'rûf ise de arabî ve fâri-
sîde bida'e hâsıl ettiği ve bir haylı eş'ar mahfûzu olarak meclis-ârâlık-
da eshab-ı mahâretten bulunduğu rivâyet kılınmış ve iki yüz yetmiş
dokuz senesi hilâlinde Dersâadet'e muvasalat eylemiş olmasile bazı es-
hâb-ı maârif ile akd-i encümen-i ülfet ederek meclis-ârâhğını tasdik
ettirdikten sonra yine memleketi cânibine avdet etmiştir” (s. 48)¹.

“Nâzım-ı mumâileyh Hâfız Mehmed Ağa şehr-i Ayıntab'ın
hânedan u eshab ü irfanından olup kendüsü her ne kadar mahallince Hasırcı-
zâde Mehmed Ağa denmekle ma'ruf ise de ulûm-ı arabîye ve funûn-ı
edebîye ve lûgat-ı fârisîyede yegâne ve hüsn-i eş'ar ve letâfet-i güftar
ile bî-misli bî-behâne olduğundan başka ağa unvânı muzaf-ı nâmı
olduğu halde her fende hem-asrı olan zevât-ı meşhûreye faik ve fart-ı
hâfıza ve kuvve-i ihâta ve husûsile meclis-ârâlık bahsinde pek çok medh ü
sitâyîşe lâıyk olduğu misillü mahfuzâtı olan ebyat-ı arabîye ve fârisîye
ve türkîye hadd ü hasrdan bîrun ve tevârih ü kasâid vesair eş'ar-ı letâfet-
disari mertebe-i hadd ü ihsâdan efzundur” (1271, s. 51).

KÜÇÜK İLÂVE VE DÜZELTMELER

Ahmed Es'ad Efendi

احمد اسعد افندی

“Manisa müftüsü merhûmun mahdûmu olup pederi mumâileyhden
bir mikdar tahsil-i ulûm-ı 'âlîye eyledikten sonra Dersâadet'e muvâsalat
ve bir müddet hoca Abdürrahim Efendi² merhûmun halka-i dersine mü-

¹ Hayatı hakkında daha geniş malûmat için bk. Ahmed Tevhid, *Hasırcı-
zâde Hâfız Mehmed Ağa*, Türk Tarih Encümeni Mecmuası, XVI (1926), nr. 16, s. 211-219
(Torun tarafından yazılan hal tercemesidir). İbnülemin, *Son asır Türk şairleri*,
III, 469-475. Bk. bir de Mehmed-Tevfik, *Kafîle-i şüerâ*, 1291, s. 118-119; Ş. Sâmi,
Kâmusü'l-âlam, III, 1314; M. Süreyya, *Sicill-i osmanî*, II, 101; Bursa'lı Tahir,
Osmanlı müellifleri, II, 149-150.

² “Abdürrahim Efendi, Müfti-zâde, Mentşelidir. Palabıyk Mehmed Efen-
di'nin birâderidir. 1216'da imtihanında birinci olarak müderris ve sonra Saray-ı Humâyun
muallimi oldu. Sonra Fatih'de neşri ulûmla âhir ömründe orada Kurşunlu-Medrese'de
inzivâ eyledi. 1252 zilhiccesinin onaltısında oturduğu yerde füceten fevt olmuştur.
Fevtinde yegâne ve akrânına faik idi. Ali Kuşî'nin 'Unkûd el-zevâhir'ini şerh etti. Ba-
zi mehâza ta'likatı vardır. Bir aralık Hırka-i Şerife şeyhleri evlâdından biri ile tezev-
vü edip mahdumu Osman Sâib Efendi olduktan sonra âlem-i tecerrüde avdet eylemiştir”.
(*Sicill-i osmanî*, III, 334). Ayrıca bk. *Osmanlı müellifleri*, I. 378-379 ve bilhassa Lûtfi,
Tarih, V, 73.

dâvemet ve hoca Neş'et Efendi'nin meclis-i ifadesine muvazebetle tek-mil-i nuseh-i ilmîye ve tahsil-i ulûm-i edebîye eyleyüp iki yüz otuz dokuz senesi tarîk-i tedrise duhul ile iki yüz elli iki senesi Manisa müftülüğü hizmetine ve iki yüz altmış dokuz senesi Kuds-i şerif mevleviyetine nâil olmuş *ve sinni seksen üçü mütecâvizen iki yüz yetmiş beş tarihlerin-de dâr-ı bekâyâ irtihal eylemiştir.* « Nasihatü'l-mulûk » nam risâleye türki bir kıt'a tercemesi olup tarikat-i kadiriyyeye mensûbiyeti ve âtiü't-terceme Şeyh Ahmed Kuddûsî Efendi'den dahi hilâfeti olduğu mervîdir" (s. 13).

Ahmed Es'ad Efendi'nin burada tesbit edilen vefat tarihi, « Sicil » ve « Osmanlı müellifleri » nde birbirinden farklı gösterilir¹. Mevcud malûmatı tekrarlayan İbnülemin, mehâz betirtmeyerek şairin doğum tarihini 1193 olarak vermiştir².

" ve iki yüz altmış dokuz senesi Kuds-i şerif mevleviyetine nâil olmuştur. Mumâileyh ilm ü fazlı zâhir bir fâzil-ı sahib-i mekâdir olup « Nasihatü'l mulûk » nam risâleye türki bir kıt'a tercemeye dahi muvaffak olmuştur ve âtiü't-terceme mütercim-i « Kêmus » Âsım Efendi'nin « Tuhfe » -i arabîyesinin nisf ıstılâhatine kadar şerhine dahi sarf-ı himmet eylemiştir. Ma takaddem tarikat-ı kadiriyyeye mensûbiyeti ve muahharan Niğde kazâsı dahilinde vâki^c Bor kasabasında post-neşîn-i irşad olup iki yüz altmış beş senesi irtihal-i dâr-i bekâ etmiş olan âtiü't-terceme Şeyh Ahmed Kuddûsî Efendi merhumdan dahi hilâfeti olmak mülâbesesile zâhir ü bâtını ma'mur bir zat-ı fazîlet-mevfurdur (1271, s. 14).

" Es'ad Ahmed Efendi. Manisa müftisinin mahdûmudur. Hoca Neş'et ye Abdürrahîm Efendi'lerden ders görmüştür. 252'de Manisa müftisi oldu. 269'da Kudüs mollası oldu. 272 sâlinde sonra irtihal eylemiştir. Fâzil ve şairdir. « Nasihatü'l-mulûk » u telif ve Tuhfe-i arabîye-i Âsım'ı nisfına kadar şerh etmiştir (*Sicil-i osmanî*, I, 342).

" Es'ad Mehmed Efendi. Fuzelâ-yı şuerâdan bir zat olup Manisalıdır. Pederinden ikmâl-i tahsil ettikten sonra Dersâadet'e azîmetle Hoca Abdürrahîm Efendi merhumdan gavâmız-ı arabîyeyi, Hoca Neş'et Efendi'den de dekayık-ı fârisîyeyi teallüm ederek müftilikle memleketine avdet eyledi. Bir kaç sene ifâ-yı hizmet-i fetvâ eyleyip 1269'da Kuds-i şerif mevleviyetine tahvil-i memuriyet eyledi. Ricâl-i kadiriyyeden şâhib-i divan

¹ Son asır Türk şairleri, II, 325-326. Sadeddin Nüzhet, *Türk şairleri*, s. 1325'deki hal tercemesi bilinenlere hiç bir şey ilâve etmez. Keza, Hüseyin Avni İzmîr şairleri antolojisi, İzmir 1934, s. 10'daki madde de sadece mevcut bilgiyi tekrar eder.

² Çağatay Uluçay, *Manisa ünlüleri*, Manisa 1946, s. 13-15'deki hal tercemesinde mahallî kayıd ve şer'îye sicillerinden istifade olunarak şair hakkında yeni bilgiler verilmiştir. Ölüm tarihinin 1274 olduğu da burada kesinlikle tesbit edilmiştir. Ahmed Es'ad'm Manisa'deki muhtelif mimarî eserlerin kitâbeleri için tanzim ettiği tarihlerin listesi için bk. a. mil. *Manisa şairleri*, « Gediz » mecmuası, Manisa, nr. 72, Mart 1944, s. 2.

Kuddûsî Ahmed Efendi'ye müntesibdir. « Nasihat'ül- mulûk » u tereeme ve mütercim Âsım Efendi merhûmun « Tuhfe-i arabîye » sini şerh etmiştir. 1274 tarihinde Manisa'da irtihal ederek peder-i âlîleri Na'ımî Halil Efendi yanına defnedildi (*Osmanlı müellifleri*, II, 82-83).

Hüseyin Es'ad Efendi

حسین اسعد افندی

“İzmir vücûhundan Mansûrî-zâde Mehmed Emin Efendi'nin sulbünden bin iki yüz otuz altı senesi kadem-nihâde-i sâha-i vücûd olup bir kit'ca müderrislik ru'ûs-ı humâyununa nâil olmuş ve *ilelan mahall-i mezkûr nüfus nezâreti hizmetinde müstahdem bulunmuştur*¹” (s. 13).

“..... bir kit'ca müderrislik ru'ûs-ı humâyununa nâiliyetle ilelan İzmir mahkemesinde edâ-yı hizmet-i kitâbet eylemekte bulunmuştur. Bir mikdar eş'arı vardır” (1271, s. 15).

“Es'ad. İzmirli. Mansurî-zâde demekle ma'ruf olup müsteşar-i sadr-ı â'lî sâbık atüfetlu Mustafa Efendi'nin birâder-i muhteremleridir. Tarîk-i ilmîyeye sülûk ile hâlen iftiharü'l-mevâli ve zeynü'l-ehâldir. Gâhbe-gâh meclis-i memleket âzâlığı ve evkaf muhasebeciliği gibi hizmet ve memûriyetlerde bulunur. Şi'ri metîn bir fâzıl-ı sihr-âferin olup bir gazeli teberrüken yazılmıştır (*Kâfile-i şuerâ*, 1290, s. 43).

Mehmed Eşref Efendi

محمد اشرف افندی

“Bursa hânedânından Kasab zâde Ali Rıza Bey'in sulbünden bin iki yüz kırk yedi sâlinde pâ-nihâde-i sâha-i vücûd olup mahrûse-i mezbûre ülemâsından Ebe-zâde Abdurrahman Efendi'den ulûm-ı arabîye ve âti-ü't-terceme Bursavî Osman İzzet Efendi'den dahi bir mikdar kavâid-i fârisîye tahsil eyledikten sonra meslek-i küttâba sülûk ile mahallî tahrirat kalemine bir müddet *müdâvemetten sonra meclis-i tahkik baş kitâbetine me'mur u ta'gin kılınmıştır*”² (s. 15).

1. Şairin, Mehmed Emin Efendi'den başlamak üzere aile seçereşi için bk. A h m e d H a l i l , *Mansuroğlu ailesi ve kültür tarihimize hizmetleri*, İş mecmuası, XXVII (Ocak-Mart 1961), nr. 233, s. 3. S a d e d d i n N ü z h e t , *Türk şairleri*, s. 1322'deki hal tercemeşi, olduğu gibi Fatin tezkeresi ile «Kâfile-i şuerâ» yı nakleder. H ü s e y i n A v n i , *İzmir şairleri antolojisi*, İzmir 1934, s. 78-80 'de şairin (ölm. 1315) 1280'den sonraki hayat safhası hakkında mâlûmat olduğu gibi, manzumelerinden de müteaddid örnekler verilmiştir.

2. Mehmed Eşref Efendi, Bursa Ticaret mahkemesi reisi bulunduğu sırada Belig'in Bursa meşâhiri hakkındaki meşhur eserini bastırmıştır : *Güldeste-i riğâz-ı irfan ve vefegât-ı dânişverân-ı nâdiredân*, Hüdâvendigâr vilâyeti matbaası, 1302, s. 541 ve 543.

“ meslek-i küttâba sülük ile mahrûse-i mezbûrede [Bursa] vâki^c tahrirat kalemine me'mur u ta'yin kılınmıştır. Mumâileyh şî'ri lâtif bir şair-i zarifdir” (1271, s. 18).

“ E ş r e f M e h m e d B e y , Kasab-zâde. Ali Rıza Bey'in mahdumu olup Bursalıdır. Orada kalemden yetişip ticâret riyâsetinde bulunmuş ve 1307 tarihinde irtihal eylemiştir. Şair idi. (*Sicill-i osmanî*, I, 390).

E ş r e f E f e n d i

اشرف افندی

“ Şehrîü'l-asl olup Mekteb-i Maârif-i Adliye'de bir mikdar tahsil-i ulûm-ı arabîye eyledikten sonra bin iki yüz altmış dört senesi hilâlide Mâliye Hazînesi'nde vâridat muhasebesi ketebesini silkine bililtihak *iki yüz yetmiş üçte Niğde sancağı mal baş-kitâbetine ve iki yüz yetmiş altı sâlinde vukû-ı infisâlile iki yüz yetmiş dokuz senesi evâhirinde Tolçî sancağı mal baş-kitâbetine memur u ta'yin kılınmıştır*” (s. 15-16).

Hal tercemesine başka yerlerde rastlanmayan şair hakkında (*Türk şairleri*, s. 1357) 'deki madde « Hâtimetü'l-eş'ar » m 1271 tab'ının naklinden ibarettir. Yeni neşre yapılan ilâveler, bugün için şâirin sonraki hayat safhasına dair yegâne kaynağı teşkil etmektedir.

“ Nâzım-ı mumâileyh E ş r e f E f e n d i şehrîü'l-asl olup Mekteb-i Maârif-i Adliye'de bir mikdar tahsil-i ulûm-ı arabîye eyledikten sonra bin iki yüz altmış dört senesi hilâlide Mâliye Hazînesi dahilinde vâki^c vâridat muhasebesi ketebesini silkine dahil olmuştur ” (1271, s. 17).

*

Mehmed Besim Efendi

محمد بسیم افندی

“ Şeyhülislâm-ı esbak Âşir Efendi'nin *hemşire zâdesi Muhtar Bey'in mahdumu* olup tarîk-i tedrise duhûl ile bin iki yüz kırk üç senesi Kuds-i şerîf mevleviyetine nâil ve muahharan dâr-ı bekaya müntakil olmuştur ” (s. 25).

“ Nâzım-ı mumâileyh M e h m e d B e s i m E f e n d i şeyhülislâm-ı esbak Âşir Efendi merhûmun akrabasından olup tarîk-i tedrise duhul ederek bin iki yüz kırk üç senesi Kuds-i şerîf mevleviyetine nâiliyetle muahharan âzîm-i gülzar-ı na'ım olmuştur ” (1271, s. 26).

“ B e s i m M e h m e d E f e n d i . Şeyhülislâm Âşir Efendi'nin yeğeni olup müderris ve 1243 Kudüs mollası oldu. 246 tahrir-i emlak me'muru olup ba'dehu bilâd-ı hamseden pâyesi oldu. 1258 şa'banı guresinde fevt oldu. Şair idi (*Sicill-i osmânî*, II, 18) ¹.

¹ *Türk şairleri*, s. 827'deki hal tercemesi, «Fatin tızkeresi» ile «Sicill-i osmanî» den iktibas olunmuştur.

*

Kıt'a

*Eyâ âdem rümûz-ı cennet-i dîdâr ise maksud
Gel ef'âl-i şeyâtinden geçüp nefsiñ hakir eyle
Enîs eyle Muhammed Haydar u Zehrâ vü Sibteyni
Delüp cismiñ erenler hânikâhında nefîr eyle*

Hasan Basrî Efendi

حسن بصرى افندى

“ Enderûn-ı Humâyun'dan muharrec Hüseyin Efendi'nin sulbünden Dersaâdet'de bin iki yüz kırk altı senesi kadem-nihâde-i sâha-i vücud olup iki yüz elli yedi senesi hilâlinde Enderûn-ı Humâyuna çerag olunarak iki yüz altmış yedi senesi *Hırka-i Saâdet hademesi sınıfına ilhak olunmuştur* ” (s. 25).

Yeni neşirde manzumesi değiştirilen şairin babasının adı ile, Enderûn-ı Humâyun'a giriş tarihi tesbit edilmiş, ayrıca Enderundaki vazifesi saray teşkilâtına aid tabirleri tanımayanların daha kolay anlayabilecekleri şekilde ilk tab'ıdaki «Hâne-i Hassa» tabiri yerine, bu odanın esas işi olan «Hırka-i saâdet hizmeti sûretinde tasrih olunmuş bulunmaktadır. Hasan Basrî'nin, diğer kaynaklardan yalnız «Sicil» de bahsi geçer. Doğum tarihinin orada 1241 olarak gösterilmesi herhalde bir mürettip hatası olacaktır. Sadeddin Nüzhet, «*Türk şairleri*» inde (s. 746) «Hâtimetü'l-«eş'ar» m ilk baskısındaki malûmat tekrarlanmıştır¹.

“ Nâzım-ı mumâileyh H a s a n B a s r î E f e n d i Dersaâdet-de bin iki yüz kırk altı tarihinde kadem-nihâde-i sâha-i vücud olup iki yüz elli yedi senesi hilâlinde Enderûn-ı Humâyun'a çerağ ve iki yüz altmış yedi sâlinde Hâne-i Hassa nam mahalle nakl ile şîrîn-dimağ olmuş ve ilelan tahsîl-i maârifde bulunmuştur ” (1271, s. 27).

“ B a s r î H a s a n E f e n d i . 1241'de tevellüd etmiş, gençliğinde Enderûn-ı Humâyun'a duhul ile sonra Hâne-i hassa'ya alınmış kure-nâdan olmuştur. Ba'dehu afv ile Sultan Abdülaziz Han asrında irtihal eylemiştir. Şuerâdan idi (*Sicill-i osmânî*, II, 21).

*

Mehmed Behcet Bey

محمد بهجت افندى

“ Âtiü't-terceme Ali Nâmık Paşa'nın sulbünden Selânik'da kadem-

¹ Bilinenlere ilâve olarak, şairin (A t a, *Tarih* V, 400) de Nevres-i Kadîm'in «ettiller» redifli gazeline bir bir naziresi bulunduğunu işaret edelim.

nihâde-i sâha-i vücud olup bin iki yüz elli bir tarihinde pederi müşâ-rünileyh ile berâber Dersaâdet 'e muvâsalat ve o aralık üç dört mah müddet Mekteb-i Harbîye 'ye müdâvemetle Mektûbî-i sadr-ı âli odası hulefâsı sınıfına dahil ve iki yüz elli dört senesi hocalık ve iki yüz elli altı senesinde sâlise rütbelerine nâil olarak bir müddet Meclis-i Vâlâ mazbata odasına devam ettikten sonra Zabtiye meclisi âzâsı sınıfına ilhak olunup *iki yüz yetmiş senesi irtihal-i dâr-ı beka eylemiştir*¹” (s. 29).

“ Meclis-i Vâlâ mazbata odasına nakl ile beş sene müddet oda-i mezbûra müdâvemet eyledikten sonra Zabtiye meclisi âzâsı sınıfına ilhak olunmuştur. Mumâileyhin fenn-i inşâda mehâreti vardır” (1271, s. 31).

“B e h c e t M e h m e d B e y, Ali Nâmık Paşa sulbünden Selânik'de tevellüd eyledi. Mektubcu odasına girip 254'de mazbata odasına duhul eyledi. Ba'dehu Zabtiye meclisine âzâ oldu ve evâhir-i Sultan Abdülmecid Hânî'de irtihal eyledi. Şâirdir.” (*Sicill-i osmanî*, II, 31 ve IV, 539).

*

Ahmed Tevfik Bey

احمد توفيق بك

“Bin iki yüz yirmi tarihinde Dersaâdet'de kadem-nihâde-i sâha-i vücud olup iki yüz otuz altı tarihinde mektûbî-i sadâretpenâhî odası sınıfına bililhak iki yüz kırk iki senesi me'muren Gümüşhâne ve oradan dahi Sivas cânibine azîmet eyleyüp hitam-ı me'muriyetle Dersaâdet'e avdetinden sonra bir müddet mezkûr odaya müdâvemetle hocalık rütbesini bilihraz iki yüz elli üç senesi bâ-rütbe-i sâlise mâliye mektubculuğu ve bilâhere bâ-rütbe-i sâniye deâvi nezâreti muavin-i evvelliği ve ba'dehu Meclis-i vâlâ-yı ahkâm-ı adliye baş kitâbeti ve iki yüz elli dokuz senesi mektûbî-i vekâletpenâhî odası serhalifeliği ve iki yüz altmış bir senesi me'muren Niş ve Sofya câniblerine azîmet ve ifa-yı me'muriyetle Dersaâdet'e avdet eyleyüp bir sene mürûrunda Ticâret nezâreti muavinliği ve iki yüz altmış üç senesi ticaret müsteşarlığı unvanile uhdesine rütbe-i ûlâ sınıf-ı sânisî bili'tâ iki yüz altmış dört senesi Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî âzâsı sınıfına iltihak ile iki yüz altmış beş senesi mektûbî-i sadr-ı âli vekâleti ve iki yüz altmış altı senesi bilaşâle mektubculuk me'muriyeti ve iki yüz altmış dokuz senesi Defter emâneti uhdesine bittevcih *iki yüz yetmiş yedi senesi emânet-i mezkûreden munfasılan dâr-ı bekâya müntakel olmuştur*” (s. 34-35).

1 *Türk şâirleri*, s. 770-771'deki hal tercemesi «Fatin tezkeresi» ile «Sicil» i nakleder.

“. . . . ve iki yüz altmış dokuz senesi Defterhâne-i Âmire emânetine revnak-efzâ buyurulmuştur. Nesr ü inşâda muşârünileyh bilbenandır" (1271, s.37).

"T e v f i k A h m e d B e y. Moralı Bekir Paşa'nın hafididir. 1225'de Dersâadet'de tevellüd eyledi. Bâb-ı âlî'de bittefeyyüz Gün.üşhâne ve Sivas'a memur oldu, 253'de Âmedî hulefâsı olup müteakiben mâliye mektubcusu oldu. 1256 zilhiccesinin sekizinde deâvi muavin-i evveli ve 257 cemâziülâhire-sinde Meclis-i Vâlâ kâtib-i sânisî ve 258 zilka⁶desinde Meclis-i Vâlâ kâtib-i evveli olup 259 şevvâlinde infisâl eyledi. 263 muharreminde ticaret muavinî, 264 recebinde Dâr-ı Şûrâ âzâsı ve 265 recebinde mektubî sadr-ı âlî ve 269 rebiülâhirinde defter emini oldu. 1277 muharreminde vefat eyledi. Fenn-i kitâbete âşinâ müstaîd olmağla Reşid Paşa'nın mazhar-ı hüsn-i nazarı olmuş idi" (Sicill-i osmanî II, 55).

*

Mehmed T ev f i k E f e n d i

محمد توفيق افندی

"Sudûrdan müteveffa Şükrü Efendi'nin mahdûmu olup iki yüz kırk altı senesi tarik-i tadrîse duhul ile mukaddem ve muahhar sadreyn tezkerecilîği hizmetinde birer müddet istihdam olunarak iki yüz altmış sekiz sâlinde Havass-ı refî'a¹ kazâsı ve iki yüz yetmiş yedi senesi Mısır-ı Kahire mevleviyeti ve iki yüz yetmiş sekiz senesi Bursa niyâbetine tayin kılınmış ve iki yüz seksen sâlinde Mekke-i mükerrreme mevleviyeti uhdesine tevcih olunmuştur" (s. 35).

« Sicill-i osmanî » hariç, diğer biyografi eserlerinde hal tercemesi mevcut değildir. Yeni neşirdeki malûmattan, müderris oluşu tarihi ile 1278'deki Bursa niyâbeti, « Sicil » de gösterilmemiştir. Mekke kadılığının tarihi de « Sicil » de farklı kaydedilir.

"Nâzım-ı mumâileyh T e v f i k E f e n d i İslambol kadısı Şükrü Efendi'nin mahdûmu olup tarik-i pür-tevfik-i tadrîse duhûl ile tahsîl-i ulûm-ı âliye ve tekmi'l-i nüseh-i ilmîye eyleyerek itmam-ı devr-i medâris-i mu'tâde ile bin iki yüz altmış yedi senesi Havass-i refî'a kazâsı mevleviyetine nâil olmuşdur. Bir mikdar eş'arı vardır" (1271, s. 38).

"T e v f i k M e h m e d E f e n d i. Sudûrdan Ahmed Şükrü Efendi'nin mahdûmudur. Müderris ve 268 cemâzi'levvelinde Eyüb mollası, 77 muharreminde Mısır kadısı ve 279 rebiülevvelinde Mekke-i mükerrreme mollası ba'dehu İstanbul pâyesi ve 288 şa'banında Evkaf-ı humâyun müfettişi oldu. 296 zilhiccesinde Anadolu pâyesi ve 303 zilka⁶desinde Anadolu kazaskeri olup 1305 zilka⁶desinde vefat eyledi. Müsin, mu'tedil, zeki, nahif olup tab'an mâil-i hezl ü mizah idi. Mahdûmu Râmiz Efendi'dir" (Sicill-i osmanî, II, 57).

¹ Eyüb kadılığı.

Süleyman Sâkıb Efendi

سليمان ثاقب افندی

“ Karahisar-ı Sâhib nam şehirde pânihâde-i sâha-i vücûd olup bin iki yüz otuz beş tarihinde şehir-i mezkûrdan müfâratatle İstanbul'a nakl ü hicret eyleyüp Anadolu kudâtı silkine duhul ile bir müddet Keçeci zâde İzzet Efendi'nin mektubculuk hizmetinde ve bir müddet dahi Keçeci zâde Halim Efendi'nin Rumeli sadâretinde bulunduğu hengâmda tezkereci yamaklığı hizmetinde bulunduktan sonra muahharan kitabet hizmetile ihtisab nezâreti cânibine tayin kılınup *iki yüz yetmiş iki tarihlerinde vefat eylemiştir* ” (s. 37) .

“ ve muahharan sudûr-ı Cızamdan Keçeci-zâde Halim Efendi merhûmun Rumeli sadâretinde buldukları hengâmda tezkereci yamaklığı hizmetinde bulunup iki yüz altmış yedi senesi hilâlinde arzihâl-i hazret-i fetvâ-penâhî efendi maiyetine me'mûren mübâhi ve hasbe't-tarîk mukaddem ve muahhar iki def'a ...set mansıbına nâiliyetle mazhar-ı eltâf-ı nâmütenâhi olmuş ise de muahharan kitâbet hizmetile ihtisab nezâreti cânibine me'mur u ta'ayin kılınmıştır. Mumâileyh şiir ile ma'ruf olan zevattan değildir ”. (1271, s. 40-41) .

“ S â k ı b S ü l e y m a n E f e n d i Karahisarlıdır. 1235'de Dersaadet'e hicretle Keçeci-zâde İzzet Molla ve sonra yeğeni Halim Molla'ya tezkereci oldu. 1267'de arzıhalci, ba'dehu ihtisab kâtibi oldu. 1275'de asr-ı Abdülmecid Hânî'de irtihal eyledi. Şâirdir ”(*Sicill-i osmanî*, II, 63) .

Hasan Servet Efendi

حسن ثروت افندی

“ İsm ü mahlası tarih-i velâdeti olduğu vechile İzmir efrenc güm-rüğü başkâtibi müteveffa Sâdık Efendi'nin sulbünden İzmir'de bin iki yüz yirmi sâlinde pânihade-i sâha-i vücûd olmuş *ve iki yüz yetmiş beş tarihinden sonra Dersaadet'e hicret eyleyüp bir kaç sene mürûrunda vefat eylemiştir*. Bir mikdar eş'arı vardır. ” (s. 38) .

Burada doğum tarihi 1220, vefat tarihi de Bursalı Tahir'in kaydettiğinden farklı gösterilmiştir. M. Süreyya, ilk tabıdaki malûmatı hü-lâsa eder. Yeni neşirdeki bilgiler ve hayatının daha sonrası için Bursalı Tahir'in ilâve ettikleri ile, şairin diğer biyografik eserlerde mevcûd olmayan hal tercemesi biraz daha tamamlanabilmektedir¹.

¹ Hüseyin Avni, *İzmir şairleri antolojisi*, s. 200'deki hal tercemesi «Osmanî müellifleri»nin bir tekrarıdır ibarettir.

“ Nâzım-ı mumâileyh H a s a n S e r v e t E f e n d i ism ü mahlâsı tarih-i velâdeti olduğu vechile İzmir efrene gümrüğü baş kâtibi müteveffa Sâdik Efendi'nin sulbünden medîne-i İzmir'de bin iki yüz yirmi dört sâlinde pânihâde-i sâha-i vucûd olup muahharan gümrük-i mezbûr baş kitâbetine me'mur u ta'cin kılınmıştır. Mumaileyh eshâb-ı malûmattan olup eş'ar u güf-târı mânidâr u üstüvar vâki^c olmuştur ” (1271, s. 42) .

“ S e r v e t H a s a n E f e n d i . 1224 'de tevellüd edip İzmir gümrüğü başkâtibi oldu. Evâhir-i hazret-i Abdülmecid Han-ı sâniye [sic.] yetişti. Şair-i belîğdir. Hacı Ârif Bey mahdûmudur. ” (*Sicill-i osmânî*, II, 64) .

“ S e r v e t H a s a n E f e n d i . Asr-ı ahîrde yetişen kavî tabiat şueradan olup maskat-ı re'si İzmir, ismi Hasan'dır. İsmile mahlâsı tarih-i velâdeti olan 1224 senesini müş'irdir. Tabîat-ı şâirânesine salifü'z-zikr Sâbit Efendi'nin beyne'sşuerâ meşhur olan « Mi'râciye » sine yazdığı ve 1265 tarihinde İzmir'de tab^c olunan tahmisi şâhiddir. Bundan başka bir divan teşkil edecek kadar eş'ar-ı mütenevvası vardır. 1285 tarihinde İstanbul'da irtihal ederek Kabataş'dan Beşiktaş'a gidecek caddenin sol tarafındaki makbeye defnedildi ” (Bursalı Tahir, *Osmanlı müellifleri*, II, 120) .

*

Ahmed Câmî Efendi

احمد جامى افندى

“ Şehrîü'l-asl olup Ayasofya cami-i şerîfi kurbünde vâki pederinden müntakel camcı dükkânında camcılık san'atile iştigali esnâda ulûm-ı arabîyeyi bittahsil bir müddet Mekteb-i Harbîye şâkirdânına bir mikdar ulûm-i arabîye okuttuktan sonra elli beş senesi hilâlinde bâb-ı seraskerî tab'hânesinde bir vakit musahhihlik eyleyüp mezkûr basmahâne bir aralık lağvolunmuş olmağla « كل شيء يرجع الى اصله » medlûlünce ikametgâh-ı kadîmi olan dükkân-ı mezkûra ric'at ederek attarlık ticaretile me'luf iken *iki yüz yetmiş bir senesi hilâlinde menzûlen dâr-ı bekaya müntakel olmuştur*. Her ne kadar şî'ir ile şöreti yok ise de bazı kütüb ve divanlarda tevârih-i müteaddidesi mestûr u mukayyedir ” (s. 41) .

“ ikametgâh-ı kadîmi olan dükkân-ı mezkûra ric'at ile attarlık ticaretile me'luf iken işbu tezkere-i âcizânemizin tab'ından çend mah mukaddem menzûlen dâr-ı bekaya menkûl olmuştur ” (1271, s. 45) .

“ C â m î E f e n d i , Camcı esnafından olarak musahhihlikle Takvimhâneye girdi. 1270'de fevt oldu. Şairdir ” (*Sicill-i osmânî*, II, 66) ¹.

¹ *Türk şairleri*, s. 899-900'deki hal tercemesi, bu iki kaynağa yeni bir şey ilâve etmez.

Cevdet Bey

جودت بك

“Mahrûsa-i Bursa’da pânihâde-i vücûd olup bilâhare mısır-ı Kahire cânibine azîmetle bir müddet Tab’hâne-i Mısriyede bilistihdam *muahharan mîralaylık rütbesini ihraz ederek Meclis-i ahkâm âzası sınıfına ilhak olunduğu mervîdir*. Âtiü’t-terceme Şefik Bey’in mukaddemâ Mısır vâlisi Abbas Paşa hakkında tanzim etmiş olduğu kasîde ile sâl tarihine olan taştîrinden başka eş’arına zaferyab olunamadığından kasîde-i mezbûreden bazı ebyat bittefrik tezkere-i âcizîye kayd olunmuştur” (s. 47).

Cevdet Bey’in, Tab’hâne-i Mısriye’den sonra Mısır’da yükseldiği mevkileri yalnız yeni neşirdeki madde haber vermektedir. Sâdeddin Nüzhet, *Türk şairleri*, s. 1030-1031’deki hal tercemesi «Hatimetü’l-eş’ar»-ın 1271 baskımsdaki malûmat ile «Kafîle-i şuerâ» ve «Sicil»in tekrarıdır. «Kafîle-i şuera»da müstehcen bir müstezâdının 4 beyiti dercolunmuştur. Sâdeddin Nüzhet, yazma bir bir mecmuada manzûmenin 15 beyitlik şekline rastlamıştır. (Millet, Ali Emîrî kütüphanesi, Manzum, nr. 553).

“Nâzım-ı mumâileyh Cevdet Efendi mahrûse-i Bursa’da pânihâde-i sâba-i vüed olup bilâhare mısır-ı Kahire cânibine azîmetle muahharan Tab’hâne-i Mısriye nezâretine me’mûr u ta’yin kılınmıştır.” v.d. (1271, s. 50).

“Cevdet. Bursalı Cevdet Efendi’dir. Mısır’a azîmetle Mısır vâlisi esbak Abbas Paşa merhûmun zamanında Mısır tab’hânesi müdürü olmuştur. Merhumun eş’arı ol kadar şeri’a değildir. Bir mecmuada Cevdet nâmına görülen müstezâdan birkaç beyit yazıldı” (*Kafîle-i şuera*, 1280, s. 107-108).

“Cevdet Efendi. Bursalıdır. Mısır’a gidip Tab’hâne-i Mısriye nâzırı oldu. Orada evâhir-i ahd-i Hazret-i Sultan Abdülmecid Hânî’de irtihal eyledi. Şairdir” (*Sicill-i osmanî*, II, 89).

*

Abdüşşekûr Hâkim Efendi

عبدالشکور حاکم افندی

“Dersâadet’de Şeyhî-zâde müteveffa Mehmed Emin Efendi’nin mahdûmu olup bin iki yüz on dokuz senesi Divân-ı Humâyun kalemi şâkirdânı zümresine dahil ve iki yüz yirmi iki senesi kalem-i mezbûra mahsus ze’ametlerden bir kıt’a zeâmet nâpâresine nâil olduktan sonra bir müddet taşra memuriyetlerinde istihdam va bilâhare yine kalem-i mezbûra devam ile *iki yüz yetmiş bir senesi hilâlinde dâr-ı bekaya rihlet eylemiştir*” (s. 49).

"... ve bilâhâre yine kalem-i mezbûia devam ile kendüsü müsinn ü ihtiyar olduğundan muahharan ibtiyâr-ı kûşe-i uzlet eyleyiip Üsküdar'da câygîr-i ikamet olmuştur" (1271, s. 54).

"H â k i m (A b d ü ş ş e k û r E f e n d i). On üçüncü karn-ı hierî şuerâ-yı Osmâniyesinden olup divan-ı humâyun kalemi hulefâsından idi. Şu beyit onundur" (Ş. Sâmi, *Kâmusü'l-âl'âm*. 1903, III, 1915).

"H â k i m A b d ü ş ş e k û r E f e n d i. (Şeyhî zâde) Mehmed Efendi'nin mahdûmudur. 1218'de divan kalemine girip bazı hizmetlerde bulunmuş ve 220 tarihlerinde münzevî olarak bir kaç sene sonra fevt olmuştur. Şair-i mâhir idi" (*Sticill-i osmanî*, II, 102).

*

DEĞİŞİK ŞİİRLER

Şinâsi baskısında değiştirilen sekiz manzûmeden beşi yukarıda aid oldukları hal tercemesi maddelerinde dercedilmiş bulunuyor. Hal tercemelerinde herhangi ilâve ve tashih yapılmayan diğer üç şairin ise, 1271 neşrindeki manzûmeleri yerine konulan yeni örnekleri de burada veriyoruz:

Mehmed Emin Beliğ

Gazel *

*Ferag-ı bâlle zevk edecek kâşâne yoktur yok
Cihanda hiç gamın bir bilmediği hâne yoktur yok*

*Nücâm-ı sâbit ü seyyâre 'ikd ı tohm-ı hattîndir¹
Sipihrin dâm-ı tezvîrinde asla dâne yoktur yok*

*Dolaşma halka-i zülf-i nigâra kendi kaydın gör
Derânu pâre pâre olmadık bir şâne yoktur yok*

*Geçürdü laklakıyyat ile ömrün bağı âlemde
Dilinde andelîbin sûziş-i pervâne yoktur yok*

* Bu gazel, Beliğ'in matbû divanında mevcut ise de (1258, s. 87), buradaki neşir muhtelif farklar ihtiva etmesinden başka, metni daha doğru olarak vermektedir. Beliğ'ia değiştirilen manzûmesi için bk. *Hâtîmetü'l-eş'ar*, 1271, a. 28.

¹ hattîndir = matbu nüshada: hanzaldır

*Kırar mest-i mey-i gaflet olanlar şîşe-i kalbi¹
Şikest olmaz bu işrethânedey² peymâne yoktur yok*

*Kemend-i zülfe bend olmuş dil-i dîvâneden gayri
Bu vâdilerde zencîrin sürer divâne yoktur yok*

*Beliğ ebnâ-yı asrın hamdır pîçîde eş'arı
Suhande böyle puhte tarz-ı üstâdâne yoktur yok*

Mustafa Behcet

Müstezad

*Ruhu bırağub terk-i diyar etmeğe gelmez
Bir hânedey meskûn*

*Bir vartaya düşdük ki firar etmeğe gelmez
Tâ vaktine merhûn*

*Erkam biter safha-i eyyâm yetişmez
Cebr ile bulunmaz*

*Çektiklerimi add ü şümâr etmeğe gelmez
Bilyon ve tirilyon*

*Ta'mir edemez rahne-i bünyâd-ı derûnu
Arşmîdes-i mi'mar*

*Pehnâsını tahdîd ü güzâr etmeğe gelmez
Cümle heyiuyyûn*

*Devr ü kürevîyelle tahaddüb ile meşgûl
Zîr ü bem ü bâlâ³*

*Âsâyîş ile lâhza karar etmeğe gelmez
Gerdûn dediğın dûn⁴*

¹ kalbi = matbû nüshada : kalbin

² işrethânedey = matbû nüshada : şerbethânedey

^{3,4} Bu mısralar manzûmenin *Kafîle-i şüerâ*, 1290, s. 70'deki neşrinde mevcut değildir. Hekimbaşı Mustafa Behcet Efendi'nin değiştirilen manzûmesi için bk. *Hâtîmetü'l-eş'ar*, 1271, s. 29.

Behcet ne uceb kayde düşürmüş seni gaflet

Aklın mı perişan

Akvâlîne ef'âlîñ 'ayar etmeğe gelmez

Hep cümlesi vârun

*

Mustafa Sâkîb

غزل

صافی درونه زغبت مینو کنه یتر
 فرع نجیبه شیمه نیکو شبه یتر
 بیهوده در علاج دماغ هوا پرست
 سرکشکانه بالش زانو رفه یتر
 ای شہسوار حسن نه حاجت فسونه کیم
 اهل نظر شکارینه آهونکه یتر
 اتمه تہی تدارک تسخیر ملک دل
 ملک رقابہ غمزہ جادو سپہ یتر
 خرکہ فروز حجلہ کرکمز چراغ مہر
 چشم پر آہہ نیر دلجو او مه یتر
 کلزار ناز و عشوہده اول سرو خوشخرام
 افتادکانه نعرہ و ہور و وردہ یتر
 کیرمزسہ دست خواہشہ صد برک باتوا
 فرقدہ زیب غنچہ خود رو کله یتر
 نیلر قفا وریشنه امغان واعظک
 میدان کفتکودہ تکاپو بلہ یتر
 ثاقب اسیر درد دوا دشمنہ همان
 تدبیر راحت ایلسہ دارو ولہ یتر¹

¹ Bu gazel, Mustafa Sâkîb'in «*Divan*»'ında (Millet, Ali Emirî kütüphanesi, Manzum, nr. 78) da yoktur. Kafiye, imlâ ve ifâdesindeki hususiyetlerin daha iyi görülebilmesini temin için manzûmeyi aslı şekli ile naklediyoruz. Mustafa Sâkîb Dede'nin değiştirilen manzûmesi için bk. *Hâtîmetü'l-eş'ar*, 1271, s. 38.

Bahis konusu olan şairler

<i>Âsaf</i> , Mehmed Paşa	234	<i>Es'ad</i> , Hüseyin	325
<i>Bahâeddîn</i>	288	<i>Eşref</i> , Mehmed	325
<i>Basrî</i> , Hasan	327	<i>Eşref</i> , Mustafa	303
<i>Behcet</i> , Mehmed (Trabzonlu)	288	<i>Eşref</i> (İstanbullu)	326
<i>Behcet</i> , Mehmed (Selânikli)	327	<i>Hâkim</i> , Abdüşşekür	332
<i>Behcet</i> , Mustafa (Hekimbaşı)	335	<i>Hâlet</i>	297
<i>Beliğ</i> , Mehmed Emin	334	<i>İshak</i> , Mollacık zâde	299
<i>Câmî</i> , Ahmed	331	<i>Mehmed Ağa</i> , Hâfız	322
<i>Câzım</i> , Mehmed	313	<i>Sâkıb</i> , Mustafa	333
<i>Celâl</i> , Mehmed (Recâi zâde)	293	<i>Sâkıb</i> , Süleyman	330
<i>Celâleddin</i> , Abdullah	295	<i>Sêrvet</i> , Hasan	330
<i>Cemal</i> , Edhem	296	<i>Tahsin</i> , Hasan (Edirneli)	309
<i>Cemilî</i> , Mehmed Sa'dullah	318	<i>Tahsin</i> , Hasan (Kıbrıslı)	304
<i>Cevdet</i> , Ahmed	320	<i>Tevfik</i> , Ahmed	328
<i>Cevdet</i> (Bursalı)	332	<i>Tevfik</i> , Mehmed (Çaylak)	291
<i>Edhem</i>	282	<i>Tevfik</i> , Mehmed	329
<i>Es'ad</i> , Ahmed	323	<i>Tevhid</i> , Ahmed (Şeyh Hakkı Efendi zâde)	310